
UC-NRLF
B 3 459 568

SIGILLVM·VNIVERSITATIS·CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

THEOPHILUS.

THEOPHILUS,

GEDICHT DER XIVe EEUW,

GEVOLGD

DOOR NEGEN ANDERE GEDICHTEN

UIT DE MIDDELEEUWEN,

UITGEGEVEN

DOOR

Mhr Ph. Blommaert.

GENT,

BOEK- EN STEENDRUKKERY VAN L. HEBBELYNCK, KAMMERSTRAET, 6.

1858.

INHOUD.

—

BREMER

Bl.

THEOPHILUS 3
Van der Zielen ende van den Lichame 38
Van der Feesten 44
De Trojaensche Oorlog 56
WILLEM VAN HILDEGAERTSBERGE 75
I. Van den ouden ende van den jonghen 79
II. Van den ghesellen die omzeylden 83
III. Van der heligher Kerken 84
IV. Een onderscheit van hilic ende ghesteliken luden 87
V. Van drierhande staet der werlt 89
Alexander (Fragment). 94
Woordenlijst 101

DEN HEERE

Dr. Hoffmann van Fallersleben

IN WEIMAR

TOEGEWIJD.

THEOPHILUS.

Onder de verhalen, welke ons uit de middeleeuwen zijn overgebleven en nog algemeen onder de volkeren van Europa zijn verspreid, hebben die der dichterlyke persoonen, sinds twee eeuwen onder de namen van Doctor Faust en Don Juan bekend, eene voorname plaets behouden. Deze echter door den geest van eenen Goethe en Byron herschapen, zijn reeds ver verwyderd van de eerste gedaenten, waerin wy ze by de vroegere dichters aentreffen, hoewel zy den nieuweren fantastieken opstellen tot grondslag verstrekten.

Dat dezelve by den ondergang van zoo vele andere treffende sagen en romancen in het geheugen der volkeren zijn blyven bestaen, mag aen de belangryke schetsing der twee tegenelkander overstaende denkwyzen en gevoelens, waervan eenieder eenige trekken in zynen boezem draegt, toegeschreven worden; daer zy toch niet anders zijn dan twee krachtige afschilderingen van den innigen en eeuwigdurenden strijd onzer tweevoudige natuer. Doctor Faust doorgrondt alle wetenschappen, wil de geheimste wetten der schepping ontdekken, en verder dringen dan de mensch vermag : brandend en onverzadelijk in zyne betrachtingen wil hy het ondoorgrondelyke doorgronden, het onmogelyke omvatten, het onzichtbare beschouwen; doch zyne begeerten worden niet bevredigd, en afgemat maer niet verzadigd, blijft hy te midden zyner werken. Don Juan, het tegenovergestelde van Faust, veracht alle ontwikkeling der geestvermogens en levert zich aen zyne driften en zinnelyke vermaken over. Gelijk Doctor Faust is Don Juan onverzadelijk in zyne begeerten; als Faust vindt hy zich in zyne verwachtingen bedrogen, en ongenoegte alleen vervult beider hart, die weldra tot twyfel en spot jegens de wereld en gansch het menschdom overgaet.

Dit is de inhoud der hedendaegsche omwerkingen; en de eenigste verandering, welke dit gedicht in deszelfs grondvorm onderging, is alleen daerin gelegen, dat het

in de oude verhalen als een mirakel der heilige Maegd wordt voorgesteld, die beide verdoolden van hunnen eeuwigen ondergang bevrijdt, daer de nieuwere Doctor Faust wanhopig sterft, en Don Juan door den duivel wordt weggevoerd. De grond der sage, zoo wel der oude als nieuwe, ligt verder in de volgende karakteristieke punten : 1° Onbegrensde begeerte en driften, het zy deze ten doel hebben 't bekomen van geleerdheid en ambten, als by Gerbert (1), Theophilus en Faust, of het najagen van wereldsche vermaken en lusten, als by den *Militarius* (Ridder) en in Don Juan.

2° Hunne driften stygen tot zoodanige hoogte, dat zy alle middelen om die te verzadigen ter hand nemen; van daer hunne Godsloochening en 't verpanden hunner ziel aen den Kwade, wien zy manschap doen.

3° In de oude gedichten volgt het berouw, bekeering en verlossing, door de tusschenkomst van O. L. Vrouwe.

§ 2.

De eerste tak, waer de verhalen van Faust in de XVIe eeuw uit ontsproten, klimt tot de IXe eeuw op; aldaer wordt deze doctor als een geestelyke afgeschilderd en heet Theophilus. De andere tak, die tot grond der spaensche romance verstrekte, en waerin hy eerst den naem van Don Juan bekwam, kan slechts tot de XIIIe eeuw worden teruggevoerd. Caesarius van Heisterbeck (2), die omtrent 1220 schreef, verhaelt het als eene gebeurtenis eenige jaren vroeger by Floreffe, in 't bisdom Luik, voorgevallen, en zegt dat de ridder, aen wien hy geenen naem toelegt, destijds nog leefde. Waerschijnlijk was het naer dezen dat Godfried van Thienen in de XIVe eeuw zijn verhael samenstelde, nu onlangs door den heer F. J. Mone (*Anzeiger,* 1834, bl. 159) in het licht gegeven. Niet onbelangrijk zal het zijn de oudste

(1) Gerbert, na bisschop te Riemen en aertsbisschop te Ravenne geweest te zijn, werd ten jare 999 onder den naem van Sylvester II tot paus verheven; een latijnsch gedicht der XIIIe eeuw bevat zyne geschiedenis en begint als volgt :

Ortus Remensis praeclaris moenibus urbis,
Illic Gerbertus libris datur erudiendus;
Discere non potuit; et ob hoc trepidando refugit.
Ut silvas iniit, Sathanas huic obvius ivit :
« Quid Gerberte fugis? vel quo tam concite vadis? »
« Discere non posum, » dixit, « fugioque magistrum. »
« Heus, ait ille, mihi si vis tantum modo subdi,
Ne quis Gerberto sit doctior en ego faxo. »
Annuit his ille, secum subit abdita silvae
Sedulo quem docuit, cunctos praecellere fecit, etc.

Zie *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit,* 1833. bl. 188.

(2) *Caesarii Hesterbacensis miraculor. distinct. II,* cap. 12, by *Tissier Biblioth. patr. cistert.*, tom. II.

voordracht dezes verhaels (sedert dien zoo menigmael behandeld), te kennen, weshalve ik daervan eene verkorte vertaling alhier wil insluiten :

DE RIDDER.

« Een ridder, in den bloei zyner jeugd, en overvloedig voorzien van rijkdommen, was langen tijd zyne plichten getrouw gebleven, doch nu door loftuiting, vereering en wereldsche ydelheden misleid, heeft hy de rechte baen verlaten, en is de ontelbare kronkelwegen der ondeugd ingeslagen. Daer hy rijk is, heeft hy vele vrienden, met wie hy zyne vermaken deelt; hy leeft in de uiterste weelde, en doet al wat hem lust. Zyne tafels zijn met zilveren en gouden schotels en bekers versierd; dagelijks te midden zyner bankgezellen recht hy prachtige feesten en maeltyden aen; hy bekommert zich der toekomst niet; hy denkt slechts aen zyne vermaken; maer haest zullen deze door wroegingen gevolgd worden; want de rouw is de getrouwe gezellinne der vreugd.

» Zyne rijkdommen verminderen, versmelten wel ras, en reeds is de laetste gulden uit zyne kist verdwenen. Alle vrienden verlaten hem, zangers en goochelaers verdwynen, zyne kleeding verarmt; hy bevindt zich welhaest in de uiterste ellende. Wat gedaen om als te voren de wereldsche lusten te genieten? Hy bedenkt alle middelen om zich goederen te verschaffen, doch vindt nergens uitkomst. De droefheid vervult zijn hart, en weemoedig brengt hy zich zyne verlorene rijkdommen in het geheugen; aen velen vraegt hy raed; maer het strekt hem tot geen nut : hy leefde eene korte wyle in weelde en thans is hy arm en haveloos.

» Zwaermoedig en beangstigd weet hy niet waerheen zich te wenden : hy zou het grootste gevaer trotseren, alles wagen, om zyne goederen terug te bekomen. Als uitzinnig snelt hy naer de wooning van eenen Jode, die alom als tooveraer bekend was, en treurig voegt hy hem deze woorden toe : « Beweenlijk zijn de oorzaken, waerom ik aen u troost en hulpe kom verzoeken; ik ben ellendig geworden en tot niet gebracht; diegenen zelfs, die my voorheen de grootste vriendschap bewezen, verachten my. Zijn er middelen, waerby ik weder rijk kan worden? gy hebt maer te spreken, te gebieden; ik ben bereid al uwe geboden na te komen. » De Jood antwoordt : « De zaek is niet gemakkelijk : er wordt daer toe een mannelijk hart vereischt; gy acht u ongelukkig en door eeniegelijk veracht : wat kan ik daer toe? met u over uwe ongelukken weenen? — Nochtans indien gy moedig zijt, en het verschrikkelyke u niet afkeert, wil ik u wel by iemand brengen, en door gebeden hem verzoeken dat hy u in zyne gunst neme, en u tot beschermer worde; en zoo gy hem getrouw zijt, zult gy weêr gelukkig worden en in rijkdommen zwemmen. » De ridder

zeide : « Myne lichamelyke krachten zijn niet klein, en zoo uw vriend my vergunnen wil wat gy my daer zegde, ik stel my onder zyne bevelen, en volbreng al wat hy my ook gebieden moge; ik erken my zijn leenman. » De Jode hernam : « Welaen, wy zullen alles voorzichtig aenleggen : keer alhier t' avond laet weder. »

« Diep in den avond keert hy, alle vrees verbannende, tot den Jode terug, die hem op eenen vierweg in een dik bosch leidde, alwaer de tooveraer tot den ongelukkigen ridder zeide : « Zit hier neêr, en vrees niet. » Haest verscheen er een man, zwart van vel en scheel van gezicht, die den Jode met deze bittere woorden toesprak : « Waerom my steeds ontrust? gy weet dat ik vele zaken op den hals heb; wat is uwe vraeg? » De Jode zeide : « Deze eerlyke heer belooft ons beiden gehoorzaemheid; niet lang leefde hy rijk en weelderig, alsnu is hy arm en wil u manschap doen, en uw leenknecht worden. » Satan antwoordde : « Zoo hy rijkdommen begeert, des werelds goederen staen onder mijn beheer, ik sta hem schatten af. » En zich tot den ridder wendende, vervolgde hy : « Zoo ik hoor, zijt gy een goed jongeling : indien gy tot my gekomen zijt met het vast besluit my trouwelijk te dienen, en Christus af te zweren, zal u geen goed ontbreken; ik zal u schat op schat vergunnen, opdat gy hoog geacht mocht blyven onder de menschen. » De ridder zeide zonder dralen : « Op zulke voorwaerden zal ik u gehoorzaem zijn. » — « Gy zweert Christus af? » — « Ik zweer hem af. » — « Gy doet my manschap? » — « Ik erken u als mijn overheer. » — « Gy verzaekt de heilige Maegd, de moeder Gods? » De ridder bleef stilzwygend, en by herhaelde vraeg weigerde hy dit laetste te doen. Vruchteloos trachtede Satan en de Jode hem door zachte redenen over te halen : hy bleef by zijn besluit, en daer zy hier op aenhielden, ontsnapte hy door de vlucht; ofschoon de dageraed begon aen te breken, dwaelde hy lang in het woud rond, tot dat hy eene kapel in het midden van 't geboomte zag, waer heen hy besloot te gaen, om den klaren dag af te wachten.

« In eene burcht niet ver van daer gelegen, leefde een aenzienlijk heer, die gaerne zynen lydenden evenmensch de hulpzame hand bood; zyne huisvrouwe was niet min menschlievende dan hy, en zy hadden van den Albeheerscher eene eenige dochter bekomen, wier deugd hare schoonheid nog overtrof. Deze heer had de gewoonte des morgens vroeg alleen naer de kapel te komen, om by een brandend licht zijn hart aen God op te offeren. Daerheen ook wendt de jongeling zyne stappen; hy vindt de deur geopend, en de kapel door eenen fakkel verlicht. Zyne misdaed doet hem het ingaen der kapel schuwen; vol twyfel blijft hy eene wyle voor de deur staen, tot hy eindelijk treurig de kapelle binnen treedt. Zoodra de eerstgekomen

heer zyne treden hoort, stelt hy zich ter zyde in de schaduw. De jongeling ziet verwonderd een schoon gebeeldhouwd Mariënbeeld op het outer staen, en op de natuerlijkste wyze met de levendigste kleuren geschilderd. Hy weet niet wat doen; hy vreest te blyven, hy vreest weg te gaen. Een hevige zelfstrijd, tusschen hoop en vrees, ontstaet in zijn binnenste : betrouwen en angst vervangen elkander beurtelings; de hoop zegt : « Nader! » De vrees roept hem toe : « Verwaten, wijk van hier! » De vrees gebiedt hem te vluchten en zich aen de wanhoop over te geven; de hoop gebiedt dat hy zynen geest tot bedaren brenge, en boetveerdigheid doe; eindelijk verwint de hoop, en ten zelfden tyde versmelt de hoogmoed in zijn hart tot ootmoedigheid; hy werpt zich biddend voor de heilige Maget, die alleen, zoo hy wel weet, de vergiffenis zyner misdaden van haren zoon kan bekomen. »

« Hy bidt, wordt door den vaek bevangen, en sluimert welhaest in : gedurende zynen slaep weent hy bitterlijk, hetgeen de heer, die vroeger gekomen was, bemerkt; deze ziet ook dat het beeld van O. L. V. zachter van aengezicht geworden zijnde, haer kind, dat naer moederlyke wyze op haren schoot lag, tot driemael om vergiffenis smeekt, totdat zy die bekomt. De jongeling ontwaekt, en weet niet of het waerheid is of slechts een ydele droom. Maer alsdan komt de heer, die dit alles had gezien, by hem, en verzekert hem dat alle zyne zonden door de H. Maegd vergeven zijn. Door deze bevestiging getroffen viel hy voor 't Mariënbeeld neder, en dankte in vurige gebeden. »

« De heer verzocht den jongeling ten ontbijt, en te samen gaen zy naer de burcht, en zetten zich te samen aen de tafel neêr. De heer vroeg hem onder anderen van waer en wie hy was? en dacht hem zyne dochter tot gemallinne te geven. De moeder en dochter bewilligden hier in, en haest werd de huwelijksfeest gevierd. Zy leven nog beide verheugd en gelukkig, daer de zelfde geest, de zelfde wil hunne harten bezielt. »

§ 3.

De tak van Theophilus, waervan wy eene oude vlaemsche of nederduitsche behandeling in het licht geven, kan men van veel vroegere tyden herbrengen. Eutychianus, een vriend van Theophilus, onderbisschop te Adana in Cilicië, beschreef in het grieksch omtrent het jaer 835 de voorvallen van zynen overledenen gezel : *Daer ik hem steeds vergezelde,* zegt hy, *en troostte in zyne droefheid, heb ik hetgeen ik zag en wat ik uit zynen mond vernam, beschreven, opdat het ter meerdere glorie Gods en zyner Heiligen moge verstrekken,* enz. (1).

(1) Surii *Vita Sanct. Pat.*, IV Feb.

Reeds vroeg werd deze legende in 't latijn door Paulus Diaconus van Napels vertaeld, en op het einde der X[e] eeuw door Roswide, nonne in het klooster te Gandersheim in Saxen, in latijnsche verzen behandeld. Conrardus Celte (1) gaf dit ten jare 1502 in het licht; het begint als volgt :

DE LAPSU THEOPHILI.

Postquam lux fidei crescens per climata mundi
Siciliam tenebris errorum solvit ab atris;
Vir satis illustris nutritur partibus istis,
Nobilitate potens, meriti splendore refulgens.
Hicce Theophilus fuerat de nomine dictus,
Puri sacratâ tinctus baptismatis undâ :
Quem devota patrum divinis cura suorum
Obsequiis igitur primis signavit ab annis :
Atque sui dulcem piè sollicitando nepotem
Cuidam Pontifici credidit nimiùm sapienti :
Quò nutriret eum studio florente docendum,
Ipsius ingenium mentisque rigaret agellum
De sophiae rivis septeno fonte manantis, etc.

In de XIe eeuw werd het gedicht andermael in latijnsche verzen bewerkt, door Marbode, bisschop van Rennes, naer de proza van meergemelden Paulus Diaconus. Dit stuk, even als het prozaverhael, is door Bolland in 't licht gegeven (*Acta Sanct.*, Feb. I, 480).

Niet enkel in het latijn, maer in byna alle de volkstalen van Europa werd dit onderwerp behandeld. Wouter van Coinsi (2), prior van het klooster te Vic-sur-Aine, bracht het in het begin der XIII[e] eeuw in fransche verzen over; eene eeuw later werd het als tooneelstuk door Rutebeuf (3) omgewerkt.

In Duitschland bestaet een Nedersaksich schouwspel, in de verzameling der platduitsche gedichten van J. Bruns (4), opgenomen. Daer dit laetste verschillend is

(1) Conrardi Celtis, *Opera poetica*. Norimbergae, 1502; klein folio.

(2) *Miracles de Notre-Dame*, HS. der Bib. van Burgondie te Brussel, n° 636, bl. 275, staet het gedicht : *Comment Theophilus vint à penitance*, par G. de Coinsi (Catalogue des livres de feu M. De la Vallière II, 171).

(3) *Le miracle de Théophile, moralité* (à huit personnages), par Rutebeuf (en vers). HS. der Kon. Bib. te Parijs, n° 7218. Zie De Roquefort, *De l'état de la poésie française*, p. 262.

[Beiden deze fransche bewerkingen naer het latijn, werden door de zorg van den Heer A. Jubinal, ten jare 1839, in de *OEuvres complètes de Rutebœuf* uitgegeven].

(4) *Romantische und andere Gedichte in altplattdeutsche Sprache aus einer Handschrift der Akademischen Bibliothek zu Helmstädt, herausgegeben von D.* Paul Jacob Bruns. *Berlin und Stettin, bei Friedrich Nicolai*, 1798 (In-8°, bl. xvi en 368).

met den onderhavigen vlaemschen tekst, zullen wy den inhoud ook kortelijk mededeelen. Het begin is aldus :

Ik ben ghenant Theophilus,
Mine claghe kundeghe ik alsus.
Ik was ghenant eyn cloker man,
Der papheit konde ik my wol verstan,
Unde ok an vroliken saken.
Ik konde wol recht maken,
Unde recht konde ik verkeren,
Unde onrecht wol meren.
Ik was woldich unde rike:
My was neyman ghelike
An reden unde ok an synnen,
De hadde ik alle enbynnen,
Noch eren, so ik hope.
Gekoren wart ik to eynem biscope :
Ik scolde eyn here sin ghewesen,
Do verdrot my singhen unde lesen.
Thans have ik eyn ander ghekoren.
O wi, dat ik ju wart gheboren!
Myn prevende wart my ghenomen,
De plach my to hove komen
An wine unde an vete.
Des mot ik eyn arm man heten.
Ik wil od alle waghen,
Unde wil dem dar solke claghe,
Dat swar is to draghen.
Doch wil ik od waghen,
Unde wart my al to swar.
Ik mot my gheven in der duvel schar:
Eft jenich duvel were,
By my hir up erden,
Syn eghen wolde ik werden.
Ik wolde eme beden ere
Nu unde jummer mere
Groter wan ik Gode dede,
Dat he my hulpe darmede,
Dat ik wurde ein so rike man
Dat ik mochte wederstan
Dem biscope unde dem heren
Unde alle den de myne wedersaten weren.

» Hierop bezweert hy den duivel, wien hy voor aenzien en rijkdommen zyne ziel by schrifte verpandt. Satan vaert met de daervan vervaerdigde handvest in de helle en levert ze aen Lucifer over. 2

» Eenigen tijd hier na, hoort Theophilus eene predicatie die, geheel in verzen gebracht, by het gedicht is gevoegd. Dit sermoen maekt op Theophilus indruk, en haest ontstaet er in zijn hart berouw over zyne gedane afzwering : hy neemt zyne toevlucht tot de H. Maegd, die, als in het vlaemsch gedicht, zyne vergiffenis van God afsmeekt en bekomt » (1).

In de Nederlanden is slechts dit vlaemsch gedicht voorhanden, dat nagenoeg den zelfden gang der gedachten volgt als dat van Paulus Diaconus of Marbode van Rennes, ofschoon het in de onderdeelen soms wat ter zyden treedt, en hier en daer de beschryvingen of alleenspraken wat meer uitbreidt of verkort (2). De schryver is onbekend; zijn werk komt voor in het HS. uit de XVe eeuw, beschreven in de *Bibliotheca Hulthemiana,* VI. 45, en aldaer geteekend n^r^ 192. Wy hebben het afschrift van hetzelve aen den hoogleeraer C. P. Serrure te danken, die eene der rijkste verzamelingen onzer oude lettervruchten bezit.

§ 4.

Nu dat men zich, meer dan ooit, op de studie der landstael toelegt, en dat men, door goede werken voorgelicht, het valsche spoor tracht te verlaten, waerheen de onkundige spraekkunst-schryvers der voorledene eeuwe onze taelregelen hadden geleid, zal het mogelijk niet onbelangrijk zijn de verbuigingswyze

[(1) De heer Bruns gaf den Theophilus niet als een schouwspel, maer als een verhael uit. De heer Mone deed reeds in 1834 (*Anzeiger*, bl. 275) bemerken, dat dit stuk een schouwspel en geene sproke was; het werd ten jare 1844 in bedryven verdeeld, op nieuw in het licht gebracht door Armil Somers : *De Theophili cum diabolo foedere scripsit Armilius Sommer. Berolini.* Ten jare 1849 bezorgde L. Ettmüller eene uitgave met titel : *Theophilus, der Faust des Mittelalters. Schauspiel aus dem XIVen Jahrhunderte. Quendlinburg und Leipzig.* Maer een ander en beter HS., berustende ter stadsbibliotheek te Trier, werd door den heer Hoffmann van Fallersleben afgeschreven en uitgegeven : *Theophilus. Niederdeutsches Schauspiel aus einer Trierer Handschrift des XV Jahrhunderts. Hannover,* 1853. Éen jaer later deed gemelde heer eenen anderen tekst naer de uitgave van Dasent drukken, die dezen reeds in 1845 naer een Stockholmer handschrift had doen kennen : *Theophilus in Icelandic, Low German and other tongues, from MSS. in the royal library Stockholm, by G. W. Dasent. London, William Pickering.* 1845, in-8°. Hoffmanns uitgave, die mede eenen naer het HS. vroeger te Helmstad, nu ter hertoglyke bibliotheek te Wolfenbüttel berustende, verbeterden tekst vervat van den Theophilus door Bruns uitgegeven, heeft tot opschrift : *Theophilus. Niederdeutsches Schauspiel in zwei Fortsetzungen aus einer Stockholmer und einer Helmstädter Handschrift. Hannover*, 1854.]

[(2) De dichter meldt v. 13, dat hy naer latijnsche bronnen wrocht, en des niet te min beweerde de heer De Reiffenberg dat het naer het fransch gevolgd was, in de Inleiding der Kronijk van Philips de Mouskes, D. I, bl. 82].

der lid- naem- en werkwoorden, in *deze* oude gedichten gevolgd, te kennen. De verbuigingswyze der oude schryvers, ik versta hier door dergenen die vóór de XVIe eeuw leefden, en die de gesprokene en levendige tael van vroegere eeuwen schreven, mag men by het overzicht der tegenwoordige spelling uit het oog niet verliezen; maer dient tot een der grondslagen te verstrekken, waer men de veranderingen en regelen, in de nieuwe spelling te brengen, met trouw zal mogen op steunen.

VERBUIGING DER LIDWOORDEN.

De verbuiging in onze tael wordt door sluitletters, die den uitgang klem byzetten, gevormd. De letters *n, r, s,* mogen als algemeene merkletters der verbogene naemvallen aengezien worden.

Lidwoord van 't mannelijk geslacht.

Enkelvoud.	*Meervoud.*
1. Die, de.	Die, de.
2. Des.	Der.
3. Den.	Den.
4. Den.	Die.

VOORBEELDEN.

Enkelvoud.

1. *Die* bisschop wrachte na sinen rade. (I. v. 139).
Het dede *de* viant die 't mi inblies. (II. v. 168).
2. Tote *des* Joden huus al stille. (I. v. 549).
3. Dat hi *den* duvel hadde opghegheven
Sine ziele ende sijn leven. (I. v. 388).
4. Ic hebbe *den* wille goet daer toe. (I. v. 54).

Meervoud.

1. Alle *die* vriende Gods die waren
Te voren totter hellen ghevaren. (I. v. 1250).
Nochtan die *de* beste wanen sijn. (I. v. 45).
2. Ende heilich voer *der* lieden oghen. (I. v. 100).
3. Ende hi se *den* lieden verseghet. (I. v. 1809).
Hi was *den* wesen alse vader. (I. v. 71).
De werelt *den* bedriegers slacht. (II. v. 193).
4. Onder *die* lieden harentare. (III. v. 324).

Lidwoord van 't vrouwelijk geslacht.

Enkelvoud.	*Meervoud.*
1. Die, de.	Die, de.
2. Der.	Der.
3. Der.	Den.
4. Die, de.	Die, de.

VOORBEELDEN.

Enkelvoud.

1. Bedi *die* werelt es soe quaet. (I. v. 40).
Dine es *de* mesdaet openbaer. (II. v. 154).
2. Ende dat hi *der* hellen porte brac. (I. v. 1578).
3. Dat ic *der* werelt niet en hele. (I. v. 104).
4. Ende geerne was hi in *die* kerke. (I. v. 78).

Meervoud.

1. *Die* sonden die mi sijn ghesciet. (I. v. 1055).
2. Hi sal hem hoeden met goeder herten
Der sonden ende *der begherten*. (I. v. 1173).
3. Hen betaemt niet *den* sonden mijn
Dat ic bisscop soude wesen. (I. v. 215).
4. Doer *die* sonden die si wrochten. (I. v. 1078).

Byvoegelyke en zelfstandige naemwoorden.

MANNELIJK.

Enkelvoud.

1. Die goede sone.
2. Des goeden sones of soens.
3. Den goeden sone.
4. Den goeden sone.

Meervoud.

1. Die goede sone.
2. Der goeder sone.
3. Den goeden sonen.
4. Die goede sone.

VROUWELIJK.

Enkelvoud.

1. Die goede vrouwe.
2. Der goeder vrouwen.
3. Der goeder vrouwen.
4. Die goede vrouwe.

Meervoud.

1. Die goede vrouwen.
2. Der goeder vrouwen.
3. Den goeden vrouwen.
4. Die goede vrouwen.

VOORBEELDEN.

Enkelvoud.

1.	Ende *die vriendelike* tale.	(III. v. 74).
2.	Ende segt mi *der minnen* bede.	(III. v. 99).
3.	Ghenaden bidden *deser vrouwen.*	(I. v. 1290).
	Ende van *siere ghebenedider* moeder.	(I. v. 8).
	Ghenaden grot an *onser vrouwen.*	(I. v. 1214).
4.	Dat mi in *die helsche pine.*	(I. v. 805).

Meervoud.

1.	Want *dine sonden* sijn te groet.	(I. v. 1386).
	Dat sijn *ongestadeghe manieren.*	(III. v. 315).
2.	Die pleghen *der valscher niemaren.*	(I. v. 662).
3.	Dwelc si *an haren borsten* dwanc.	(De maghet van Ghend, v. 55).
4.	Als ic vernam *die scone vrouwen.*	(III. v. 5).

§ 5.

PERSOONLYKE VOORNAEMWOORDEN.

De verbuiging der persoonlyke voornaemwoorden is op weinig na de zelfde gebleven. Alleenlijk gebruikte men in het enkelvoud des tweeden persoons *du,* dat op de volgende wyze verbogen werd :

1. Du.
2. Dijns.
3. Di.
4. Di.

VOORBEELDEN.

1.	Sie dat *du* niet en verstoers.	(I. v. 560).
	Daer *du* best soe verscroven.	(I. v. 605).
2.	*Dijns* ghewaghen iet en twint.	(I. v. 1366).
3.	Soe wat dat anders *di* gheschiet.	(I. v. 561).
4.	Mi duncke ic moets *di* verlaten.	(I. v. 301).

Nooit werd *hun* gebruikt, maer *hem, hen* en *se,* in den derden of vierden naemval des derden persoons van 't meervoud. B. V. :

Ic dede *hem beden* sulcken lachter. (I. v. 977).
Wilden si *hem selven* besien. (I. v. 42).
Wiltu van dinen God scheden,
Ende van siere moeder ende vlien *hen* beden. (I. v. 600).
Al hebbic *se* verloghent beide,
Sente Marien ende haren sone. (I. v. 943).

Het wederkeerende *zich* was alsdan niet gebruikelijk, steeds vindt men er *hem* of *hen* voor gebezigd. B. V. :

Ende dat hi *hem* dicke vertoghede. (I. v. 1584).
Bedi hi es ries die *hem* verbout. (I. v. 519).

§ 6.

WERKWOORDEN.

Uit deze weinige voorbeelden der vervoegingswyze der werkwoorden, zal men de overige tyden gemakkelijk kunnen opmaken.

Tegenwoordige tijd.

Ic ben of bem.	Ic hebbe.	Ic bidde.
Du best of bist.	Du heves of hebs.	Du biddes.
Hi es of is.	Hi hevet.	Hi biddet.
Wi sijn.	Wi hebben.	Wi bidden.
Ghi sijt.	Ghi hebbet.	Ghi biddet.
Si sijn.	Si hebben.	Si bidden.
Voorleden tijd.	*Toekomende tijd.*	*Voorwaerdelyke tijd.*
Ic weenede.	Ic sal of sel.	Ic soude of sou.
Du weenedes.	Du selt.	Du souts.
Hi weenede.	Hi sal of sel.	Hi soude.
Wi weeneden.	Wi selen.	Wi souden.
Ghi weenedet.	Ghi selt.	Ghi soudet.
Si weeneden.	Si selen.	Si souden.

Niet slechts beheerschten de werkwoorden den vierden naemval; vele werden met den tweeden (1), eenige met den derden verbonden. B. V. :

(1) Zie *Taelverbond*, 1853, bl. 80 : *Lijst van nederduitsche werkwoorden, die oudtijds met den genitief verbonden werden*, door K. Stallaert.

2. Ic halme mi *Gods*
Ende *siere moeder* ende *haers gebods*. (I. v. 642).
Die *der achtertalen* pleghen. (I. v. 43).
Ende hoe luttel men nu achte *sijns*. (I. v. 356).
3. Nu biddic *der soeter coninghinne*. (I. v. 55).
Ende diende *Gode* oetmoedelike. (I. v. 60).
Ende afgaen *uwer kerken*. (I. v. 462).
4. Woude ic al *sine doeghden* vertellen. (I. v. 123).
Dat hi *den Jode* mochte sien. (I. v. 108).

§ 7.

Het zal dengene, die ongewoon is oude gedichten te lezen, niet ondienstig zijn de volgende aenmerkingen over eenige punten der oude spelkunde aen te treffen.

Menigvuldige verkortingen waren alsdan by het schryven in gebruik, als *s* voor *is*: *Dats,* dat is; *s* voor *des*: *Danctens,* dankten des. *Dies si,* die des zy. *Ics,* ic des. *Hijs,* hy des. *Saels,* zal des, enz.

N en *ne* voor *en* (part. neg.). B. V. *Dune,* gy en. *In,* ik en. *Hen,* het en. *Sone,* zoo en, enz.

Re voor *er*: B. V. *Diere,* die er. *Hire,* hy er. *Machire,* mag hy er. *Mer,* men er. *Salre,* zal er, enz.

Ne, en, voor *hem*: B. V. *Diene,* die hem. *Doetene,* doet hem. *Menne,* men hem. *Nammen,* nam hem. *Nemten,* neemt hem, enz.

De welluidendheid was voor de ouden een algemeen richtsnoer in het schryven, en overheerschte, om zoo te zeggen, alle overige taelregelen; van daer die letters, welke zachtheidshalve gebruikt werden. Uit dezen grondregel, op de uitspraek gesteund, ontstond ook die gedurige verwisseling van zachte en scherpe medeklinkers, naer dat deze in overgaende- of slotklanken voorkwamen. Deze onbestendige medeklinkers zijn de scherpe sluitletters *t, c, ch, f,* welke somtijds tot de zachtere *d, g, v, k* versmolten, als zy in overgaende sylben voorkwamen. B. V. men schreef: *de Schelt* of *de Schelde; een koninc, de koningen; ik zach, wy zagen; de graef* of *de grave; een boec, de boeken,* enz.

THEOPHILUS.

Ene scone miracle dat Onse Vrouwe dede ane Theophiluse ende ene scone exempel.

Gode biddic dat hi mi sende
T' allen beghinne goeden inde.
Ene dinc willic beghinnen,
Daer ic mi bat moch ane bekinnen,
Dat's of ic mochte ende of ic conste,
Ende mi God siere hulpen onste,
Ene miracle van siere goeder
Ende van siere ghebenedider moeder,
Van der moeder ende van der maghet
Die ons heeft 't paradijs bejaghet;
Dese mieracle willic bescriven,
Om dat sal behouden bliven,
Van den latine in dietschen bediede;
Doer dat sijn vele liede
Dies niet te vroeder en souden wesen,
Al hoerdent sijt in latine lesen.
Oft noch worde openbare,
Ende iement wiste wie ic ware,
Hine sal mi dit niet lachteren
Noch minen name daer bi niet achteren,
Dat ic mi noch onderwinde
Dat ic in dietsche rimen binde;
Dies orconde die soete vrouwe,
Die ic naest Gode best betrouwe,
Dat ic doer ghene idelhede
Noch doer den prijs van iement mede
Hebbe begonnen dese sake;
Maer omme te sine met ghemake
Jeghen idelheit ende sonder sonde,
Hebbic in dietsche onderwonden,
Ende oec doer den groten lof,
Daer ons al goet es comen of.
Nochtan vresic achtertale,
Mochtic mi oec wachten soe wale,
Dat men neghene van mi en seide,
Soe mochtic segghen voer waerheide,
Dat niemen en ware mijn ghenoet;
Want mijn gheval ware soe groet,
Na dien dat mi ghescepen staet,
Bedi die werelt es soe quaet,
Datter alle liede plien;
Wilden si hem selven besien
Die der achtertalen pleghen,
Si souden hem wachten daer jeghen.
Nochtan die de beste wanen sijn
Sijn vele argher dan venijn,
Ende die die liede meest begripen,
Men mach se metten selven nipen.
Al es dit ghedichte niet wel ghemaect,
Ende niet alsoe wel als een ander smaect,
Tighet mijnre ongheraecthede
Ende minen haesteghen sin mede.
Al hebbic recht of en doe,
Ic hebbe den wille goet daer toe.
Nu biddic der soeter coninghinne,
Daer ic dit omme beghinne,
Dat ic des moete volcomen,
Gode t'eren ende ons te vromen.
   Het was een man goet ende rike,
Ende diende Gode oetmoedelike,

Oetmoedelike ende met trouwen,
Ende sente Marien, Onser Vrouwen;
Hi was den aermen ghenadich,
Ende daer's te doene was gheradich;
Van aelmoesene was hi groet,
Ende goet van rade daer's was noet;
Sijn goet was den aermen ghemene,
Jeghen hem selven spaerdi allene.
Den aermen was hi goedertieren
Ende van sinen rade ondiere;
Hi was den weesen alse vader,
Ende der weduwen troest algader;
Hi was oetmoedech ende rike.
Men vint nu luttel sijn ghelike,
Die des goets vele winnen,
Dat si hem selven willen kinnen;
Gherne dede hi goede werke,
Ende gherne was hi in die kerke,
In die kerke ende diende Gode,
Ende hielt gerne sine ghebode
Die God te doene gheboet,
Ende dede penitencie groet
In vastene, in bedene, in ander dinghen,
Diene te hemelrike mochten bringhen.
Suver was hi van sinen live,
Wat hulpt dat ic langhe drive,
Hi was ter werelt wel gheraect,
Ende in doeghden al volmaect.
Nochtan en woude hijs niet weten,
Hi hadde de werelt suver vergheten,
Dat hire mochte niet en twint;
Hi was suver als een kint
In 't herte binnen ende sochte,
Dat al die werelt wonder dochte.
Hi was vele beter binnen
Dan hi van buten liet bekinnen,
Hine slachte den gheenen niet
Die men nu achter lande siet,
Die hem herde sempel toghen
Ende heilich voer der lieden oghen,
Die in 't herte dorper sijn;
Si sijn argher dan venijn,
Dan venijn dat sijn si vele,
Dat ic der werelt niet en hele;
Venijn doodt den lichame allene
Die jeghen de ziele es herde clene,
Ypocrisie doodt te samen
Die zielen metten lichamen.
Hoe vele vint men achter lande,
Die goede lieden beraden scande,
Ende herde sempel buten dincken,
Ende onder den hoet een ander scincken;
Die penitencie buten toghen,
Ende vol quaet doen achter oghen.
Dit en seggic niet bidi,
Dat eneghe doghet beter si,
Dan daer si es die suverhede
Buten ende binnen mede;
Maer daer si es buten allene
Daer es die doghet wel clene.
Men mach segghen van den man
Daer ic 't ierst af began,
Woudic al sine doeghden vertellen,
Ic soude u te sere quellen,
Ende u mochte oec verlanghen;
Bedi willix aldus af ganghen.
Ic machene prisen in alder wijs
Daer enech man soude hebben prijs.
Dese man woende in ene stede,
Daer een bisscop woende mede;
Dese man was in die poert
Voer den bisscop best ghehoert,
Bedi die buten der Gods wet
Ginc, liet hi niet onghelet,
No doer ghichte, no doer bede,
No doer vriens wille mede;
Hi was ghelettert alsoe wel
Als iement in dat lant was el.
Die bisscop wrachte na sinen rade;
Hi wiste oec wel dat hi mesdade,
Haddi daer buten iet ghedaen,
Dat hi hem dede verstaen;
Die boec seghet ons al dus.
Sijn name was Theophilus,
Als ghi selt horen; desen name
Was hem herde wel bequame,
Bedi die hem sal onderwinden
Dat hijt te rechte sal ontbinden,
Theophilus luudt *Gods minne*,
Die hi droech in sinen sinne,

Ende die hem Gód in 't inde toghede
In dien dat hi van hem ghedoghede.
Dese man leefde menech jaer
In penitencien herde swaer,
Ende proefde hem dat men en vant
Neghenen sijn ghenoet in 't lant.
Hier na als God gheboet,
Soe quam die bisscop an die doot,
Ende hi moeste ghelden die scout,
Die wi sijn sculdich jonc ende out.
Den lichame dede men ter erden,
Die ziele voer hare verde.
T'ierst dat die bisscop was doot,
Doe riep 't al, cleine ende groet,
Jonc ende out, leke ende clerke,
Ende die canoneke van der kerke,
Dat men Theophiluse daer toe brochte
Te sine bisscop, op dat men mochte;
Hier toe cosenne oec die gone,
Diene te kiesene waren ghewoene.
Die archebisscop screef te hant,
(Die overbisscop was in 't lant,)
Hoe dat die bisscop ware bleven,
Ende noemden dien 't ware ghegheven,
Bede ghegheven ende vercoren,
In 's bisscops stede van te voren.
Als die archebisscop verstoet
Dat sel een man was ende soe goet,
Ende soe volmaect, ende soe volcomen,
Dancte hijs hem diene hadden ghenomen,
Ende hi dancte Gode van dien,
Dat die heileghe kerke soe ware versien;
Dat bisscop soude sijn die man,
Daer dus vele doeghden laghe an,
Hi was blide, hi danckes Gode,
Ende sende om hem sinen bode,
Dat hine woude conformeren
Ende te bisscopé sacreren.
Theophilus hi voer te hove
Daer hi was, met groten love,
Wel ontfaen, ende met eren;
Die bisscop woudene sacreren.
T' ierst dat sach Theophilus
Dat die bisscop woude aldus,
Hi was die dat niet en gheerde,
Ende hi viel neder op die erde,
Op die erde, op 's bisscops voete,
Ende seide : « Here soete,
Here, seit hi, ontbeert dies;
Wildi der kerken verlies,
Der kerken verlies, ende dmine mede?
Here, dat ware jammerhede,
Het ware jammer al te groot,
Mi ware liever waric doot,
Dan dus die kerke ware verloren
Dat ic bisscop ware vercoren.
Here, soudic bisscop wesen,
Dies en mochte die kerke niet genesen;
Waric bisscop het ware scande :
Soe goede liede sijn achter lande;
Ontbeert dies, wel lieve here,
In werde bisscop nemmermere;
Ic en mach gheen bisscop sijn;
Hen betaemt niet den sonden mijn
Dat ic bisscop soude wesen;
Here, ontbeert van al desen,
Ic ben een besondicht man
Die daer toe niet ghenoech en can,
Dat ic bisscop wesen mochte.
Here, wendet uwe ghedochte
Wendet uwe ghedochte, here,
Ghi sijt sere buten kere,
Ic ben besondicht en onvroet.
Here, wendet uwen moet.
Wendet uwen moet, wel lieve here! »
Dit bat hi ende weende sere,
Dus lach hi neder op die eerde
Ende toeghede sine onweerde.
Die bisscop hoerde sine tale;
Het bequam hem herde wale,
Herde wale, ende hi sprac weder :
« Wat ligdi op die eerde neder,
Op die eerde ende op mine voete?
Staet op, seit hi, soete,
Staet op, ghi selt bisscop sijn,
Seldi doen den wille mijn.
Lieve vrient, sijt onververvaert,
Ghi dunckes mi herde wel waert,
Ghi hebdt u ontsculdich wel;
Waendi, vrient, dat niement el

Besondicht en es dan ghi?
Ic weet wel dat niemen en si
Hine hebbe sonde ghedaen,
Hier bi en moghdi niet ontgaen;
Hen levet niemen enen dach
Die sonder sonde leven mach,
Enen dach, ja vele min;
Lieve vrient, wendet uwen sin,
Ende doet ghereet dat ic u rade,
En vreset niet der kerken scade;
Sijt bisscop in den name Ons Heren,
Ende laet mi u sacreren.
Al hebdi ghedaen vele sonden,
Wi sijn alle met sonden ghebonden;
Hebdi der sonden ghepleghen,
Ghi selt u voert wachten daer jeghen;
Of ghi sonde hebdt ghedaen,
Hier mede seldise af dwaen.
Waendi dat neghene pine
Es goeden man bisscop te sine;
Al eest ere, het's grote sorghe.
Werdt bisscop, ende sijt goet wederborge;
Werdt bisscop, want dat t' anegane,
Daer leghet grote penitentie ane. »
  Theophilus andworde weder :
« Here, no doer hoghe, no doer neder,
Here, houdt u met verdden,
Ic en mach gheen bisscop werden;
Soe wat dat mi daer na ghesciet,
Ic en werde bisscop niet. »
Doen hi dit seide hi weende mede,
Alsoe hi te voren dede.
Die bisscop sach ende hoerde
Sine tranen ende sine woerde,
Ende dat groet mesbaer dat hi dreef,
Ende dat hi alsoe ghestade bleef;
Doe andwerdi alse die vroede,
Ende seide : « Vrient, dit si met Gode;
Ic mane u bi uwer wet,
Dat ghi u bepenset bet,
Bepeinst u bat op dese sake,
Noch drie daghe met ghemake. »
  Theophilus hi nam die vorste
Om dat hijt niet laten en dorste;
Doer dat die bisscop wilde;
Maer hi peinsde selve stille,
Dat hi aldus bleve ghestade
Dat hijt altoes niet en dade.
Alse hi soe langhe hadde ghebeden,
Dat die derde dach was leden,
Doen quam hi voer den bisscop weder,
Ende viel op sine voeten neder,
Ende weenede vele meer
Dan hi te voren dede eer,
Ende bat hem doer ghenade,
Dat hi hem dat ghestade
Dat hi pape niet en werdde.
Die bisscop sach dat hi soe herde
Vreesde bisscop te sine;
Hi seide : « Vrient, doer dine pine,
Mi duncke, ic moets di verlaten,
Al eest mi leet utermaten,
Ic verlaets di, al doe ic 't node,
Wes goet man ende vaert te Gode. »
Theophilus was utermaten
Blide dat hem was verlaten
Bisscop te sine; hi nam orlof
Oetmoedelike, ende rumede 't hof.
Hi voer t' huus weert ende was vroe,
Dat hi ghevaren hadde alsoe.
Het was een ander saen vercoren,
In 't bisscops stede van te voren,
  Theophilus hi was mettesen,
Als hi te voren hadde ghewesen,
Metten anderen goeden man;
Maer onlanghe was hire an,
Dat quade orworme quamen,
Die hem 's bisscops hulde namen;
Soe dat hem orlof was ghegheven,
Ende van den hove was verdreven,
Dat ghemaect hadden quaden tonghen,
Die goede lieden hebben bedwonghen.
Quade tonghen hebben ghedeert
Den meneghen ende sere onteert;
Quade tonghen hebben beraden
Den meneghen lachter die niet en mesdaden;
Quade tonghen sijn t'ontsiene;
Quade tonghen sijn te vliene;
Quade tonghen sijn sere te hatene;
Quade tonghen sijn te verwatene;

Quade tonghen sijn sere te benidene;
Quade tonghen sijn af te snidene;
Quade tonghen sijn sere te scuwene;
Quade tonghen sijn sere te gruwene;
Quade tonghen es een quaet sweert;
Quade tonghen es die sere deert;
Quade tonghen sijn quade gherechten;
Quaden tonghen doet meneghen vechten;
Quade tonghen maect meneghen nijt;
Quade tonghen maect meneghen strijt;
Quade tonghen maect meneghen bloet;
Quade tonghen sloet meneghen doot;
Quade tonghen es quaet venijn,
Ende argher mochten si argher sijn;
Quade tonghen moeten vloeken,
Die an Gode ghenade soeken.
Alse Theophilus was verscroven
Die te voren was te boven,
Ende begonste 't sine te teerne,
Doe begonste hem 't herte te sweerne,
Ende die viant begonsten te spaenene,
Ende begonstem te vermaenene
Hoe groten here hi hadde ghewesen,
Ende hi ghevelt was van desen;
Wat eren hi hadde menechsins,
Ende hoe luttel men nu achte sijns,
Ende hoe luttel dat sine nu eerden,
Die hem te voren neghen toter erden,
Diene te voren scone groetten,
Sine wouden cume als sine ghemoetten
Op hem sien of jeghen hem spreken.
Dusdaneghen dinc dede hem 't herte breken;
Diene te voren hieten wijs,
Si gaven hem crancken prijs.
Dusdaneghe dinc dedem sijn herte
Vallen in quaden begherte,
Soe dat hi 't goet van eertrike
Begherde voer dat hemelrike,
Ende peinsde hine rochte hoe 't geviele
Nemmermeer met siere ziele,
Indien dat menne hadde vercoren,
Daer hi gheweest hadde te voren.
Dus leefdi een stuc onsochte,
Ende peinsde wat hi doen mochte
Dat hi weder ware te hove;
Doen viel hi in onghelove,
Ende peinsde men soude hem weder kiesen
Al soude hi die ziele verliesen.
Doe peinsde hi weder ende voert,
Ende ondervant stille in die poert
Of daer iement van toverien
Wiste ofte van duvelien.
Ten lesten hi ondervant,
Dat een Jode was in 't lant,
Die was des duvels eyghijn,
Ende meneghen hadde brocht daer in
Dat hi den duvel hadde opghegheven
Sine ziele ende sijn leven,
Tien dat hi hem holpe om die sake
Daer hi was omme t' onghemake.
Alse hi dit hadde ondervonden,
Die viant hadde hem soe bedwonghen,
Dat hi Gods al vergat
Ende hi prijsde vele bat
Een stucke hier in eren te sine,
Ende euwelike in die helsche pine.
Dus hadde hem quade ghierechede
Bracht uut sinen goeden sede;
Dus hadde hem die viant ghevaen,
Die langhe wel hadde ghedaen;
Dus volleec was hi verwonnen,
Die een goet leven hadde begonnen;
Aldus es die ghierechede,
Ende der ghierechede sede
Te hebbene soe wat hi begheert,
Hem en roket wat der zielen deert.
Hi peinsde hoe hi quame in dien,
Dat hi den Jode mochte sien,
Mochte sien ende spreken;
Hi peinsde daer na ende met wat treken
Dat hi stille daer toe quame,
Dat oec niement en vername.
Ten lesten hi hem bedachte,
Dat hi allene ter middernachte
Stont op stille, behendelike,
Ende ginc ten huse haestelike,
Daer die Jode lach, ende sliep
Ghemackelike, dat hi riep :
« Ontdoe, vrient! ontoe,
Ende gheeft mi raet of du wets hoe;

Ontdoe, vrient, ontoe die dore,
Ende hore na mine avonture;
Ontoe, vrient, ontoe mi. »
Die Jode seide : « Wie sidi?
Ic sal weten wie ghi sijt,
Eer ic ontoe op desen tijt. »
D'ander seide : « Ic en soeke gheen quaet,
Soete vrient, ic soeke raet;
Ontoe, vrient, ontoe, ontoe!
Ic segghe u wat ic hier doe,
Ontoe, vrient, ic segt di stille
Cortelike minen wille.
Ontoe, vrient, ic ben hier comen
Te miere noet, ende te diere vromen. »
Alse dat die Jode hadde verstaen,
Ontede hi die dore saen.
Hi seide : « Vrient, dies biddic u,
Segghet wat ghi soeket nu.
Wat avonture hevet u hier bracht
Te desen tide van deser nacht?
Segghet uwen wille cortelike,
Ende laet mi slapen haestelike;
Met eren moetti hier sijn comen,
Ghi hebt mi minen slaep benomen,
Minen slaep ende mine raste. »
Die ander seide : « Ic hebbe berste
Van selken rade, als men mi seghet
Die aen u allene leghet,
Aen u allene, ende an el niemen;
Wel soete vrient, beraet mi sniemen. »
Doen telde hi sine avonture
Van den iersten al duerenture,
Ende hoe gherne dat hi dade
Alle dinc na sinen rade,
Mochte hi hem ghehulpen dies
Dat hi verhaelde sijn verlies;
Ende mochte hi verhalen sine scade,
Hem en rochte wat hi dade.
Alse die Jode ghehoert sine tale :
« Vrient, ic sal u hulpen wale,
Wildi na minen wille werken,
Ende afgaen uwer kerken,
Der kerken ende der kerken raet,
Ende 't ghelove datter ane staet,
Ende u God ende sine ghelove;
Ic brenghe u noch van al te boven,
Laet uwen here, ende houdt van den minen;
Soe mach u sine hulpe schinen,
Sine hulpe ende sine cracht
Hevet meneghen ter eren bracht. »
Die ander seide, dat hijt dade,
Mochte hi verhalen sine scade.
Die Jode seide : « Vrient, nu siet,
Dat ghi dies en laet niet,
Ghine comt morghen nacht te deser tijt,
Indien dat ghi beraden sijt;
Nu sijt ghesont, ende gaet. »
Doen ginc hi metter vaert.
Theophilus was blide das,
Dat hi dus ghetroest was,
Ende hi ginc met haesten t' huus,
Ende bleef in dien wille aldus.
Dien duvel haddene soe verblint
Dat hi en achte en twint,
Hoe 't na den live comen mochte
Tien dat hi hadde dat hi sochte.
Doen ginc hi t' huus met grooter haesten,
Ende sach dat ten naesten
Daghe ende toter naester nacht.
Daer toe haddene die duvel bracht,
Met siere cracht mids Joden rade,
Daer hi in viel in grote mesdade
Dan hi te voren hadde wel ghedaen,
Doen hi in doeghden was bevaen.
Nochtan en wondert mi niet dies :
Dicke begheert ene sijn verlies
Vele meer ende sine scade,
Dan dinghen daer hi wel ane dade.
Dit es een dinc dat men mach
Sien ende merken al den dach;
Dien tijt hadde hi onweert
Dies dinc dat hi nu begheert.
Hier omme soe en radic niemen
Noch en troeste dat hi sniemen
Hem en verboude op sine doghet,
Na dat ghi hier horen moghet,
Op sine doghet meer dan mate,
Ende dat hi alle quaetheide late,
Maer houde hem altoes in dien,
Dat hi der doghet wille plien;

Al hadde hi penitencie ghedaen
Van der tijt dat hi verstaen
Conste ghesien in sinen moet,
Dat quaet ghedaen ware ende goet;
Die tijt was dat desen man,
Gerne die viant soe verwan,
Hem hadde onweert, ende dochte quaet,
Daer hem sijn herte nu toe staet.
Bedi es hi ries die hem verbout
In dien, dat hi hem doeghden hout,
Hine si emmer toe vervaert,
Die hem hier te levene waert.
Die nu es goet mach wesen quaet,
Die nu in penitencie staet,
Mach al te gader noch verkeren,
Alse ghi an desen man mocht leren.
Of iement oec in sonden ware
Men hebbe oec niet soe ommare,
Dat men die hope van hem verliese;
Bedi het sijn vele riesen,
Al leven si een stuc in sonden,
Dat in doghden lest werden vonden,
Ende meer penitencie doen
Dan daer se die viant neit toe spoen;
Bedi en sal hem niement verwanen,
Noch anders sonden in quade vermanen.
Die nu es quaet mach werden goet,
Ende werden quaet die nu goet doet.
Nochtan radic dat die gone,
Die der doeghden es ghewoene,
Dat hi hem in doeghden hout,
Ende die der sonden hebben scout,
Peinsen dat die sondeghe sijn
Des vians al eyghijn.
   Alse Theophilus heeft vernomen,
Dat die selve tijt es comen,
Dat hem die Jode hadde gheseit;
Doen ginc hi wech vele ghereit
Tote des Joden huus al stille,
Om te vorderne sinen wille.
Die Jode was ghereet te hant,
Ende nammen metter hant,
Ende seide : « Vrient, nu comt met mi,
Doet minen wille, dat radie di. »
Hi leidene op ene dwerse strate,
Daer si beider te gader saten;
Hi seide : « Vrient, soe wat du sies,
En vervare di niet te meer dies;
Soe wat dat du sies ofte hoers,
Sie dat du niet en verstoers;
Soe wat dat anders di gheschiet,
En sechent u metten cruce niet. »
Die ander seide dat hi dade
Alle dinc na sinen rade.
Als si dus te samen sitten
Toghde hem die Jode swerte
Herde vele ghecleedt waren,
Die alle droeghen candelaren,
Die alle songhen, ende waren vroe,
Ende daer na soe sach hoe
Dat tere scaren voer hem leden,
Dien si alle ane beden;
Dat was die here van algader,
Dien si eerden als haren vader,
Als haren vader, ja vele meer.
Dat was haer here Lucifeer,
Die met siere overmoede,
Was dierste die verwrochte Gode.
   Die Jode nam dien kerstijn
Ende leide hem vore den here sijn.
Die viant seide : « Wat wiltu, vrient?
Wat doet hier man die Gode dient,
Beide Gode ende siere moeder?
Her Jode, en sidi niet vroeder,
Dat ghi hier selken man hebdt brocht?
Her Jode, ghi sijt evel bedocht. »
Die Jode antworde sinen here :
« Here, en belghet u niet te sere,
Dese man die wilt laten Gode,
Ende siere moeder ende sine ghebode,
Wildi hem hulpen, ende gheven raet
Van sulker dinc als hem bestaet. »
   Doe seide hi hem wat hem mesquame,
Ende hoe gherne hi hulpe name.
Doen sprac die viant : « Vrient kerstijn,
Wildi laten den here dijn,
Dinen here ende dinen God,
Ende houden di voert an mijn ghebod,
Wiltu van dinen God scheden,
Ende van siere moeder ende vlien hen beden,

Ende algader die heileghe kerke,
Ende haer ghebod ende haer ghewerke,
Ic sal di te rade staen,
Ende hulpen di weder saen
Te hove, daer du best soe verscroven,
Ènde hulpen di weder te boven
Metten bisscop ende met alle die gone
Die te sinen rade sijn ghewone;
Maer ic en houde mi niet en twint
Aen dine worden dan an den wint;
Want ghi kerstine ghi pleghet
Als ghi hebt een dinc daer u 't herte an leghet,
Dat ghi begheert herde sere,
Ende niet en moghet bidden uwen here,
Ende niet en moghet uwen wille gewinnen,
Dan soe vendi u herte binnen,
Ende comt tot mi om raet ghegaen,
Ende wilt van uwen here staen,
Endė doet mi dan een groet belof,
Daer na stadijs varinghe of;
Als ic u hebbe uwen wille
Ghedaen, beide lude ende stille,
Dan soe drivedi mi te scherne,
Ende dan beghindi u weder te werne,
Ende gaet tot uwen here, die goedertieren
Es, ende ontfaet u sciere;
Aldus hevet mi menech bedroghen,
Al magic 't qualike ghedoghen;
Maer wiltu hebben minen raet,
Ic sal di segghen hoe het staet,
Doetstu gherne ende eest u lief,
Ghi selt mi scriven enen brief,
Ende ghi selter inne scriven,
Dat ghi wilt mijn eyghen bliven,
Ende datter vaster sal moghen sijn
Seldire an doen den zeghel dijn. »
Theophilus die viel mettien
Ter eerden over sine knien,
Ende custe des vians voet,
Ende sochte sinen oetmoet,
Ende seide : « Ic halme ni Gods
Ende siere moeder ende haers ghebods,
Ende ic wille mede sijn
Euwelijc u vri eyghijn,
Ende sider dat u es lief,
Nemt hier zeghel ende brief. »
Doen custe hine, als men es ghewone,
Te manscape, als 't es te doene.
Hi nam orlof ende hi was vroe,
Dat hi sciet van hem alsoe,
Ende ginc weder t' huus waert
Metten Jode al onvervaert.
Des anders daghes began te berouwen
Den bisscop, dat hi den ghetrouwen
Theophilus hadde ghedaen
Van sinen hove, ende hadde ontfaen
Enen ander die niewer naer
Soe nutte en was, als hi was daer.
Hi begonde oec mede te claghen,
Dat hine t' onrechte hadde bedraghen
Quade orworme die daer waren,
Die pleghen der valscher niemaren.
Hi claghede dat hi oec selc was,
Dat hi soude gheloven das,
Dat hem die quaden tonghen seiden,
Dat sine van deden scheiden
Den goeden man soe lachterlike;
Des claghdi, ende diesghelike,
Soe dat hi riep enen serjant,
Ende hiet hem varen al te hant,
Omme Theophilus dat hi quame,
Ende sijn ambacht wedername.
Die serjant en liet des niet,
Hine dede dat hem die bisscop hiet.
Theophilus voer te hove waert,
Dies hi langhe hadde begaert;
Hi was vele meer willecomen
Den bisscop ende oec hem somen.
Die bisscop die was sijns herde blide,
Hi settene neven sine side,
Ende bat dat hijt hem woude vergeven,
Dat hine also hadde verdreven
Van sinen hove, ende van sinen rade,
Ende hi seide, het hadden quade
Tonghen ghedaen, met quader valscher spraken,
Die goede liede onweert maken,
Daer men se wilt gheloven;
Van Gode moeten si sijn verscroven,
Die mi dat daden verstaen,
Dat ghi jeghen mi hadt mesdaen;

« Vrient, ic segghe u wat ghi doet,
Vergheeft mi uwen evelen moet,
Ende sijt here over dit lant,
Dat ic hebbe in mine hant;
Beide over lant ende over goet
Willic dat ghi uwen wille doet;
Al dat ghi wilt, dat si ghedaen,
An uwen wille saelt al gaen,
Beide mijn doen ende mijn laten;
Ic betrouwe u utermaten
Wel, sijt ghetrouwe te minen rade. »
Theophilus seide dat hijt gerne dade.
Ic hope dat noit God en liet,
Dat dese dinc aldus ghesciet;
Hi en liet dit exempel gheschien,
Dat wi ons allen daer bi souden castien,
Dor ons, ende doer de sine mede;
Al waendi dat die viant dede,
Ende was bi den viant niet,
Al waendi dat bi hem gheschiet.
Ic hope dat God aldus wilde,
Dat men an hem vaste hilde,
Met goeder herten, ende met vasten gheloven,
Al ware ene onder ofte boven,
Dat wi ons castiden bi desen man,
Ende nemen exempel hier an,
Dat ons ghenoeghen, dat hi ons gave
Waert armoede, waert grote have;
Want si nemer stille en staet,
Die avonture die sere gaet,
Somwile op, somwile neder,
Dus soe gaet si voert ende weder.
Dus was Theophilus willecome,
Ende hi was weder ghenomen,
Beide ghenomen ende ghecoren,
Daer hi gheweest hadde te voren,
Ende was vele meerder here,
Ende ginc bat na sinen kere,
Van al dat te hove was te doene,
Dan 't te voren was ghewoene;
Ende es oec vele bat ghehoert,
Ende sinen wille gaet bat voert
Dan 't oec dede te voren eer.
Hi es oec selve sonder keer,
Want hi doet al dat sijn vleesch begheert,
Ende es worden soe verweert,
Ende oec van hem selven soe ontbonden,
Dat hi en acht op ghene sonden;
Dicke quam in sinen moet
Die Jode, vraghde hem of niet goet
Sinen here en dochte; dien dus saen
Sinen wille hadde ghedaen,
Diene dus saen hadde beraden,
Ende van sinen rouwe ontladen.
Hi dancte oec den Jode sere,
Beide den Jode, ende sinen here,
Bi wies rade dat hi al stille
Waende wesen te sinen wille,
Te siere wille, ende te siere ghenoechten,
Ende hadde al sine ghevoechte.

—

Alse Theophilus hevet ghelevet
Dit leven, daer hi in sere snevet,
Beide ghesnevet ende ghedoelt,
Doen gaf hem God dat hi ghevoelt,
Ende God maecte hem cont;
Over ene corte stont
Maeckede hi hem cont, ende leiden te voren
Dat hi die edel ziele hevet verloren,
Ende hem sal staen te sine
Ewelike in die helsche pine,
In die pine, in die ellende
Ewelijc duerende sonder ende.
Dus goet es God ende dus ghenadech,
Ende in ghenaden dus ghestadech,
Ende dus ghenadech in dat goet,
Dat hi elken sonderlinghe doet;
Dus ghevoelech, dus goedertiere,
Ende ghebeidich es hi met siere
Wraken, daer men hem heeft mesdaen;
Dus langhe laet hijt in vorste staen
Sinen slach, God Ons Here,
Ende als hi slaet, soe slaet hi sere.
Dus ghebeidich es hi met siere wraken,
Dus ontbeidt hi met ghemake,
Of die ghene die heeft mesdaen
Van den sonden woude ave staen.
Want God ware vele bat ghename

Dat men van den sonden quame,
Ende dat men quame van den sonden,
Ende men dade in corten stonden
Penitencie in dit leven,
Ende hijt dan moeste vergheven,
Dan dat sijs onbaren,
Ende ter hellen souden varen,
Ende bliven in dat grote torment,
Daer nemmermeer mensche inde en went.
Theophilus begonde te mesbaren,
Dat hi dus hadde ghevaren :
« Ay mi! seghet hi, ay mi! ay mi!
Ay mi, wel sondich man! tewi,
Ay mi! twi wordic je gheboren,
Dat ic dus hebbe verloren
Mine ziele ende mijn leven,
Dat ic dus hebbe op ghegheven
Den viant dus gheweldechlike;
Ic ben verloren ewelike.
Ay mi! wat node was mi dies
Te achtene dat verlies,
Dat men mi dede van den hove?
Wat was mi metten lieden love,
Metten love ende metten prise,
Daer ic Gode van den paradyse,
Ende siere moeder mede hebbe verwrocht,
Ende mi selven daer toe brocht,
Dat mi in die helsche pine
Ewelike staet te sine!
Ay mi! ay mi! wat's mi gheschiet!
Ay mi! ay mi! twine en peinsdic niet,
Dat mi God hadde ghedaen
Te vele goets, haddic verstaen :
Ic was rike van haven sere,
Rike van haven, ende daer toe mere
Was ic gheacht in die stede,
Ende bat ghehoert metten lieden mede
Dan iement was in mijn gheslachte,
Om dat ics goets niet en achte.
Wat was mi, onsalich man,
Wat ghewinne lach mi daer an,
Dat ic die ere dus begherde,
Ende ic mi selven sus onwerde.
Ay mi! ay mi! ay mi! ay mi!
Ic mochte hebben gheweest vri,
Ende ghelevet met ghemake,
Buten allen sondelike sake.
Met wien sal ic te rade staen?
Wat hebbic mi selven ghedaen!
Wie sal mi selven gheven raet,
Na dien dat mi ghescepen staet?
Hope ende raet hebbic verloren!
Twi en haddic mi bepeinst te voren,
Dat ic an enen Jode bet
Gheloefde dan ane mine wet,
Aen enen Jode, aen enen dief;
Wat node was mi dat ic gaf brief?
Waest niet ghenoech dat ic mesdede
Metten monde, daer en was brief mede?
Waest niet ghenoech dat ic gaf alme
Metten monde ende metter palme?
Gingic af Gode ende sente Marien,
Inne moest noch vodert lien,
Soe verre dat ic moeste gheven
Vaste sartere daer af beschreven.
Ay mi! ay mi! ay mi! ay mi!
Wat sal mijns worden hier bi?
Ic en weet wat ic mach doen.
Wat node was mi dat ic verspoen
Den viant, dat ic daer toe quam
Dat ic manscap ane hem nam.
Ay mi! ay mi! ic was te rike,
Ic mochte wel ghemackelike
Hebben gheleeft, ende sonder pine,
Hadde gheweest die mine
Avonduere goet ghesijn.
Wat begheerde die herte mijn?
Mi stont te sine sonder aerbeit,
Ende sonder sonde, ende sonder pleit,
Ende sonder menegrande sake,
Wel te levene met ghemake,
Dat goede man wel soude voeghen;
Al en coest mi niet ghenoeghen.
Ay mi! ay mi! ay mi! ay mi!
Ay mi! wat node was mi,
Dat ic mi dus hebbe verloren?
Ic diende Gode wel te voren,
Nu hebbic mi selven ghebonden,
Met alre dorperliker sonden;
Daer toe hevet mi die Jode bracht,

Dat ic niet en hebbe gheacht
Hoe vele sonden dat ic dede,
Ende hoe dorperlike mede.
Wat sal ic doen, onsalich man?
Daer alder werelt troest lach an,
Die mi van sonden hadde brocht,
Hebbic met sonden verwrocht;
Dat ic in ghere manieren
En der gaen tote die goedertieren,
Al moch se noch soe goedertieren sijn,
Haer claghen die sonden mijn.
Wie sal nu mine tale spreken,
Die mi alder noets soude ghebreken,
Sal over mi te doemsdaghe
Na recht doen die ierste claghe.
Wie sal mi in dat swaer ghedinghe,
Daer elke sal sonderlinghe
Van sinen sonden redene gheven,
Daer die ingle selen beven,
Wie sal mi hulpen in die noet,
Daer alle sonden werden bloet
Die stillekine sijn ghedaen;
Daer niement en sal moghen ontgaen,
Hine sal moeten redene gheven
Van den sonden die hi heeft bedreven;
Daer elkerlijc sal sonderlinghe
Redene gheven van allen dinghen,
Daer men die sonden sal vertellen;
Daer men stieren sal ter hellen
Die quade ende ter pinen senden,
Daer si nemmermeer en wenden;
Ende die met doeghden sijn bevaen
Selen die eweliken loen ontfaen;
Dat niet en sal bliven ongheloent;
Daer men sal sien die hier ghehoent,
Ende die waerheit met goeden ghedochten,
Ende die dorperlike sonden wrochten;
Daer sal men sien die herten binnen,
Die men hier niet en mach bekinnen;
Daer niemen en sal bliven quite
No bi ghelate, no bi abite;
Daer si doble pine selen doghen,
Die hem sempel buten toghen,
Die binnen sijn al vol venijns;
Wie sal daer ghedincken mijns?
Daer si over mi sal claghen,
(Wie sal mine hulpe draghen?)
Die in mine hulpe moeste staen,
Soudic die helsche pine ontgaen.
Ic hebse verwrocht bi minen scouden
Die mi versoenen soude;
Daer men sal al die werelt doemen
Si sal verbolghen jeghen mi comen,
Die God te moeder heeft ghenomen.
Wie sal mi daer moghen vromen?
Aen wien sal ic daer soeken troest,
Of mi Gods moeder noest,
Gods moeder, ja, God selve mede?
Si sijn op mi verbolghen bede;
Het en es ghene ommate,
Dat mi God ende sijn moeder hate.
Nochtan soe claghic weder di,
Hare die soude versoenen mi:
Dat si mi haten, dat es recht;
Het's wel te miere plecht
Dat si mi goet ende ere daden,
Ende ic 't hem loende met quaden. »
Alse hi dus jammerlike claghet,
Ende hi hem selven dus versaghet;
Soe sent hem God in siere herte
Ene hope metter smerte,
Die hi in siere herten droech;
Soe dat hi in hopen sloech
Aen Onser Vrouwen ende seide:
« Al hebbic se verloghent beide,
Sente Marien ende haren sone,
Nochtan om dat si es ghewone,
Die an hare soeket, te gheven troest,
Ende heeft den meneghen oec verloest,
Die ter hellen waren ghegaen
En hadde hare hulpe ghedaen;
Hier bi dunct mi die beste raet,
Na dat mi ghescepen staet
Van minen groten overdaden,
Die ic ghedaen hebbe buten paden,
An hare te soekene troest ende ghenade;
Want si mi mach beraden,
Ende oec die met goeder trouwen
Ghenade soeken an der Vrouwen;
Ic wane, ic mi dus sal bewenden,

Ende sien of ic mach venden
Aen hare troest ende ghenade;
Ende en wilt si mi niet ghestaden,
Soe wetic over die waerheit wel
Mine ghestades niement el.
Hoe sal ic's nochtan beghinnen,
Ende hoe sal ic die coenheit ghewinnen
Dat ic haer claghe minen noet;
Want mine sonden sijn soe groet,
Dat ic se hebbe verwrocht,
Ende hare hulpe hebbe vercocht
Om ene wel crancke have.
Onrecht ware dat si mi gave
Troest, no raet, no hulpe mede,
Sent dat ic die quaetheit dede,
Dat ic haers verloghenen soude,
Om ene cleine onscoude.
Dat ware onrecht, gave si mi raet,
Want mine sonden sijn soe quaet;
Ic dede hem beden sulken lachter,
Het ware onrecht peinsese achter;
Het's onrecht, en wrake si se niet,
Ende loen ontfaen na ons bediet;
Hier boven ghelovic meest
Dat die vader, die sone ende die heilege geest
Es een God ende personen drie;
Lieve Vrouwe, ghebreket oec mie
Iet an 't ghelove van der kerken,
Ic wille volghen goeden clerken,
Aen mine ghelove, an mine wet,
In dien dat si mi wisen bet.
Vrouwe, dit's mine begherte
Metten monde ende metter herten;
Hier bi willic ghedopet sijn,
Daer men sal doemen dleven mijn. »
Als hi dit hadde gheseit,
Noepte Onser Vrouwen oetmoedecheit,
Soe dat si haer gheliet
Als of si hare bolghe niet;
Maer si voer in diere manieren
Als si verwonnen ware sciere
Van sinen rouwe ende van sinen tranen;
Si seide : « Ic sal dijns vermanen,
Ende staen di gherne bi,
Ende bidden over di,
Ende ic sal spreken dine wort,
In dien dattu di wachtes voert,
Doer dattu best kerstijn,
Ende ghedopet hevet ghesijn,
Ende bi den teken dattu gheves,
Duncke mi dat du berouwenesse heves,
Ende heves wille di te bekerene;
Daer omme hulpic di gherne,
Ende ic sal doen dine claghe,
Ende sal di soendinc bejaghen. »
Mettien begonst te wesen dach,
Si voer dat hi se nemmeer en sach.
Theophilus bleef eenpaerlike
Ligghene ende oetmoedelike
Voer die ymage van Onser Vrouwen;
Hem begonste meer te berouwen,
Ende hi mesliet hem vele meer
Dan hi te voren dede eer.
Hi weende, hi claghede, hi sleet sijn haer,
Hi wranc sijn hande, hi dreef mesbaer;
Hi bleef ligghende ter stede
Eenpaerlike in sine ghebede
Drie daghe ende drie nachte,
Dat hi op hem selven niet en achte,
Ende dat hine gheens goets ontbeet,
Ende dat hi claghede dicke sijn leet.
Des anders daghes quam Ons Vrouwe,
Als hi hadde dusdaneghen rouwe,
Ende seide : « Theophilus, weset vroe,
Dine penitentie es soe
Wel volcomen ende soe goet,
Dat ic se moet bringhen voert;
Die sonden die mi sijn ghesciet,
Daerom en sal ic laten niet. »
— « Aen hare sal ic ghenade soeken;
Bedi ic hebbe ghesien in boeken,
Dat Gode becomt vele bet
Ghenadecheit dan rechte wet.
Al hebbic vele mesdaen
Ghenadicheit sal vore gaen;
Al en es nieman mijn ghenoet,
Want mine sonden sijn soe groet,
Ic sal hare bidden nochtan ghenade,
Die den meneghen heeft beraden.
Si es soe hovesch ende soe goedertieren,

Ic hope hare sal ontfarmen miere,
Mine sonden, al waren si mere noch,
Mochten si mere wesen doch;
Daeromme was si vercoren,
Daeromme woude God van haer sijn gheboren,
Om ons te bringhene uten sonden,
Die met sonden waren ghebonden,
Ende ons te bringhene te hemelrike,
Die waren verloren ewelike,
Doer ander sonden ende doer die mine
Om ons te losene uter pinen
Van Luciferre, ende van sinen ghesellen,
Om ons te losene uter hellen;
Hieromme wert si coninghinne,
Ende God toghede haer die minne,
Dat si sijn moeder moeste sijn,
Ende daer toe bliven maghet fijn.
En ware sonden niet ghesciet,
Soe en waer si Gods moeder niet,
Want en hadden die sonden ghedaen,
God en hadde haer niet ontfaen
Meer dan mi, of ander menschen.
Het gheviel haer wel te wensche
Doen haer God die minne dede;
Si es ghereet in elke stede,
Dat elc mensche die hem ghevroet,
Hare meest ere naest Gode doet;
Ja, naest Gode; wel vele lieden
En dorren hem dies niet ghemieden,
Dat si an Gode ghenade sochten
Doer die sonden die si wrochten;
Si bleven ewelijc verloren
Om die sonden van te voren.
Maer dat si met goeder hopen
Ende met oetmoedecheiden nopen
Die Vrouwe die God vercoes,
Daer toe dat si ghevet troest altoes
Hem allen die met sonden sijn bevaen,
In dien dat si se afstaen;
Sent dat si es comen
Bi onse sonden te dusdanen vromen,
Te dustáneghe vromen, te dustanege eren,
Dat si moeder es Ons Heren,
Sijn moeder, ende hevet van hare
Ghemaket onse makelare,
Makelare ende taelman.
Soe doe ic minen troest daer an,
Minen troest ende mine hope;
Soe dat ic met herten tote hare lope,
Ende hare bidden ghenadelike :
Ghenade, Gods moeder van hemelrike!
Mine mach gheen goet gheschien,
Want God wilt van mi vlien.
Gods moeder! ic claghe u minen noet,
Want u ghenaden sijn soe groet;
Ghi en selt mi niet ghebreken,
Ghi selt mine tale spreken
Voer uwen lieven sone,
Alsoe ghi over d'andere sijt ghewone.
  Nochtan en can ic ghepeinsen hoe,
Dat ic mach comen daer toe,
Dat ic voer dese vrouwe draghe
Mine sonden ende mine claghe.
Sal ic spreken metten monde,
Daer ic die dorperlike sonde
Met jeghen hare hebbe ghedaen?
Die sonden selen mi verslaen,
Ende 't helscher vier sal mi verbraden
Die tonghe ende 't herte die mi verraden
Hebben, dat ic die sonden dede,
Ende die lichame algader mede.
Beghinnic oec te trecken van desen
Die duvel sal soe an mi wesen;
Ic vrese dat hi mi mach halen
Ziele ende lijf altemale.
Willic hem iet ontvaren
Dus sere maghic mi vervaren,
Dat hi mi mach nemen ziele ende leven,
Dat ic hem hebbe op ghegheven;
Nochtan vorstic langher mee,
Beter es camp, dan hals ontwee,
Mi es best dat ic mi verboude,
Het sal bliven bi minen scoude,
Ende en wilt si mi niet ghestaden,
Soekic ane hare ghenade,
Met rechter trouwen ende met herten goede,
Ende ic mi voert meer wille hoeden
Van sonden, die ic hebbe ghedaen,
Ende in penitencien staen
Alle die daghe die ic sal leven,

Indien dat sise mi wille vergheven;
Ende en hoert si niet mine claghe,
Ic sal hare te domesdaghe
Verwiten dat sijt alle selen horen,
Die noit van wiven waren gheboren,
Dat si mi ter noet ghebrac,
Ende datse sonde op mi wrac.
Ic bidde haer ghenade oetmoedelike,
Ende ic wille ave staen der sonden ewelike,
Ende gaen in penitencien ende in boeten,
Haddic van hare die ghemoeten;
Haer sal ghenade oec ghebreken
Wilt si mi oec daer buten steken;
Sone es si niet vol ghenaden
En wilt si mi niet staen in staden;
Soe meer mesdaen, soe mere bate,
Indien dat men die sonden late.
Al sijn mine sonden groet,
Gods ghenade en es niet doot,
Gods ghenade ende die hare,
Want ic altoes hope op hare.
Wilt God ende si mede,
Soe sal ghehoert sijn mine bede,
Ende niet wech gheworpen ende hebben on-
Want si hare ghenaden niet en spaert [weert,
Jeghen alle die ghene die begheren
Ghenade, ende voert an hare keren. »
Dus peinsde hi voert ende weder
Sine sonden op en neder;
Dus claghde hi met groten mesbare
Sine sonden ende met vare;
Ten lesten gheeft hem God gheval,
Dat hi recht late varen al
Die werelt ende al haer baraet,
Dat die werelt toe bestaet.
Hi sal hem hoeden met goeder herten
Der sonden ende der begherten,
Diene daer toe hadden ghedreven,
Dat hi hadde al op ghegheven
Ziele ende lijf ghebordelike
Den viant ewelike.
Hem begonde met goeder trouwen
Sine sonden sere te berouwen,
Met rechter trouwen, ende met herten goeder,
Ende hi warp sine hope al an der moeder,
Daer God Ons Here af was gheboren,
Ende liep al stillekine vore
Hare ymage daer si stoet;
Ende hadde den hope groet ende goet,
Dat hi metter hulpen van hare
Ontvaren soude des viants scare.
Hi hadde oec hope ende ghelove,
Dat sine van hare niet en soude verscrove,
Ende warende hem met ghenaden,
Si hadde oec den meneghen beraden;
Dus viel hi neder op den vloer,
Hi weende, hi claghede iet bat hi voer
Alse jammerlike als hi doen mochte,
Want hi niet dan ghenade sochte;
Ane Maria, der moeder Gods,
Socht hi ghenade altoes.
Dus lach hi ghinder eenpaerlike,
Voer Onse Vrouwe van hemelrike,
Vaste hi weende ende bat oec mede
Met herten ende met serechede
Ghenade op die heileghe maghet,
Die alle sonden verjaghet,
Die an hare ghenade soeken
Met goeden ghelove, met goeder moeten.
Noit en dreef man dat mesbaer dat hi dreef;
Ghestadelike dat hi bleef
Viertich daghe ende viertich nachte
Eenpaerlike in dit ghedachte.

—

Alse die viertich daghen waren leden,
Dat hi gheclaghet hadde ende gebeden
Oetmoedelike ende met goeder trouwen
Ghenade groet an Onser Vrouwen;
Si en wilde niet langer sparen,
Sine wilde hare openbaren,
Die suete moeder, die suver maghet,
Die den sondeghen bejaghet
Soendinc jeghen Onsen Here,
Op dat men 't an hem beghere.
Dit's ons troest, ons toeverlaet,
Dit's die ghene die voer ons staet
Jeghen den viant ende sine scare;
Dit's die rechte makelare,

Die ons versoenet jeghen haren sone,
Dies es si altoes ghewone,
Als wi mesdoen jeghen hem twint,
Si versoent ons jeghen haer kint;
Dit's onse hulpe ende onse troest;
Bi hare si wi alle verloest
Van den tormente van der hellen,
Daer wi bi vrouwen Jeven in vellen.
Dierste wijf vertroeste algader
Adaem, onsen iersten vader;
Soe dat hi wrochte jeghen 't ghebot,
Dat hem gheboden hadde God.
En ware dit wijf ende dese maghet,
(Si es die de boete draghet,
Jeghen 't venijn dat Jeve gaf,
Daer si Adame mede vergaf,
Hem ende hare selven ende ons allen);
Si waren ter hellen alle ghevallen,
En ware dat si 't fenijn versloech
Bi der dracht die se droech,
't Fenijn datse alle sloech te doot,
Jonc, out, cleine ende groet,
Alle die leefden te voren
Eer God van hare wart gheboren.
Alle die vriende Gods die waren
Te voren totter hellen ghevaren;
Si moesten alle gader ombeiden
Tote den tide dat dit ghescieden,
Ende tote den tide dat dese quam,
Ende God menscheit an hare nam.
  Dit's dat ons die propheten
Langhe te voren hadde beheten;
Dit's die Anmanne verhanghen dede,
Ende Sisaron versloech oec daer mede,
Die Oliferne 't hoet afsloech.
Dit's die roede Aarons, die droech
Loof ende note binnen ere nacht,
Sonder sap en wortels cracht.
Dit es die sterre van der zee,
Dat niemen en mach nemmermee
Ter havene van hemelrike comen,
Hine hebbe gheleide an hare genomen.
Dit's die poerte van hemelrike,
Daer blijft si oec ewelike,
Die behouden selen wesen.
Dit's die ghene daer wi af lesen,
Die boven alle ingelen sit,
Ende haren sone over ons bidt,
Spieghel van der suverheiden,
Violette van oetmoedecheiden.
Si es in penitencien recht,
Si es die ghene die voer ons vecht
Jeghen den viant ende haer kint,
Die, doer hare, ons allen mint.
Hare ghenaden sijn soe groet,
Dat niemen en si te bloet,
Mach sterven en ter hellen varen,
Wilt hi soeken hulpe an hare,
Ende dar niemen verloren bliven
Die noit gheboren was van wiven,
Al hadde hi ghedaen allene
Alle die sonden, groet ende clene,
Ende al die sonden die alle die lieden
Ghedaen hebben, ende die noit ghescieden.
Wilde hi met goeder trouwen,
Ghenade biden deser vrouwen;
Ic segghe dat hi ghenade vint
An dese vrouwe ende an haer kint,
An dese vrouwe namelike
Heeft hi berouwe ghestadelike,
Als men mach sien an desen man,
Daer ic u ierst af began.
  Hine hadde ghedaen maer viertich dage
Van sinen sonden die claghe,
Van sinen sonden die groet waren,
Dat hi elken mochte vervaren;
Ende Onse Vrouwe quam alsoe saen
Daer na tnachts te hem ghegaen,
Alse die goede, die goedertiere,
Die verwonnen was wel sciere;
Al hadde si gheweest verbolghen,
Sine wilde den evelen moet niet volghen;
Si moeste toghen haer nature,
Sine wilde hem niet maken sure;
Si moeste haer laten verwinnen,
Want si sach sijn herte binnen,
Dat hi met goeden ghedochte
Ghenade an hare sochte;
Sine mochte niet langer sparen,
Sine moest haer openbaren.

Si quam te hem ende sprac aldus :
« Wat wiltu, Theophilus,
Du pijns mi ende nopes mede
Met dinen tranen, ende met dinen ghebede,
Met dinen ghebede, met dinen tranen,
Die mi ghenadecheit vermanen.
Wat ghenaden soekestu ane mi?
Twine en peinstu niet waer bi,
Dat di ghenade mach ghescien;
Wiltu di selven niet besien?
Na dinen sonden, na dinen daden,
Het ware onrecht soudic di beraden.
Dune moghes verdienen niet
Dat di ghenadicheit ghesciet.
Wanen comt u die coenhede,
Dat du dors ghenadichede
Bidden van dinen groten sonden?
Waer hebstu die coenheit vonden?
En ghedincte niet en twint
Dat ghi mi ende mijn kint
Heves ghelogent ende ghegheven
Den viant ziele ende leven?
Du heves ghehalmt dinen ghenaden,
Daer ic u mede mochte hebben beraden;
Al liet ic den lachter gaen,
Die du mi heves ghedaen,
Dor dat ic die kerstine minne
Allen met ghestaden sinne,
Ende sonderlinghe alle die gone
Die mi dienen ende minen sone;
Al vergavic di minen lachter,
Het en mach niet bliven achter,
Ic en mach alsoe vergheten niet
Die sonden die u sijn ghesciet
Jeghen minen sone, dinen God.
Waenstu dus houden spot,
Dattu sijns souts almen
Metten monde, ende metter palmen,
Ende daer toe met brieve mede,
Ende daer toe doen alle quaethede.
Alstu moede best van dien,
Ende du beghins di te besien,
Waenstu dan vinden ghenade,
Ende beghinnes dan wederstane
Met dinen biddene, met dinen tranen,
Dat ic hem dijns wille vermanen,
Ende ic over di bidde dan;
Twine besiestu, sondich man?
Al verghevic di dinen sonden,
Daer du mede best ghebonden,
Hoe sal ic dorren jeghen mijn kint
Dijns ghewaghen iet en twint?
Hoe sal ic hem van diere claghen
Iet en twint dorren ghewaghen?
Hoe sal ic comen voer mijns kints ogen,
Dat ic sal dorren betoghen
Dattu gherne names ghenaden,
Ende dat ghi gerne waert ontladen
Van der sonden ende van der mesdaet,
Die du hebts ghedaen vele ende quaet.
Al es mijn sone goedertieren,
Ende soe ghenadech es van siere
Ghenadecheit, hens maer een wonder;
Nochtan en es hi niet sonder
Gherechtecheit sijnre ghenadechede;
Hi es ghenadich ende gherechtich mede.
Waer sal ic nemen dat ghenint,
Dat ic dar comen voer mijn kint,
Ten vreseliken domesdaghe,
Ende ic toghe dine claghe.
Mi duncke ic ben daer toe te bloet,
Want dine sonden sijn te groet,
Die du jeghen mi heves ghedaen;
Dies willic gherne bate ontfaen,
Dattu jeghen mi heves gesneven.
Wiltu voerwaert goet man wesen,
Ende wachten di van desen,
Ende wilt voer meer goet wesen,
Ende bidt selve minen sone voert,
Dat hi dine bede hoert;
Ende bidt hem mede daer toe,
Dat hi di ghenade doe. »
— « Ay, edel vrouwe, moeder mijn,
Sal mi iet gheholpen sijn,
Saelt iet ghescien dat mi God doe
Ghenade, uwer hulpe moet er toe.
Uwe hulpe ende uwen troest
Moet er toe, sal ic sijn verloest;
Werd ic verloest behouden,
Het moet sijn bi uwen scouden;

Bi uwer scout, bi uwen rade
Moet ic verhalen mine scade,
Of inne verhaelse nemmermeer niet.
Soe wat anders mijns ghesciet,
Vrouwe, al hebbic vele mesdaen,
Ic wille in penitencien staen,
Ic doe penitencien gherne.
Ic hebbe wille mi te verwerne
Jeghen den viant ende jeghen den sonden,
Daer ic mede ben ghebonden.
Vrouwe, doer uwen oetmoet
Penitencie es soe goet,
Ende daer toe soe groet
In alre sonderlike noet.
Vrouwe, laet mi penitencie doen
Van sonden, daer mi toe verspoen
Ende verriet oec mede
Die viant met siere moghenthede.
  Penitencie die maecten quite
Van sonden die coninc Davite,
Die sulke sonden hadde ghedaen
Dat hi Urias dede verslaen,
Verslaen ende oec verriet,
In dien dat hi screef ende hiet
Daer hi was gheset in die scare,
Tes hi tierst versleghen ware;
Hi nam Uriam dus sijn lijf,
Ende daer toe verhoerde sijn wijf.
Nochtan vergaf hem God bede
Met penitentie die hi dede;
Soe dat hem God onste das,
Dat hi sent prophete was,
Als hi gheweset hadde te voren.
  Niemen en hadde gheweest verloren
Doer sonden, daer hi in was gheboren,
Ne hadde Jeve ghedaen,
Die Adaem daer toe brochte saen,
Dat hi brac Gods ghebot
Ende dede als een sot,
Daer wi alle verloren waren mede,
En hadde ghedaen die moghenthede
Dat God woude sijn gheboren
Van der Maghet uutvercoren,
Die ons allen heeft verloest.
Ay, moeder, nu weest mijn troest,
Ende laet mi penitencie doen,
Ic wille die sonden verspoen,
Ende wachten mi voert van dien.
Moeder Gods, sent gracie mie
Dat ic mach in penitencie staen,
Ende voert wilt mi ontfaen.
  Sinte Peter hi verloghende Gode,
Ende ontfinc sint sine ghebode,
Dat hi bant ende ontbant,
Ende hi gaf hem in sine hant
Die slotele van hemelrike,
Ende here was in erterike.
Hi quam te deser werdichede
Bi penitentien die hi dede.
  Sente Pauwels, die meeste tirant,
Die men in erterike vant,
Die al haette Gods ghewerke,
Hi onneerde meest die heilege kerke;
Hem halp penitentie soe sere,
Dat hi best es met Onsen Here,
Ende es een verheven sant
Die te voren was eén tirant.
  Sente Maria Maddalene,
Si es met Gode van Nasarene,
Die soe langhe ende soe vele
Hadde ghevolghet der hoverde spele,
Dat onnere es dat men 't vertelde;
Janne halp haer uter helle,
Mids penitencie die si dede,
Ende berouwenesse si hadde oec mede,
Dat haer God sint onste das,
Dat si die alder ierste was,
Diene sach met haren oghen
Daer hi hem hare wille vertoghen,
Sinder dat hi was verresen,
Alsoe wi in die ewangeliste lesen.
  Noit en was sonde soe groet,
Man die penitencie boet,
Die se boet ende die se dede,
Ende die dan volquam daer mede,
Hine versoende jeghen Gode.
Soete vrouwe, sijt mine bode
Jeghen u lieve kint Gode, uwen sone,
Als ghi te sine sijt ghewone
Die hare herten an u keren,

Ende al dies si an u begheren
Van dat hare zielen mocht baten;
Vrouwe, en wilt mi oec niet laten,
Dat dedi hem om dat ghi se minde;
Moeder Gods, bidt voer mi uwen kinde,
Ende wilt mi gheven uwe ghenade,
Want ghi den meneghen hebdt beraden;
En sijt niet wreet jeghen mi allene;
Uwe hulpe die es al ghemene,
Beide out, jonc, groet ende clene,
Voer uwen sone Jhesum van Nazarene. »
Doe antworde Onse Vrouwe,
Ende seide : « Vrient, dine trouwe
Hebdi den viant ghegheven,
Ende dijn onghelove hevet mi verdreven
Daer toe dat ic di troest moet gheven,
Daer du af hebts ghesneven;
Al hebtstu vele mesdaen,
Ic sal di in hulpen staen;
Doet minen raet, doet mijn ghebot.
Sider dat mijn kint es God,
Ende dat hi was van mi gheboren,
Ende ic bleef maghet, als ic was te voren,
Ende dat hi ontfinc van mi sijn menschelikede,
Ende bleef ghewarech God mede;
Du moetes gheloven oec daer an,
Dat hi es gherecht God ende man.
Du moetes gheloven oec daer boven
Al dat die kerke hetet gheloven. »
Doe seide hi weder : « Soete troest,
Die al die werelt hevet verloest,
Hoe sal ic an mi selven vinden,
Ende hoe sal ic mi dies gheninden,
Dat ic metten selven monde,
Daer ic die dorperlike sonde
Mede sprac, ende soeken ghenade
Daer ic bi dus ben verladen.
Ic weet hoe ic sal derren spreken
Metten monde, die dus dorperliken
Sonde ghesproken hevet te voren;
Mijn ghenoet en was noit gheboren. »
Doe seide si weder : « Swighes al stille,
Lieve vrient, doet minen wille,
Doet minen wille, doet minen raet,
Oftu wilt hebben verlaet
Van sonden, die di sijn ghesciet.
Hebdt goet ghelove, en twifelt niet,
Hebdt goet ghelove, ende soeket ghenaden,
God selve salre di ghestaden.
Hi es soe ghenadich ende soe goet,
Soect met trouwen sinen oetmoet.
Wiltu ghetrouwen ende gheloven,
Ghine wert van hem niet verscroven.
Set dijn ghelove nerstelike,
Di wert gheholpen ghetrouwelike. »
Doe dreef hi herde groet mesbaer,
Hi weende sere, ende sleet sijn haer,
Hi sleet sijn haer, hi wranc sijn hande,
Hi beet te gadere sine tande,
Hem dochte dat hem sijn herte brac.
Als hi becomen was, hi sprac :
« Ic ghelove, seiti, ane Gode,
Dat alle dinc te sinen ghebode
Staet, ende dat hi es vader,
Ende dat hi makede algader,
Dat boven es in hemelrike,
Ende beneden in erterike;
An sinen Sone ghelovic mede,
Dat hi ontfinc menschelijchede
Van sente Maria, der maghet,
Dor dat wi waren wech ghejaghet
Van onser haven, van onser stede,
Doer die sonden die Adaem dede;
Dat hi ginc leren achter lande,
Daer hi doghede grote scande,
Ende groet vernoey menech weerf,
Ende dat hi an 't cruce starf,
Daer hi troest hadde an;
Sonder sine moeder ende sente Jan,
Daerne alle sine vriende begaven,
Ende dat hi daer na was begraven;
Dat hi verloeste met siere doot
Sine vriende uter helscher noet,
Ende dat hi der hellen porte brac,
Ende hi sine vriende daer uut trac,
Die ghebeden hadden daer naer
Meneghen dach ende menech jaer;
Ende dat hi verrees op den derden dach,
Ende dat men daer na dicke sach,
Ende dat hi hem dicke vertoghede,

Doer dat hi wilde dat men gheloevede,
Ende dat men vaste hielde daer an,
Dat hi God ware ende man;
Ende dat hi voer ten hemelen boven,
Daerne alle die ingle loven,
Ende dat hi sit te sijns vader siden,
Ende dan comen sal ten tiden,
Dat die doemesdach sal comen,
Ende sal al die werelt doemen.
An den Heilighen Gheest gelovic mede,
Die metten Vader ende metten Sone mede
Es een ghewarech God;
Ende an die heileghe kerke ende haer gebodt,
In verlatenesse miere sonden,
Ende an 't gheselscap dat wordt vonden
Van alle santen ende van allen santinnen.
Here God, toghet ane mi uwe minne!
Oec ghelovic dat wi alle selen verrisen,
Beide met ziele, ende met live,
Ende ons allen God doemen sal;
Moeder Gods, gheeft mi daer goet geval. »
— « Theophilus, hebdt bliden moet,
Want u mijn kint sinen evelen moet
Hevet vergheven, in dien dattu
Blives eenpaerlijc, alse du does nu,
In penitentien ende in goeden ghewerke,
Ende in 't ghelove van der heileger kerke. »
Doe seide hi weder en sprac :
« Al eest dat ic te voren brac
Dat ghelove ende dat ghebodt,
Dat ons gheboden hevet God,
Ic ben ende die bliven sal in dien,
Dat mi nemmermeer en sal ghescien.
Ic sal te penitencie sijn ghegheven
Alle die daghe, die ic sal leven.
Ghebenedijt soe moetti wesen,
Soete coninghinne, in desen,
Dat ghi mi dus hebt beraden;
Te waren ic ben noch meer gheladen,
Ic moet u segghen oppenbaer,
Vrouwe, ic hebbe groten vaer.
Ic ben in vare, ic ben in vresen,
Als ic te rechte wel mach wesen,
Herde sere ontsie ic mi.
Vrouwe, ic mach u segghen twi,
Ic maecht u segghen, eest u lief,
Noch hebbic vrese om den brief,
Om den brief die ic den viant
Ghescreven gaf in sine hant.
Vrouwe, sal ic uter vresen wesen,
Ic moet seker sijn van desen.
Mi duncke sal mi goet ghescien
Ic moet den brief noch weder sien,
Ic moeten sien, ende hebben beide
Bi uwen rade, bi uwen gheleide;
Ende oec, vrouwe, bi uwer ghenaden
Ben ic hier toe beraden,
Ghi hebt mi ontladen ende verloest
Met uwer hulpen, met uwen troest.
Ghebenedijt soe sijdi, coninghinne,
Hulpt mi dat den brief ghewinne. »
Doe bleef hi daer, ter selver stede,
Ligghende in sine ghebede,
In sine ghebede, in sine claghe
Drie nachte ende drie daghe.

—

Doe quam weder Onse Vrouwe,
Maer hi hadde met goeder trouwen
Hem selven soe siec ghemaect,
Dat hi soe vele hadde ghewaect,
Als si daer quam dat hi van hare
Niet en twint en wert gheware.
Den vaec, die hem toe was comen,
Hadde hem dwaken soe benomen;
Maer als sine slapen sach,
Si ginc tote hem daer hi lach.
Sine wilde hem wecken niet;
Ghemackelike dat si liet
Den brief vallen tusschen sine borste,
Ende si lietene ligghen in rasten,
Ende liet hem slapen met ghemake.
Tiersten dat hi was in wake,
Ende hi vonden hadde den brief,
En vant hi noit dinc dat hi soe lief
Hadde te vindene als hem den brief was.
Tierst dat hine binnen las,
Hi hielt den brief, ende was vroe,
Dat hi ghevaren hadde alsoe.

Hem dochte dat hi was ontgaen
Den viant, diene hadde ghevaen
Soe over sere in siere ghewelt.
Tiersten dat hi den brief helt,
Alsoe die avonture ghelach,
Des anders daghes waest scoen dach,
Dat men vierde van ghewerke,
Ende alle die lieden waren ter kerken.
Theophilus ginc met desen,
Als die ewangelien was ghelesen;
Hi viel den bisscop op die voete :
« Here, seiti, dat u God lonen moete,
Here, dat u God selve loene,
Dat hi u gheve die hemelsche crone;
Here, hoert mine avonture. »
Doe telde hi se al duerenture,
Dat sijt hoerden die daer waren,
Al op, ende hoe hi hadde ghevaren;
Doe toghede hi sinen brief daer mede.
Alle die daer waren ter selver stede,
Ende oec die bisscop die dat hoerde
Sine avonture ende sine worde,
Hen wonderde soe utermaten,
Dat sine wisten waer si saten :
Sine wisten wat hen overginc;
Soe wonderde hen van deser dinc.
Si danctens Gode, si waren vroe,
Dat hi ghevaren hadde alsoe,
Dat hem die sonden waren vergheven,
Die soe sere hadde ghesneven,
Dat God toeghde al oppenbare,
Dat hi alsoe goedertieren ware,
Dat hi dus versoenen mochte
Die ghenade an hem sochte.
Dies waren vroe alle die clerke,
Ende alle die daer waren in die kerke.
Die bisscop stont op te hant,
Ende nam Theophilus bi der hant,
Ende hi ginc ter porten staen,
Ende begonste te roepen saen;
Hi bat den lieden dat si te samen,
Alle gader voer hem quamen :
« Comt hare, seiti, soete lieden,
Ende hoert wat miraclen hier gesciede;
Comt hare, seiti, ende siet
Wat wondre hier es ghesciet;
Comt hare, seiti, die grote cracht,
Die God selve hier heeft ghewracht;
Comt hare, seiti, die grote doghet,
Die God hier heeft ghetoghet;
Comt ende siet die ghenadichede,
Die God cortelike dede;
Comt hier ende siet hoe goedertieren
Es God in alre manieren;
Comt hare ende en twifelt niet
Hoe scone dinc hier es ghesciet.
Comt hare, ende siet wat crachte hevet
Die tijt die men doer Gode ghevet;
Comt ende siet met welken love
God ontfaet die heeft goet ghelove.
Comt hare ende die cracht van tranen,
Hoe si ghenadicheit vermanen;
Comt hare ende siet hoe grote sonden
Bi penitencien sijn ontbonden;
Comt hare ende siet hoe Gode becomt
Penitencie ende hoe se vroemt;
Comt hare ende siet hoe grote ghenaden
Penitencie hevet beraden;
Comt hare ende siet wonder groet,
Noit en was dies ghenoet;
Comt hare ende siet hier ende merct
Dat onse ghelove sere sterct;
Comt hare ende siet hier enen man
Daer God cracht toghet an;
Comt hier ende siet cracht van Onser Vrouwen,
Dat moghdi nu alle wel bescouwen;
Comt hare ende siet haren troest,
Desen sondare heeft si verloest;
Comt hare ende siet hoe grote goet,
Dat si haren vrienden doet;
Comt hare siet ende verstaet
Dat ghene sonden en sijn soe quaet,
Men mach er af hebben verlaet.
Comt hare siet ende en sijt niet te bloet,
Soect ghenade voor dine doot,
Want die sonden en sijn niet soe groet,
Onse Vrouwe en hulpt se uter noet
Die ghenade soeket an hare
Met vasten ghelove oppenbare;
Die verloren was in sonden
Ende dus cortelike es vonden,
Ende vonden es dus cortelike,

Die was verloren ewelike.
Alle die penitencien plien
Si moghen merken ende sien
Wat cracht dat penitencie hevet;
Ende die in penitencie levet,
Hoe weert hi es met Onsen Here,
Doer sijnre liever moeder ere;
Hi werdt oec met Gode soe lief,
Dat hem ghesent es die brief,
Die hi hadde den viant
Op ghegheven in sine hant.
Dit's een teken sonderlinghe
Van vrienscapen, van andren dinghen;
Die soendinc hevet oec ghemaect
Dat hi hem selven hevet gheraect
Te penitencien cortelike,
Ende hevet ghedaen ghetrouwelike.
Hine dede maer viertich daghe
Penitencie, dat sine claghe
Ende sine tranen ende sine wort
Vore Gode si waren ghehoert;
Dat hi den alre wertsten bode,
Ende den besten vele voer Gode
Van den hemele ontfinc,
Ende hem boedscap dese dinc.
Wie sal hem penitencien scamen,
Of penitencie soe mach vramen?
Hi es dul die se niet en doet,
Sider dat si es soe goet.
Hi es gheonneert die se wert moede,
Daer si dus goet es voer Gode.
Wie es die wanhopen mach,
Die noit soe groten sonden plach?
Wilden si sien op desen man,
Sine moghen hope neme hier an;
Hine en dar wanhopen niet
Doer sonden die hem es ghesciet.
Mensche, die op desen siet,
Ende tot Onser Vrouwen vliet,
Hoe mochte man meer hebben mesdaen;
Wat sonden soude den mensche verslaen,
Die wille in penitentie staen
Ende sine sonden ave gaen. »
Die wile dat die bisscop staet
Ende hi vertelde die scone daet,
Ende hi se den lieden verseghet,
Soe weent Theophilus ende leghet
Op die erde op dbisscops voete.
Die bisscop seide : « Staet op, soete,
Siet uwen brief ende nemten hier;
Ic wille dat ghine werpt in 't vier. »
Theophilus hi dede alsoe,
Alle die 't saghen die waren vroe;
Si waren vroe, si loefden Gode,
Die dus den sinen helpt te node.
Die bisscop die wijsden metten hant,
Soe dat si alle sweghen te hant;
Doe dede hi die messe voert.
Alse hi messe hadde ghehoert,
Gaf hi Theophiluse Onsen Here.
Als hine ontfinc scheen hi soe sere
Sine anschijn alsoe clare,
Als of die lichte sonne ware,
Ende clare vele dan die lichten dach.
Alse dat volc die miracle sach,
Soe gheloefden si vele te bet,
Ende hielden te bat hare wet.
Theophilus hi ginc mettien
Daer hi Onse Vrouwe hadde ghesien.
Hi stont ghinder oetmoedelike
Drie daghe ende drie nachte eenpaerlike
Voer Onse Vrouwen ende voer haer kint,
Dat hi poerde niet en twint
No hant, no voet, no ghene lede,
Hine bleef staende ter selver stede,
Als of hi hadde gheweest ghebonden,
Daer hi Onse Vrouwe hadde vonden.
Als 't leden was die derde dach,
Doe custe hi die hi daer sach.
Hi nam orlof ende hi versciet:
Die ziele voer daer si Gode siet,
Sine lichame leghet in die stede
Daer God die miracle dede.
Bidden wi Gode doer sinen oetmoede,
Dat wi alle onse dinghen te goede
Ende bringhen, ende werden vonden,
Ende quite sijn van onsen sonden;
Dies moet wesen ons volleest
Die Vader, die Sone, ende die Heilegen Geest.
Dese miracle es ghescreven;
God gheve ons sijn ewelike leven.

—

Van der Zielen ende van den Lichame.

EEN ADEL DINC ENDE EEN EDEL LEERE (1).

Eens nachts in den winter tide,
Als over alle de werelt wide
Alle dinc es van rasten blide,
Quam mi te voren van enen stride.
In minen slape daer ic lach,
In visioene dat ic sach
Een ziele die groet hantgheslach
Maecte ende riep dic : « O wi ! o wach ! »
Bi den vate was se ghestaen
Des lichamen, daer si ute was ghegaen;
Met groten sonden was se bevaen,
Ende seide dat hijt al hadde ghedaen.
Si sprac, alsoe 't haer gheboet
Haer pine, haer anxt, haer noet :
« O vule vleesch, ligdi nu doot,
Die wilen hadde de weelde groet!
Di daden ere vele liede
Door dine hulde, doer dine miede.
Waer es nu dine meiseniede?
Nu en volghen u niet vele liede.
Dijn steert es u af te broken;
Dune best niet in dinen roeken,
In dijn paleis wide ontploken;
Maer in een cleine vat besloten.
Wat doen di nu dine grote leene,
Dijn hoge borghe, dijn hoghe stene?
Dijn huus van seven voeten clene
Es der wormen al ghemene!
Ic, die een edel creatuere
Was ghemaect na Gods figuere,
Ende in den doepsel worde puere,
Ben besmet in corter ure.
Vore u ben ic voer Gode ommare;
Wachaermen! oft ic nie worden en ware!
Doer di moet ic doeghen zware
Pine in der duvelen scare.
Het's goet recht, ic liet mi dwinghen;
Dune liets mi ghene doghet beghinnen,
Du trox mi t'allen quaden dinghen;
Dat sal mi in pinen bringhen,

(1) Dit gedicht is uit hetzelfde HS. als het voorgaende genomen, alwaer het op bladzyde 153 voorkomt. Wylen de heer Lambin, archivist der regering van Ypre, ontdekte een fragment van dit stuk, bestaende in 278 regelen, dat hy in het *Belgisch Museum* (1838), uitgaf. Hier zullen wy slechts de voorname varianten uit hetzelve aenteekenen :

V. 1. In eenen. — 3. Was alle dinc van ruste blide. — 7. Ene ziele. — 8. Maecte, ende dicken riep : « O wach! » — 11. Soe was met meneghen zonde bevaen; Soe seide. — 14. Hare anxene ende hare noot. — 15. Nu liggestu doot, Die wilen hads de weilde groot! — 17. Rike ende gediede, Dor dinen hulde, dor dinen miede. — 22. Nu en bestu niet in dire roken, In dinen paleise. — 24. Maer in eene clene graf beloken. — 26. Dine hoge borge, dine stene? — 28. Der worme eist, ende dijn gemene. — 34. Of ic noit worden ware! Dor di moet ic die pine zware Dogen in ere duvele scare. — 38. Gere doget gehingen, Ende trac mi. — 40. Ter pine bringen.

Daer ic ewelijc in moet blaken;
Alle die noit met tonghen spraken
En consten, aerme! niet gheraken
Die minste pine die ic moet smaken.

Nochtan soe torment mi mere
Die pine, die ic doghe van den zere,
Dat ic danschijn van Onsen Here
En mach scouwen nemmermere.

Waer sijn nu u diere steene,
U gout, u silver al ghemene,
Daer ghi Gode omme vergaet allene?
Nu doech u u rijcheit clene.

Du heves nu niet dine everzwine,
Dijn herten, dijn hinden ende dijn conine,
Dijn grote kelderen metten wine,
Dijn scoene nappe selverine.

Nu moetti selve spise werden,
Der vulder wormen in der erden;
Dit's haer inde, die begherden
Die vette morsele ende verteerden.

Hoe es u bequame dese woeninghe?
Si es wel doncker ende wel dinne.
Dune hors no sies sonderlinghe,
Ende di versmaden alle dinghe.

Valut, scat, huus ende scuere,
U hoghe vesten ende muere,
Ende al dat u noit wert te zuere
Es u ghenomen in corter ure.

Dine vrienden hebben u ghelaten,
Die met u gingen ende saten;
Si selen om u peinsen te maten,
Moghen sijt goet hebben te baten.

Ende 't goet dat uwen wive es bleven
Hevet van haer den rou verdreven,
Ende u kindere souden cume gheven
Viere penninghen om u leven.

Sine setten niet te pande
Twee ghemate van haren lande,
Ende si u mochten uten bande
Roven van 's duvels hande.

Onsalech vleesch, nu wetti wel,
Dattu bedriechlijcheit es, ende fel
Dese werelt ende haer spel:
Haer glorie es wint ende niet el.

Du hebs niet van dinen sindale,
Ende dijn cleedere ghescepen wale;
Om dijn ghewaden altemale
En gavic niet ene noetscale.

Du ligs ghewonden in enen geere;
Van al dinen goede hevestu nemmere:
Dat mach di rouwen vele sere
Dat ghire noit af wordt here,

Ende ghire de helle om moet bejaghen;
Dat mach u qualec behaghen:
Die pine moet ic allene draghen,
Maer du moets mede, in corten daghen.

42. Al de tongen, die noit spraken, Sine conden niet geraken Die minste. — 45. Nochtanne torment mi veile mere Die pine, die ic doge van zere Dat ic dat scauwen van Onsen Here Hebbe verloren emmermere! — 49. Die dyere stene, Dijn gout, dijn zelver algemeene, Daer du Gode omme vergaets al rene? Nu doocht di dine rijcheit clene. *De vier verzen, die hier op volgen, ontbreken in het brusselsch HS.*

Waer es dijn graeu ende dijn bont,
Dijn menich marc, dijn menich pont,
Die diere spise, die di cont
Dicken was, te menegen stont?

53. Nu ne hevettu niet. — 54. Dine hinden, dine conine, Dine kelnaren metten wine. — 57. Nu moetstu. — 58. Der vulre worme. — 61. Hoe es di bequame dine woninge? Soe es wel donker ende hinge. — 65. Lant, zant, huus ende seure, Dine hoge vesten, dine mure. — 69. Dine vriende hebben di gelaten, Die metti gingen. — 73. 't Goet dat dinen wive es bleven Heift de rauwe van haer verdreven. Dine kindre souden ooc cume geven Vier peneweider omme dijn leven. — 77. Sine gaver ooc niet een jaer te pande. — 80. Verlossen van des vyants hande. — 81. Nu weitstu wel Dat bedriegelijc ende fel Die werelt es. — 85 Nune hevettu niet van den sindale. — 89. Du leiges. — 92. Datture noit af wordes here, Enture de helle omme moets bejagen. — 94. Qualike.

Als ons die leren doen verstaen,
Ten jonxsten daghe als 't sal sijn ghedaen
Dat vonnesse, dan saltu gaen
Met mi, en dinen loen ontfaen.
Tot dan moetti in d'erde droghen :
De wormen selen eten dijn oghen;
Dune caens hier toe niet ghetoghen,
Ic moet gaen mine pine doghen. »
Alse die ziele hadde ghedaen
Haer reden, ende soude wech gaen,
Doen begonste de lichame saen
't Hoeft op te heffen, ende hiet te staen.
Hi gaf een suchten ende seide doe :
« Bestu mijn geest, die mi sprect toe? »
Die ziele antwerde : « Ja ic (seit soe). » —
« Hoe machtu dit ghesegghen; ... hoe?
Ic hebbe ghehoort dijn ghescal,
Du wits mi al ons ongheval;
Som eest waer ende oec niet al,
Als ic bi rede proeven sal.
Ic lie wel dat waer zi,
Dic hebbic doen dolen di;
Maer dat ghijt al sout witen mi,
Dat ware onrecht, seggic di.
Met mi haddic twee ghesellen,
De werelt enten fiant fellen;
Die pinden hen hoe si ons bedwellen
Mochten, entaer nedervellen.
Alse du seits hier te voren,
Goet ende edel waerdi gheboren :
God maecte di vore mi te voren,
Dattu souts heten ende ic horen.
Vroetscap ende sin was di ghegheven;
Du waers mijn vrouwe ende ic was bleven
Dine dierne, in dit leven
Soudi ons hoeden sonder sneven;
Du souts mi hebben nu ende echt
Bedwonghen in dine plecht;
Maer ic wert here ende du knecht,
Dat was al jeghen recht.
Sonder di en mocht ic niet sijn,
Eten broet, no drincken wijn,
Al dat wi daden, dat's anschijn,
Quam ierst van di; die sculden sijn dijn.
Dat vleesch bi hem en doet gheen quaet,
Van di moet comen ierst die daet.
Al eest dat ic gheve raet,
Alse mi niemen wederstaet;
Oftu dan volghes minen rade,
Ende du hils altoes ghestade,
Ende conste niet onderscheiden 't quade;
Sijn dan niet dine de mesdaden?
De viant leit altoes sijn netten,
Ic ben altoes bereet ten smetten;
Dat soutu altoes beletten
Ende dinen raet an mi niet setten.
Wel hebbic di gheproevet claer
Dine es de mesdaet oppenbaer;
In spreke nemmere over waer,
Dese worme doen mi soe groten vaer. »
Doen sprac die ziele : « Ic moet staen
Ende gheven di antwerde saen
Op die redene die ghi ghedaen
Hebts te mi, dan moet ic gaen.

97. Die lettre die't ons doen verstaen. — 99. Danne moetstu zaen Met mi ooc dinen loon ontfaen. — 102. Die worme sullen di eiten d'ogen, Dune cons hier toe, wanic, niet togen. — 106. Hare reidene, ende soude gaen, Doe dochte mi die lechame zaen 't Hooft upheffen. — 112. « Hoe machtu dit seggen (seit hi), hoe? — 113. Al dijn gescal; Du wijts my. — 117. Ic lijts wel dat het waer si, Dicken deide ic dolen di. — 120. Ic segge u twi. — 121. Met mi haddic noch. — 123. Si pijnden hoe si mi bedwellen Mochten ende di der meide vellen. Maer alstu seits. — 126. Edel warstu geboren : God maecte di bove mi vercoren. — 129. Vroescap die was di gegeven; Du was. — 131. Hier in dit leven, Soudstu ons houden sonder sneven. — 134. Ende in dine plecht. — 135. Wart. — 136. Al gader. — 139. — Dit es 't fijn. — 141. 't Vleesch. — 142. Van di ne comt. — 144. Endene niemen wederstaet. — 146. Ende dune houds altoos gestade, In can niet. — 148. Sijn dijn dan niet de misdade? Die vyant leget sine netten : Ic bem broos, gereet ten smetten, Dat soutstu altoos vanden letten, Ende dinen raet niet ane mi setten. — 154. Die misdaet es dijn uppenbaer. In spreke nemmer : ga ic van daer, Die. — 159. Up de redene die du gedaen Heves, danné willic gaen. —

Vule vleesch, ic heb ommaer,
U worden vallen mi te swaer;
Nochtan lie ic oppenbaer
Dattu van somen segghes waer.
Ic weet wel die waerheit dies;
Ic liet u doen uwen kies
Ende dinen wille, des was ic ries;
Het dede de viant die't mi inblies.
Vleesch, alsic di soude berecken,
Began die werelt ane di lecken,
Ende di met liste ane haer te trecken;
Dus vinc se mi met haren strecken.
Dus was ic dierne ende di vrouwe;
Du orbores jeghen mi ontrouwe,
Daeromme ben ic in groten rouwe;
De werelt maecte ons die mouwe.
In dinde es si van crancken loene,
Si toent ons van buten scoene,
Dore haer verloren wi die croene
Metten saleghen in den troene.
Ic lie wel, ic hebbe mesdaen;
Maer du meer na minen waen.
Ic liet an dinen wille gaen,
Ende mochtu hebben wederstaen.
Maer du die mi jammerlijc bedroech,
Entie werelt die mi loech;
Want du mi ane haer boech,
Ende onder dine voete toech.
Alse die werelt op u loech,
Ende si u gaf al haer ghevoech,
Du wanes leven lanc ghenoech;
Maer die doot quam, die u sciere sloech.
De werelt den bedriegers slacht:
Dats die gone die si wacht,
Dien si meest helst ende lacht,
Ende tierst met der doot behacht.
Die di te voren daden ere,
Willen di scouwen nemmermere. » —
Doen wert die lichame uten kere,
Ende gaf antworde wenende sere:
« Ic hadde ghebot over al,
Ic ontsach gheen ongheval,
Gout, silver, berch ende dal,
Het was al mine, groet ende smal.
Ic waende niet dat mi mochte deren
De doot; nu sie ic wel het's sceren;
Al sijs niet langher wilt ontberen
Mach men se in gheenre wijs verweren.
Beide hebben wi sere mesdaen;
Maer sonde recht na recht gaen,
Du meer dan ic, waent verstaen,
Ic sal di redene proeven saen.
In die scrifture es gheschreven:
Dien meest gratien es ghegheven,
Es meest ghebonden in dit leven
Hem te houden sonder sneven.
God gaf u sin ende wijshede
Ende verstannesse, daer wi ons mede
Berecken souden in elke stede,
Scuwen quaethede ende onsede.
Ofti God bi siere ghenaden
Gaf, ende du volghes minen rade;
In conste niet onderscheiden 't quade;
En sijn dan di niet de mesdaden? »

162. Dine worden si gaen mi te naer; Nochtane lye ic uppenbaer Dattu van somegen segges waer. — 166. Dat ic di liet doen dinen kies. — 168. Die vyant deit, die 't mi in blies. — 170. Begonste. — 171. Met lusten an haer trecken; Dus vincste mi met dinen strecken. Dus wardic dierne ende tu vrouwe. — 175. Bem ic. — 178. Soe toget. — 181. Ic lyes wel. — 184 Ende ne mochte di niet weiderstaen, Daer du mi jamerlike bedroges, Entie werelt du mi loges, Tote du mi an haer getoges, Ende onder hare voete boges. — 189. Up di. — 190. Ende soe di gaf al dijn gevouch; Die doot cam sciere, die di slouch. — 194. Dien soe meest elst ende up lacht, Dat's de gone dien soe wacht, Ende eerst metten doot bedacht. — 202. Gout, selver, berech ende dal, Het was al mijn, groot ende smal. Inne duchte niet der zielen val. Inne peinsde niet. — 207. Alse soes niet langer wille ontberen. — 210 Maer du meer, na minen waen. Ic sal't bi redene proeven zaen, Wilstu hier bi mi gestaen. — 214. Dien meest de gratien. — 217. God gaf di sin ende vroetheide, Verstannesse, daer du ons meide Gerechten souts. — 221. Dit gaf di God bi sire genade, Entu volgets minen rade; Du weiderstonts mi te spade. Sijn dijn dan niet die mesdade?

Noch sprac de lichame dese wort :
« Ay ziele, nu verstant mi vort,
Alse de lichame wart te stoort,
Tasti, siet hi, ofte hoort?
Neen hi niet, dat moghdi kinnen,
Daer en ware die ziele binnen.
Wiltu dinen scepper minnen
't Fleesch en macht u niet verwinnen.
Haddi ghemint Onsen Here,
De werelt en haddu niet dus sere,
No di, no mi bracht ten kere,
No bedroghen al dus sere.
Daer om dat ic was dijn vat,
Was ic ghesteken in dit gat,
In d'erde, daer de worme scat
Van mi aten, oec wet dat
Dat ic hier na verrisen sal,
Alse God sal comen doemen al.
Dan comt ierst mijn ongheval;
Dan moetic in der hellen dal.
Daer moetic werden dijn ghenoet,
Met di dan doghen pine groet;
O doot! dat's sonder inde doot,
Altoes te wesen in der noet.
O wacht! hoe salech es die beeste,
Die sterven met live ende met geeste!
Mocht ic alsoe, dies haddic feeste,
Maer neenic niet, dat's mi dmeeste. »
De lichame noch der zielen vraecht,
Die alsoe jammerlike claecht :
« Oftu ter hellen wert ghejaecht,
Soe segt mi, hoe 't u daer behaecht?
Die ter hellen es ghedaen,
Mach hi nemmermeer ontgaen?
Selen daer bi den armen staen
De rike ende effenen loen ontfaen?
De rike mach hi iet om scat
Verdinghen, dies hem wert te bat. »
— « Du vraghes ende ghine wet wat;
Nu hoort, ic sal u segghen dat :
Die de hellen hevet beweven
Ewelijc moet hi daer in cleven;
Hem en worde niet om al die leven
Ter hellen eenen dach respijts gegeven.
Al bade al dat van Gode sinct,
Ende vaste, ende gave al dat brinct
De werelt, sone wordi niet verdinct
Ene ziele die de helle dwinct.
Du vrages oft es al soe swaer,
De pine die de rike hevet daer,
Alse d'aerme, nu hout naer,
Ic saelt u segghen over waer.
Die valt van hoghen hi valt sere,
Die rike es sculdich Onsen Here

225. Sine woort : « Ziele, seit hi, verstant mi voort. » — 228. Tast hi. — 229. Mogestu. — 232. 't Vleesch ne machti. — 233. Hadstu. — 134. Die werelt ne hadde niet so zere Die no mi brocht uten kere, No noit. — 237. Newaer, om dat ic was sijn vat. — 239. Daer die worme sat Van mi sullen eiten; ooc wetic dat. — 243. Danne comt al mijn ongeval; Danne moet ic in der hellen dal. *De acht volgende verzen ontbreken in het brusselsche HS.* :

Doe riep die ziele ende creet :
« Wach, dat God wiste ende weet
Hoe 't met mi staen soude, ende staet,
Ende mi liet werden, dats mi leet!
Vermaledijt so si die ure
Dat ic oyt moeder wart te zure,
Ende ic ye aldus wart creature,
Ende emmermeer aldus gedure! »

— 249. Wach, hoe salech es de beeste, Die stereft met lichame ende met geeste. — 253. Noch der ziele vraget, Die so jamerlike claget : « Die ter helle wart gejaget, Sech mi hoe 't hem daer behaget? — 258. Mach hi. 261. Mach hi omme scat. — 263. Du vrages ende dune weits wat. — 264. Ic sal di. — 266. Emmermeer moet hire in cleven. — 269. Singet. — 270. Bringet. — 271. Verdinget.

Meer dan d'aerme lof ende ere;
En doetijs niet hi aernet sere. »
Alse dit die ziele hadde ghesproken,
Quamen twee dievel die se verroken,
Swert als pec al met loken,
Ende gingen se slaen ende stoken.
Si waren leelijc ende onghiere :
Binnen blaecken se van viere,
Hen waren nie soe leelijc diere;
Doen namen si die ziele sciere,
Met gheloienden yseren haken
Ter hellenwert sise traken.
Si sloeghen se sere ende craken;
Doen begonde haer die pine te naken.
Die ander viande henen liepen;
Willecome dat se riepen,
Ter hellen pinen sise sciepen,
Ende riepen se ten diepen.
Elc die toende haer sijn spel,
Maer dat was wreet ende fel;
Som bonden sise met ketene wel,
Ende som trockense af haer vel.
Si gaven haer meneghen stuuc;
Daer was ghescal ende ghehuuc;
Si spouwen haer 't fier in den buuc;
Si hadden's wel haer ghebruuc.
Wallende pec goten se vele
In haren buuc, in hare kele;
In can u niet vertellen wele
Al de feeste van haren spele.
Daer na alst begonde traghen,
Wreedelijc si op haer saghen,
Ende seiden : « Dune dorfs niet claghen
Du moets meer pinen draghen.
Dat en es noch gheen pine,
Dattu hier sies anschine;
Di steet altoes in meerder te sine. »
Doen suchte die ziele stillekine.
Alse ter hellen porte inginc,
Met luder stemmen men se ontfinc.
Lude riep se : « Hemelsche coninc,
Here, du sciePs alle dinc;
Bescouwe hier dijn hantghewerke. »
De viande riepen weder sterke :
« Dune best in cloester, no in kerke,
Wat mach di helpen dat merken?
Want u gheroep ende ghecrey,
Mach u hulpen niet een ey,
Het's alte spade, wetekey,
Te roepen : Miserere mei!
Nu es u hope al verloren,
Ter quader tijt wordi gheboren.
Dit moeten se doghen ende horen,
Die ter hellen sijn vercoren. »
Als ic dit al hadde ghesien,
Werdic in wake mettien;
Ende ic peinsde, ic soude de werelt vlien,
Ende mi vort van sonden tien.
Doen te diere selver tijt
Namic de werelt in despijt,
Ende peinsde, si en es maer een lijt,
Des ghi alle seker sijt.
Mijn hande leidic te samen,
Gode badic ende sier namen,
Dat hire ons ute moeste plamen;
Nu segt alle gader, amen.

Van der Feesten,

EEN PROPER DINC.

Dit gedicht wordt gevonden in het meergemelde HS., Nr 192 der *Bibliotheca Hulthemiana,* bl. 165, waernaer wy deze uitgave bezorgd hebben. Bilderdijk maekt gewag in zyne *Tael- en dichtkundige Verscheidenheden,* III, 130, van een ander afschrift dat in een HS., ter bibliotheek te 's Hage berustende, aengetroffen wordt, en waer uit hy een uittreksel mededeelt, v. 193 :

Als Pairthonopolis ende Amadijs,
Ende Piramus ende oec Florijs,
Ende Porphirios ende Tristram ende Parijs,
Ende oec die Ridder mitter Mouwen.

Nog bevinden zich twee stukken van hetzelfde gedicht, van vers 169 tot 202, en van vers 561 tot 648, in een klein HS. in perkament, den heere C. P. Serrure toebehoorende. Het is het zelfde HS., dat vroeger de heer R. Heber bezat, en waervan de heer Mone de varianten opgaf in den *Anzeiger,* 1836, bl. 436. Wy zullen ter plaetse, onderaen het blad, de met ons afschrift verschillende verzen opnemen.

T'eenre feesten was ic ghebeden,
Daer ic vrouwen vele vant,
Hovesch, cuusc, van sconen seden,
Sere behaghel ende achemant.
Als ic vernam die scone vrouwen,
Was ic blide in 't herte mijn;
Hen es gheen soe sconen anscouwen
In die werelt als vrouwen sijn.
Hadde si namelijc gheweest dare,
Daer mijn herte altoes na haect,
Ende mi leven doet in vare,
Soe hadde die feeste gheweest volmaect.
Maer neen si niet, dies was ic vele
Te droever in die herte mijn;
Ic hoerde na die vedelspele,
Ende ic besach die vrouwen fijn.
Soe vele sagic ende sochte
Al op die vrouwen harentare,
Dat ic sach ene die mi dochte
Die mijnre ghelijc oppenbare.

Si dochte mi hovesch ende vroet,
Ende wel gheraect van haren seden;
Ic ginc te hare daer si stoet,
Ende groete se met hovescheden.
Si onfinc mi vriendelike,
Ende groete mi weder sciere;
Dat lone haer God van hemelrike!
Ic vant se hovesch ende goedertieren.
Als ic bi hare was ghestaen,
Die mi soe vriendelijc ontfinc,
Quamen die dieners vort ghegaen,
Ende hieten dat men dwoeghen varinc.
Hare hovescheit dede si ane mi;
Dat lone haer God, onse vader!
Si nam mijn hant ende seide : « Ga wi
Dwaen, ic ende ghi te gader. »
Ic dede al dat si mi hiet
Die vriendelike; die mi nam ware,
Al en was ic's werdich niet,
Si dede mi setten neven hare.
Dus ghevielt mi bat dan wale;
Met hare at ic ende dranc.
Mids hare vriendeliker tale,
Soe en dochte mi den tijt niet lanc.
Hovescheit als si wel conste
Sneet si die moersele voor mi.
Het sceen dat si mi wel onste;
God gheve haer goet waer si si.
Die hovesche dienst van der joncfrouwen,
Die te miweert was ghereit;
Bequam mi wel in goeder trouwen;
Wi aten beide dat si sneet.
Ghevielt noch dat ic sate
Bi eenre joncfrouwe als ic dede,
Ende ic met haer droncke ende ate,
In ate els niet dan si mi snede;
Want die moersele sijn soe soete,
Die joncfrouwen te snidene plien;
God onne mi dat ic moete
In hemelrijc die joncfrouwe sien,
Die dus hoveschlijc vor mi sneet,
Ende haer soe vriendelijc dede te mi;
Si en es weder fel no wreet,
Ic ben haer vrient, soe waer si si.
Te diere feesten was ghenoech
Van dieren gherechten ende vele;
Elc mocht 'er hoeren sijn ghevoech
Van sanghe ende van vedelspele.
Alse die tafelen op ghedaen
Waren en daer geten was,
Nam si mi bi der hant saen,
Ende dede mi neven haer sitten in 't gras.
Die hovesche wel gheracte worde,
Ende die vriendelike tale,
Die ic haer te miwert spreken hoerde,
En mochtic niet vertrecken wale.
Ic seide : « Lieve joncvrouwe goet,
Gherne soe soudic u vraghen,
Indien dat ic uwen evelen moet
Daer an niet en waende bejaghen. »
Si seide : « Neghi, dat ghi wilt, vraegt;
Ic en saels mi belghen niet. »
— « Soe seggic, vrouwe, dat ghi draegt
Minne, die u doet verdriet;
Want zonder minne en mochti
Niet ghedoen die hoveschede,
Die ghi ghetoghet hebdt aen mi
Hier en ghinder te meneger stede. »

Si seide : « Wats minne draghen!
Nu hebdi bi Gode wel ghedaen,
Dat ghi mi daer hebdt ghewagen;
Wat minne es, doe mi verstaen.
Dicke hebbic hoeren spreken
Van der minnen harentare,
In conste noit bi ghenen treken
Gheweten wat dat minne ware.
Nu doet wel ende hoveschede,
Want en staets niet t'onberne,
Ende segt mi der minnen bede;
Want ic sout weten gherne. »
Ic seide : « Lieve vrouwe mijn,
In wiste u wat seggen hoe;
Over waer willix seker sijn
Dat ghijt bat wet dan ic doe. »
Si seide : « God weet! wistic wel,
In vraeghder omme, no en bade;
Ic wilt weten ende niet el,
Berecht mi in nauwen rade.
Ende of ghi minen wille

Niet doen en wilt, doet doer hare,
Die ghi mint in't herte stille,
Ende die u leven doet in vare. »
Stappans was ic ghescoffiert sere,
Als men mi van hare ghewoech,
Die mi leven doet met sere;
Al lachende sprakic ende loech :
« Doer miere joncfrouwe ende doer u,
Die mi dunct gheliken hare,
Soe willic u vorvoets nu
Segghen wat minne es, hoert er nare.
Nochtan eest mi te sware vele,
Ende elken man die nu levet;
Al baeddijs in uwen spele,
Ic biddu dat ghijs beghevet. »
—« Her clerc, dies en doe ic niet,
Ic en gheerde noit dinc ene
Te wetene, die men ter werelt pliet,
Soe sere, als ic doe dese allene. »
—« Ic saelt dan met bliden sinne
Doen, soe ic best ghevroede daer toe;
Nochtan wettijt, als ic kinne,
Vele bat dan ic doe.
Vrouwe, die dinc, die ghi vraeght,
Es soe utermaten groet,
Dat mi te sprekene daer af wanhaeght;
Men vint neigherinc haer ghenoet.
En wart mensche noit van sinne
Soe subtijl no soe vroet,
Soe hi meer pijnde om die minne,
Soe hi meer in dolen stoet.
Het's een dinc, daer die mensche in
Algader van ghepeinse brect,
Ende daer bi des menschen sin
Onversien varinghe in ontstect.
In corten worden wil ic segghen,
Als ic ghevroede wat minne si,
Ende hare minne soe neder legghen;
Oft ic messe, soe betert mi.
Ic segghe dat minne allene,
Na dien dat ic can ghevroeden,
Beter dinc en es neghene
Dan die eninghe van twee moede.
Als twee herten ende twee moede,
Die verre verscheden waren,
Eens sijn worden, joncfrouwe goede,
Dat's minne ende el niet te waren.
Exempel soe willic u toghen :
Ic achte, ic ende ghi wi sijn,
Die den anderen minnen moghen;
U wille die moet sijn die mijn.
Ghi moet oec willen dat ic wille;
Al dat ic hebbe moet u sijn
Beide lude ende stille,
Ende dat ghi hebdt moet wesen mijn.
Als dese twee herten sijn worden een,
Die sere verre te voren waren,
Dat's minne ende el negheen;
Dat dar ic wel openbaren. »
—« Lieve here clerc, hoe mach dat sijn,
Dat die minners dus sere claghen
Over die minne, die es soe fijn;
Ic wane sise niet en moghen draghen. »
—« God weet, joncfrouwe, ghi segt waer,
Men heter minnen, si en es daer niet;
Minners sijn valsch, dat's oppenbaer;
Daeromme dogen si verdriet.
Waren si onderlinge getrouwe,
Soe ware die minne solaes groet;
Maer neen si niet, dies doegen si rouwe
Ende jammerliken groten noet.
Minne es een edel ware
Der herten, daer si leit inne;
Si maect den mensche van doegene clare,
Ende verlicht sijn donckere sinne.
Niemen en es meester der minnen,
Noch en mach van minnen weten,
Hine hebbe tierst in 't herte binnen
Der minnen wech een deel ghemeten.
Die die ghene wilen ginghen,

Het HS. van den heer C. P. Serrure heeft : V. 169. Heer. — 170. De minnaren so sere. — 171. So. — 172. Connen. — 173. Vrouwe. — 174. Heet daer. — 175. Minnaren. — 176. Doegen dicke swaer. — 178. So ware minne. — 179. Die. — 180. Jammerlike sware. — 181. Dat's. — 182. Daer si woenen inne. — 188. Gemeten. — 189. Dien die gene wilen gingen.

Ende die hen der minnen onderwonden,
Entie van hare dicke ontfingen
Toter doot wel diepe wonden.
Alse Partenopeus ende Amadas,
Piramus ende oec Florijs,
Achilles ende Porphiras,
Eneas, Triestram ende oec Parijs;
Ende die Ridder metter Mouwen
Mach men rekenen wel daer mede;
Dese waren sere te blouwen
Van minnen te menegher stede,
Eer si der minnen cracht bekinden,
Ende algader haer natuere;
Eer si gecregen dat si minden,
God weet! het wert hen te suere.
Nochtan sijnre vele beseten
Van der minnen in 't herte binnen,
Die nochtan wel luttel weten
Die vrienscap, die behoert ter minnen.
In welker wijs, in welker manieren
Si die minne selen bejaghen,
Ende hoe si selen hantieren,
Ende vroedelijc in 't herte draghen. »

— « Her clerc, ghi hebdt mi, na uwen wort,
Wel wat minne es, doen bekinnen;
Nu leert mi die wijsheit vort,
Waer bi men minnen mach ghewinnen. »
— « Joncfrouwe, dat willic u leren
Herde gherne doer uwe bede;
Die hem ter minnen wille keren,
Hi moet sijn vroet in elke stede.
Hi moet oec in vier manieren
Werken na minnen raet, es hi vroet,
Sijn herte suveren en sieren
Sal hi ter minnen hebben spoet.
Dierste poent, hoert na mi,
Dat's dat hi hovesche tale
Over al spreke, waer hi si;
Want si voeghet elken wale,
Ende namelike die minnen wille;
Hem en voeghet niet gheseit
Noch ghesonghen lude of stille
Enegherande dorperheit.
Dander es, seggic oppenbaer,
Dat si sijn van sconen spele,
Waer si wandelen harentaer,
Dies te maten ende niet te vele.
Want elken mensche voeghet wel,
Ende elken minnere die es vroet,
Dat hi ghemate si in sijn spel;
Want mate es t'allen spele goet.
Terde poent, ic wel weet,
Es dat hi wel hele dat,
Dat van minnen te helen steet,
Soe waer hi si in elke stat.
Wie soe wil hi wachten dies,
Die al seghet dat hi weet;
Hi en es niet vroet, maer hi es ries,
Ende dicke comt er hem af leet.
Dat vierde noemic in desen brieve :
Dat's dat men met hovesche bede
Om minne bidt elc sinen lieve,
Als men tijt heeft ende stede,
Vriendelike met sueten sinne,
Ende met oetmoet in allen dinghen
Sal men bidden om die minne;
Want minne en mach hem niet ontdwinghen. »

— « Her clerc, ghi hebdt na mijn vraghen
Dese viere manieren wel gheseit,
Hoe men die minne sal bejaghen,
Dat mi oec dunct die waerheit.
Nu biddic u vort met sinne
Dat ghi vort laet weten mi,
Hoe men bekinnen sal die minne
In elken minnere, waer hi si. »
— « Joncfrouwe in wils niet vergheten;

190. Ende *ontbreekt.* — 191. Ende die dore. — 193. Partonopeus — 195. Auchilles ende Porphirias. — 196. Tristram ende Parijs. — 197. Ende oec den riddere. — 199. Seer. — 200. Van der. — 203. Ende eer. — 204. Sere te suere. — 205. Noch sijnre vele die sijn beseten. — 206. Met sterker minnen in 't herte. — 207. Ende... lettel. — 208. — De vroetscap. — 210. Minne souden. — 211. Sise vort souden antieren. — 212. Vroelike in 't herte.

Vier ander poenten ic noch can,
Daer elc minnere bi mach weten
Of men hem goeder minnen an.
Dat ierste poent willic u toghen,
Daer ghi minne an moghet verstaen;
Dat's an dopslaen van tween oghen,
Ende dan varinc ter erden gaen.
Daer dit ghevalt ende ghesciet,
Dar ic wel segghen oppenbaer,
Daer es men zonder minne niet,
Ofte grote valscheit plech men daer.
Dander poent daer ghi bi
Minne moghet werden gheware;
Dat's als ghi comt daer u lief si,
Ende het sere wert van u in vare.
Werdet bleec ende varweloes,
Daer ghi af waent sijn ghemint,
Dat beteekent minne altoes,
Des en twifelt u niet en twint.
Terde poent, sijt ghewes,
Dat's dat elc merke ende kinne
Daer hi mint of men daer es
Blide jeghen hem met sinne.
Want die minne bi waerheden,
En wilt niet sijn ghehantiert
Bi enegherande vrecheden;
Daer men's pliet si saen faeliert.
Dat vierde poent waer goet ghenoemt;
Dat's dat men wel ontfaet
Dat van vrienden halven comt,
Ende dat vrienden oec bestaet.
Want men hevet dicke gheseit :
Die mint den boem hi mint algader
Die wortel die in die erde leit;
Soe doet hi oec telghere ende blader. »
— « Her clerc, ghi hebt mi in uwe tale
Vier poenten gheseit van minnen,
Daer men bi, als mi dunct wale,
Gherechte minne mach bekinnen.
Nu soe biddic u vort met sinne
Dat ghi mi hier afdoet gewach,
Als men bejaghet heeft goede minne,
Hoe men se dan verliesen mach. »
— « Joncfrouwe, wildi mi nu hoeren
Dor uwen wille willic't u doen verstaen
Vier ander poenten, die te storen
Gherechte minne sonder waen.
Dierste poent van den vieren,
Dat den vrouwen meest aengeet,
Dat sijn onghestadeghe manieren,
Daer si dicke toe sijn ghereet.
Vele joncfrouwen sijn die plien,
Dat si elken goed ghelaet
Hem allen toghen dien si sien,
God weet, daer si an doen quaet.
Hier bi verliesen si haren name,
Dat seggic u al oppenbare,
Ende werden leet ende onbequame
Onder die lieden harentare.
Daer si ghemint af wesen souden,
In dien dat si waren ghestade,
Ende hen vroedelike wouden houden,
Ende werken bi haers vrienden rade.
Dander poent es vrecheit,
Daer minne mede te nieute gaet;
Want die minne hevet ontseit
Haer gheselscap, dat verstaet.
Minne es van der natueren,
Dat si begheert die milthede,
Ende si haet in allen uren
Die vule ghiereghe vrechede.
Terde poent van den vieren,
Dat's een crighel evelen moet,
Die meneghe minne doet faelieren,
Die in goeden poente stoet.
Minners die wachten hen daer jeghen,
Als haer lief iet heeft mesdaen,
Ende si ter boeten willen pleghen,
Dat si die boeten willen ontfaen.
Langhe belghen op dat men mint
Heeft te broken meneghe minne;
Daeromme en selen sijs pleghen twint
Minners, die vroet sijn van sinne.
Dat vierde poent heeft ghebannen
Die minne algader uten lande;
Dat's roem die behoert ten mannen;
Wies dat pleghen God gheve hen scande.
Ic wilde si metten helschen viere
Haer tonghen ontstaken die bringhen vort
Van vrouwen in enegher manieren

Onhovesch ende beroemeghe wort.
Ic rade alle vrouwen wale,
Dat si beroemeghe manne vlien,
Ende hem ontsegghen hare tale,
En doens sijs niet, hem sal mescien. »

— « Her clerc, nu hebdi waer ghesproken,
Als mi dunct in minen moet;
Bi desen poenten es ghebroken
Minne, die wel vaste stoet.
Lieve clerc, berecht mi vort,
Dat u God gheve goet gheval,
Als men sere es ghestort,
Hoe men se in goeden poente bringen sal?
— Joncfrouwe, ic wils u cont maken;
Als minners hebben ghehantiert
Langhe, ende dan bi eneghe saken
Goede minne in hem faeliert,
Dan behoert hem, als ic kinne,
Vier ander poenten, sonder waen,
Selen si den evelen moet verwinnen;
Nu hoert, ic saelt u doen verstaen.
Dierste poent daer men mede
Verbolghen minne te poente brinct,
Dat's die edel oetmoedechede,
Die verbolghen moede dwinct.
Want men seghet al oppenbaer,
Over al die werelt wijt,
Een bispel dat mi dunct waer:
Oetmoet brect alle strijt.
Alse die minnere bi eneghe saken
Jeghen sijn lief heeft mesdaen,
Oetmoedecheit sal hem maken
Soendinc weder herde saen.
Dander poent dat hier toe
Utermaten sere es goet,
Dat's dat men spade ende vroe
Hovesch sal sijn in oetmoet.
Hovesche worden ende goedertieren,
Ende die wel te poente wachten,
Sijn altoes van diere manieren
Dat si verbolghen moede sachten.
Daer om die hem mesdadich kint
Sal altoes doen met siere bede
Den ghenen die sijn herte mint,
Ende bidden hem om ghenadichede.
Ende die ghene daer men ghenade
An soect, es hi der minnen vroet,
Hi sal werken bi minnen rade,
Ende laten gaen den evelen moet.
Terde poent van desen es
Trouwe, die ter minnen hoert;
Daer mede, sijt ghewes,
Minne versoent die es te stoert.
Elc minnere wachtem dat hi niet en spreke
Van den ghenen die was sijn vrient,
Met ontrouwen ende onhovescheleke;
Al dunct hem dat hijs heeft verdient.
Want ontrouwe ende onhovesche wort
Worpen die minne soe neder,
Die goet was eer, si was ghestort;
Men can se te poente niet gebringen weder.
Dat vierde poent daer men mede
Te poente brinct verbolghen minne,
Dat's wel staende ghestadichede
Van moede, van herten ende van sinne.
Onghestadecheit, God weet,
En behoert niet den vrouwen toe;
Daer af comt hem dicke leet;
Nu hoert, ic sal u segghen hoe.
Vele manne sijn nuweloep,
Des sijt seker ende ghewes,
Ende anvaen den nuwen coep,
Ende laten d'oude, dat beter es.
Ende als si dan werden gheware
Dat si dan quaet hebben ghedaen,
Keren si vorvoets te hare,
Die hare nieweloepheit liet gaen.
Ja, indien dat si se ghestade
Van herten vinden ende van sinne,
Ende si bi ghenen dommen rade
Ghecoren en hebben nuwe minne.
Hier omme radic allen vrouwen,
Dat si altoes ghestade bliven,
Al eest dat sake dat si scouwen
Dat die manne nuweloepheit driven.
Sijn si ghestadich ane die minne,
Ende ghene nuwe minne en hebben gecoren,
Die manne selen se met sinne
Liever hebben dan te voren. »

— « Liever her clerc, met uwer tale,
Dies ic u ghevraeght hebbe nu,
Hebdi mi berecht wale;
Berecht mi vort, dies biddic u,
Bi wat saken dat mach sijn,
Als mijn oghen vele liede sien,
Dat ic bat mach minnen desen
Dan enen van allen dien? »
— « Vrouwe, het comt bi vier dinghen,
Dat die dinc aldus ghesciet,
Die ic gherne vort sal bringhen,
En wildijs ontberen niet. »
— « Her clerc, nenic sekerlijc,
Ic biddu om Onsen Here,
Laet mi weten haestelijc;
Want ic begheert te wetene sere. »
— « Joncfrouwe, ic wilt u doen verstaen;
Bi vier complexien comet al,
Daer elc mensche af heeft ontfaen
Sine natuere groet ende smal.
D'ierste complexie, als ic versta,
Sijn gheheten, vrouwe mijn,
Sanguinea ende colerica;
Aldus noemen se in't latijn.
Die derde heet flematica,
Daer ic die waerheit af seggen sal;
Die vierde heet melancolica;
Dus hebbic se hoeren noemen al.
Van desen vieren sekerlike
Sijn ghemaect, sonder waen,
Allen menschen op ertrike,
Ende hebben haer natuere ontfaen.
Aldus comt dat die sanguwijn
Van den sanguinen es ghemint,
Ende die colerica van den colerijn,
Als hi comt daer hine vint.
Ende die flematica van den flemaet
Ghemint, ende die melancolijen
Van den melancolien, dat verstaet,
Altoes als si hem ondersien.
Aldus ghevalt op ertrike
Dat elc mensche minnen moet,
Die van natueren hem meest gheliken;
Want sijn complexie dit al doet.
Dies magic desen wale minnen,
Ende ghi dien, dat's waer;
Want natuere die can wel kinnen
Haer ghelijc al oppenbaer.
Alse hem si tween dus ondersien,
Die beide van eenre complexie sijn,
Wert d'een den anderen van dien
Minnende, dit's waerheit fijn.
Hier bi noch alle daghe ghesciet
Dat si tween herde sere
Onder minnen, al en weten sijs niet
D'een van den anderen min no mere.
Ic segghe hoe, nu verstaet mi :
Ic achte joncfrouwe, ic draghe minne,
Ende dic minne soe draeghdi
Al dierghelike in uwen sinne;
Nochtan van mi en wettijs niet,
Sone doe ic van u een twint;
Het doet natuere dat ghesciet,
Die altoes haer ghelike kint.
Om dat wi beide, ic ende ghi,
Van eenre complexie sijn, joncfrouwe,
Soe minnic u, soe doedi mi;
Dit's die sake, als ic anescouwe.
Aldus ghesciet op ertrike
Dat men heden daghes mint,
Van natueren est sijn ghelike;
Want natueren haer ghelike kint.
Bedi men siet dat selke joncfrouwe
Mint eenen armen knecht soe sere,
Dat si doer minne ende trouwe
Met hem avontuert haer ere.
Ende si ontseit hare minne
Meneghen wel gheraecten man,
Dies an hare soect met sinne;
Dit doet natuere, die't wel doen can.
En dade die complexie van hare,
Die 's knechs complexie ghelijc es,
Dit ongheval en soude oppenbare
Niet ghescien, sijt seker des. »

— « Her clerc, bi Gode van hemelrike,
Ghi segt waer ende anders niet,
Dit's die sake sekerlike,
Dat die dinc aldus ghesciet.
Ic woude, nu gheloves mi,

Dat die liede van den lande
Alsoe wel bekinden als ghi,
Ende icx een deel moeste hebben scande;
Want joncfrouwen en moghens twint,
Dat die dinc aldus ghesciet;
Het doet natuere die se kint
Als si haer ghelike siet.
Nu segt mi vort sonder vermiden,
Als hem si twee dus onderkinnen,
Oft si hem dan in beiden siden
Even sere onderminnen? »
— « God weet, neen si, joncfrouwe goet;
Maer die sanguwijn vele meer mint
Dan enech van den anderen doet;
Want sonder minne en sijn si twint.
Hi es hovescher ende gheraecter mere,
Joncfrouwe, dan alle die ander sijn;
Daer bi merct hi vele sere
Hovescher seden daer si sijn.
Om dat hi hovescheit kint,
Soe mint hi se daer hi se siet;
Doer hem mach men doen twint
Te verghefs, wat soe ghesciet.
Naest desen soe mint die colerijn
Alre serst, dat si u cont.
Die flemaet en melancolijn
Minnen cume t'eneghe r stont.
Noch sijn, joncfrouwe, vier ander dingen,
Die de minne te werkene pliet
In allen minners sonderlingen,
Dien si doegen doet verdriet.
Nu hoert na mi ende verstaet,
Ic sal u toghen haer treken :
Minne wont ende si vaet,
Ende si doet quelen ende breken.
Dit sijn vier grade van der minnen,
Die de minne clemmen doet,
Als die minnere, na mijn kinnen,
Hoechste clemt, meest minnen moet.
Nu verstaet dese manieren;
Over waer seggicx u niet
Dat elc minnere dese vieren
Grade altoet te clemmen pliet.
Maer ic segghe, in loghens twint,
Die se alle viere gheclemmen can,
Dat hi alre serste mint,
Wie hi es, eest wijf of man.
In den iersten graet der minnen
Den minnere toter doot wont,
Soe dat hi cume in ghenen sinnen
Nemmermeer en wert ghesont.
Dan es die minnere sonder waen
Ghewont, soe dat hi nacht no dach
Sijn herte mach wederstaen
Hi en moet minnen al dat hi mach.
In den anderen graet ne mach
Die minnere, wats ghesciet,
Anders peisen nacht no dach
Dan daer hi omme doghet verdriet.
Dan alre ierst es minners herte
Met banden vaste al om beseten,
Als die minnere siere smerte

V. 561. Noch sijn, vrouwe, ·iiij· ander dinge. — 563. Alle minneren sonderlinge. — 564. Groet verdriet. — 565. Nu hort. — 566. Noemen. — 567. Wondt ende vaet. — 571. Al den minneren. — 572. Die hoechst. — 573. Maniere. — 574. En seggic niet. — 575. Viere. — 576. Altoes te clemmene. — 577. In loechens twint. 578. Clemmen. — 579. Seerst. — 580. Wie soe 't es, wijf ochte man. — 581. De minne. — 583. In enegen sinne. — 584. Emmer mere mach sijn ghesont. — 586. Gewont, als hi nacht. — 587. Sine begerte wederstaen In negeenre manieren en mach. — *Na vers* 588 *staet de volgende strofe, die in het Brusselsche HS. ontbreekt* :

Die minne in den anderen graet,
Wat si doet, vanc dat verstaen;
Den minnere bint se ende vaet
Dat hi niet en mach ontgaen.

De strofe beginnende met vers 589 *staet in dit HS. na degene beginnende met vers* 593. — 589. In desen.... en mach Den minnere. — 592. Doecht. — 594. Al omme.

Nemmermeer en mach vergeten.
  In den derden graet en smaect
Die minnere ander dinc neghene,
Dan daer sijn herte altoes na haect,
Met rouwen ende met grote wene.
  Dat's een jammerlike quale,
Als den minnere becomt twint
Ghene dinc groet no smale,
Dan dat hi metter herten mint.
  In den vierden graet der minnen
Den minnere bringt, dat verstaet,
In ghebrekenesse van sinnen;
Sijns selfs en weet hi ghenen raet.
  Dat's ghebrekenesse soe men vint,
Als hem de minner niet en laet
Ghenoeghen metter selver dinc,
Daer hi in sorghen omme gaet.
  In den vierden graet ne mach
Den minnere versaden niet en twint,
Dan die dinc die hi nacht ende dach
Met ghestadegher herten mint;
  Want hi ghelijct in desen graet
Den ghenen die dat water deert :
Soe hi meer drinct, dat verstaet,
Soe hi meer drinken begheert.
  Hi es droncken, hem dorst nochtan,
Hine weet wat hem selven deert;
Want hi versaden niet en can,
Al eest dat hijt begeert.
  Onverwinlijc es die minne
In den iersten graet, want si soe
El niet en gheert te kinnen,
Dan dat si mint spade ende vroe.
  In den anderen, hoert na mi,
Es si onderscedelijc;
Wie daer mede ghebonden si
Hi moeter omme peinsen ewelijc.
  Eenvoldich in den derden graet
Es die minne sekerlike;
Neghene gheselscap si ontfaet
Dat hare ghesmaect ofte hare ghelike.
  Onversaet es die minne
Altoes in den vierden graet;
Want al hevet si, als ic kinne,
Al hare begeerte, si es onversaet. »

  « Her clerc, dit sijn vier hoghe grade,
Die der minnen horen toe,
Ende daer die minners sonder ghenade
In sijn ghepijnt spade ende vroe.
  Nu soe doet mi vort bekinnen,
Dies biddic u in goeder trouwen,
Welc dat ghestadeliker minnen
Ende serst, soe manne ofte vrouwen? »
  — « Joncfrouwe, dat sal ic doen gherne,
Soe ic best mach ende can,
Dies en steet mi niet t'onberne :
Alder serst soe mint die man;
  Want si gheliken in haer manieren
Den droeghen houte, sonder waen,
Dat bi der hitten van den viere
Es ontsteken herde saen.

596. Nacht no dach en can vergeten. — *Na v.* 597 *staet deze strofe :*

In den derden graet die minne
Den minnere doet quelen sere,
Ende daer in bliven, also ic 't kinne,
Sonder keren emmermere.

597. In desen.... so en smaect Den minnere dinc el neghеene. — 601. Met rouwe ende met grote weene. — 602. Als den minnere en becomt twint Negeen dinc grot no smale Dan die. — 605. Die minne. — 607. In ghebrekenesse van sinne. — 609. Sonder winc. — 610. Die minnere — 612. Staet. — 613. In desen. — 614. Versaden twint Die dinc die hi. — 616. Ghestadegher. — 617. Gelijct. — 618. Den genen dien dwater. — 620. Drinkens gheert. — 624. Al heeft hi al dat hi begeert. Onverwinlike. — 626. Eersten graet, want soe. — 627. Also ic 't kinne. — 630. Onderscedelike. — 631. Ghebonden. — 632. Ewelike. — 635. Negeen. — 636. Smaect oft gelike. — 640. Hare begeerte.

Droghe hout, als ghi wel siet,
Ontstect saen ende bernet sere;
Den mannen es aldus ghesciet
In hare minne min no mere.
Manc welken tijt als si sien
Den joncfrouwen toghen goet ghelaet,
Werden si vorvoets in dien
Ontsteken, sine weten haer selfs geen raet.
Saen ende sere werden die man
Ontsteken metter joncfrouwen minnen;
Maer somme en houden siere lettel an
Ghestadelijc, als ic kinne;
Want wat dinc dat bernet sere,
Dat moet saen verbert sijn;
Also ghelike min no mere
Neemt der mannen minne fijn.
In den iersten dat hem die joncfrouwen
Langhe decken hare minne,
Ende si se weder in goeder trouwen
Niet minnen met ghestaden sinne.
Maer minnen si weder den man,
Ende sijt hem laten bekinnen,
Ic segghe dat siere an
Der mannen onst ghewinnen.
Versch ende cout sijn die joncfrouwen
Bi natueren, ende si gheliken
Den groenen houte na mijn scouwen,
Als ic van hem sal doen bliken.
Want ghelijc 't groene hout
Altoes es van diere manieren,
Dat beide versch es ende cout,
Ende node ontstect van den viere.
Al des ghelike, als ic kinne,
Eest metten joncfrouwen ghesciet;
Want si metter mannen minne
Node ontsteket ofte niet.
Maer ghevalt dat si ontsteken
Werden van der mannen minne,
Si berren an sonder ghebreken
Langhe met ghestaden sinne.
Ghelijc dat vele langher moet
Van groenen houte ghedueren 't fier
Dan het van den droghen doet;
Al dier ghelike ghevallet hier.
Aldus bi natueren ende bi gheliken
Duncket mi sere minnen die man
Dan die joncfrouwe sekerlike,
Als si sijn met ghestadecheit daer an;
Maer die joncfrouwen sijn oppenbaer
Vele ghestadegher ane die minne
Dan die mannen, dat hebben si swaer
Dicke becocht, alsic kinne. »

— « Her clerc, alsoe hulpe mi Ons Here,
Ghi segt waer, mi en twifelt niet;
Dit sijn die saken min no mere
Dat die dinc aldus ghesciet.
Nu biddic u dat ghi mi
Met corten worde maect bekint
Welc die dinghen sijn, daer men bi
Op ertrike meest anderen mint. »
— « Joncfrouwe, dat willic doen gherne,
Wien leet si ofte deert,
Ende mi en staets niet t'onberne,
Nadien dat ghijt te wetene gheert.
Vier dinghe sijn sekerlike,
Die elc minnere sonder waen
Meest doen minnen op ertrike;
Welc si sijn, nu wilt verstaen :
Dierste dinc van desen dan
Dat's die scoenheit, God weet,
Die haer in allen stede can
Sere doen minnen ende ghereet;
Want het's ghenoechte ende bliscap mede,
Dat seggic diere omme vraghet,
Te besiene die scoenhede,
Daer men in 't herte minne toe draghet.
Dander dinc die minnen doet
Elken mensche, dat verstaet,
Dat's ghetrouwecheit goet,
Die luttel achter lande gaet;
Want elc minnere, dit's waerhede,
Wert versekert ende vertroest
Bi sijns vriens ghetrouwechede,
Als hi dinc heeft die hem noest.
Die derde dinc, sijt ghewes,
Dat herde sere minnen doet,
Seggic dat die edelheit es
Van seden ende van herten goet;
Want elc minnere bi Onsen Here,

Hevet van sijns selfs edelhede
In 't herte meneghe grote ere,
Ende vordeel te menegher stede.
Dat vierde dinc, nu wilt verstaen,
Daer men elken omme mint,
Dat's miltheit sonder waen,
Na dien dat mijn herte kint;
Want elc mensche, die hovescheit hevet,
Moet minnen spade ende vroe,
Die hem presente ende giften ghevet;
Want hovescheit dwinct hem daer toe. »
— « O wi! Her clerc, wat segdi?
Ic hebbe dicke horen saghen
Dat die minne onghedurich si,
Die men met giften moet bejagen.
Ghecocht ende bedwonghen minne,
Die heeft men dicke gheseit,
Es onghedurich in elken sinne,
Ende sonder twifel het's waerheit.
Hoe comet dies, maect mi des vroet,
Dat ghi overwaer segt mi
Dat men die ghene minnen moet
Die giften gheeft, soe waer hi si. »
— « Joncfrouwe, mi en berouwes twint;
Al noch seggic sekerlike
Dat men bi giften meneghen mint
Heden daghes in ertrike;
Maer die giften die men gheeft,
Die en sijn al eens niet,
Die elc minnere den ghenen gheeft,
Daer hi in 't herte omme doghet verdriet.
Maer men vint van vier manieren
Gichten, lieve joncfrouwe mijn,
Die altoes onderlinghe hantieren
Goede vriende, soe waer si sijn.
Die ierste gichte, als ic kinne,
Die d'een vrient den anderen ghevet,
Dat's minne om anders minne,
Daer elc sere in rusten bi levet;
Want die werelt en hevet niet inne,
Dat den minnere bat ghenoeghet
Dan dat men gheve die selve minne,
Daer hi sijn herte ane voeghet.
Hem en ghenoeghet niet in sinen moet,
Sonder die minne die hi draghet;
Al gave men hem algader 't goet,
Daer hem die werelt met bedraghet.
D'ander gichten, dat verstaet,
Die d'een vrient den anderen te geven pliet:
Dat's dienst sonder beraet,
Als 't men begeert ende dat siet;
Want en weet niemen sekerlike
Hoe wel het becomt den vrient,
Als hem sijn vrient ghetrouwelike
Met herten gherne dient.
Het's oec ene suete pine,
Ende enen aerbeit, die niet en deert,
In eens vrients dienst gereet te sine,
Alles te doene dat men begheert.
Die derde ghichte noemic oec mede,
Die d'een vrient den anderen ghevet:
Dat's van goede een scoenhede,
Dat men van vrienden altoes lief hevet;
Want al heeft mens te doene niet
Die gichten die de vriende gheven;
Nochtan dat se die vrient gherne siet,
Ende doetene blidelike leven.
Die ghichten oec, al sijn si smal,
Die van liever hant toecomen,
Men hout se werdelijc over al,
Dat hebbic dicke wel vernomen.
Die vierde ghichte, als ic verhorde,
Van enen die men lief hevet:
Dat sijn troestelike worde,
Die d'een vrient den anderen ghevet.
Elken die in pinen levet,
Dat hem sijn vrient in siere noet
Troestelike worde ghevet;
Dat's hem solaes ende raste groet.
Hovesche worden ende goedertieren,
Der ic wel segghen in mijn sermoen,
Die altoes sijn van diere manieren,
Dat si hem sere minnen doen. »
— « Her clerc, alsoe hulpe mi Onse Vrouwe,
Ghi segt waer ende anders niet;
Dit sijn die gichten, als ic scouwe,
Die vrient den vrient te geven pliet.
Mi soe hebdi berecht vriendelike
Van al dat ic hebbe ghevraght;
Dat lone u God van hemelrike,

Ende Maria, die suver maght.
Noch soudic gherne, hadden wi stade,
Al lettel vraghen sonder waen;
Maer neen ic niet, het's te spade,
Ons gheselscap es ons ontgaen. »
— « Joncfrouwe, wi selen in corten daghen
Hier vergaderen ic ende ghi,
Ende dan sal ic na u vraghen
Berechten, soe ic best bevroede mi. »
Met desen sijn wi op ghestaen,
Si ende ic te gader bede;
Rouwe hadden wi, sonder waen,
Al moest comen t'enen ghescede.
Met hoveschen worden ende met scone
Nam si orlof ane mi;
Dat moet haer God Ons Here lonen
Alle hovescheit, soe waer si si,
Die si mi dede utermaten,
Alsoe langhe als wi te gader waren;
God gheve haer lief te hare baten,
Ende doese ewelijc wel varen.

DE TROJAENSCHE OORLOG,

DOOR

Jacob Van Maerlant.

FRAGMENT.

Het onderstaende fragment van den Trojaenschen Oorlog werd vóór eenige jaren door wylen den heer V. Gaillard ontdekt in de archieven van den ouden Raed van Vlaenderen. Het bestaet in vier vellen kl. folio, die tot schutbladen aen ingebondene registers verstrekten; elke bladzyde is in drie kolommen verdeeld, en elke kolomme vervat na genoeg 62 verzen; te samen behelst het 1491 verzen. Twee bladen werden door de schaer des boekbinders beschadigd, en de boord afgesneden, waerby vier kolommen geschonden zijn. Naer het geschrift te oordeelen zoude het HS. uit de XIVe eeuw dagteekenen, evenals het fragment in het D. II, bl. 73 dezes werks opgenomen.

Benoit de Sainte More, aldus genaemd naer eene kleine stad in Toereine, vertaelde den Trojaenschen Oorlog naer het latijn van Dares uit Phrygië (1), en leefde te midden der XIIe eeuw. Van Maerlant kende dit werk; en er valt geen twyfel of hy had het onder het oog, toen hy zijn dicht op Troje vervaerdigde, daer hy gemelden schryver meermaels noemt, zoo in den *Spiegel Historiael* (I, 110) als in dit fragment, v. 1429; doch hy volgde ook andere schryvers, als Virgilius (zie v. 778), Dares en vooral Dictijs van Crete; beide deze laetsten vermeldt hy met grooten lof, en als ooggetuigen des krijgs denkt hy dat zy immer de waerheid getrouw gebleven zijn (2).

Reeds vóór het jaer 1270 was de Trojaensche Oorlog geschreven, dewijl Van

(1) Roquefort zegt in *De l'état de la poésie françoise*, bl. 160 : « Ayant trouvé parmi les manuscrits de la bibliothèque de la cathédrale de Beauvais la version latine de Darès le Phrygien, il en fit une traduction en vers françois, dont la Bibl. imp. possède plusieurs manuscrits. »

(2) Zie *Sp. Hist.*, I, 113.

Maerlant daervan spreekt in den Rijmbybel, welken hy den 25 maert 1270 eindigde, daer hy zegt :

So was
Troyen verloren, als ic las,
Dat ic *hier voren* in dietsch dichte
Hoe men 't verloer ende hoe men 't stichte (1).

Dit fragment behelst het omzwerven en overlyden van Ulysses, de avonturen van Orestes, van Pyrrhus, en Eneas' afreize uit Troje naer Italië. Wy vinden by den aenvang Orestes voor het volksgerecht te Athenen, waer hy vrygesproken wordt, naer Micene reist en met Hermione huwt. Dan verhaelt de dichter hoe Ulysses te Crete aenkwam, en aen den koning Idomeneus zyne avonturen vertelde : zyne gevechten tegen Polypheme in Sicilië, zyne mislukte ontvoering van 's konings dochter Arene, op wie Elpenor verliefd was, waerop hy Sicilië moest verlaten; zijn verblijf by Circe en Calypso; zyne vaert door de zee der wilde meerminnen, wier zang zoo zacht is als engelenmelody; zynen gevaerlyken tocht door de onstuimige zeeëngte tusschen de klippen Charybde en Scylla, waerna hy den Feniciers in handen viel, die hem zeer mishandelden. Ydomeneus kwam Ulysses te hulp, en deed hem twee schepen in gereedheid brengen en ter zyner beschikking stellen. Hy toog by koning Alcinous, waer hy het gevaer vernam, dat Penelope bedreigde, en hem besluiten deed zoohaest mogelijk naer Ithaca te stevenen. Aldaer in gezelschap met Telemachus dringt hy in het paleis, en randt Penelopes vryers aen, die door den wijn bedwelmd, in eenen diepen slaep gedompeld waren; allen worden gedood. Met vreugde wordt Ulysses door het volk erkend en ontvangen. Kort naderhand huwt Telemachus met Nausica, dochter van Alcinous. — Hierop volgen de lotgevallen van Pyrrhus, Achilles' zoon; vernomen hebbende dat zijn grootvader Peleus uit zijn rijk in Thessalië gejaegd was, zond hy twee zyner vertrouwden daer heen, Chrysippus en Aratus, die hem nauwkeurige berichten brachten over Acastus' geweld, die Peleus van den troon had geworpen. Pyrrhus zeilt daer heen, en na veel door storm geleden te hebben, komt hy in Thessalië aen, waer hy Acastus' gezag vernietigt, en Peleus op den troon herstelt. Hy verliefde welhaest op Hermione, Orestes verloofde, en trok met haer naer Delphis, om Apollo te bedanken; maer hier werd hy door Orestes gevolgd, die hem aentrof en doodde. — Dan komt onze dichter tot Ulysses terug, en verhaelt hoe hy door eenen droom verwittigd werd, dat hy door zynen zoon zoude vermoord worden; om dit te voorkomen doet hy Telemachus nauw bewaken, en hy zelf houdt

(1) Zie *Horae Belgicae*, I, 30.

zich in eene sterke burcht op. Circe maekt haren zoon Telegone met den naem zijns vaders bekend; deze verlangend zynen vader te zien, begeeft zich naer Ithaca. Ulysses voor hinderlagen beducht, weigert hem te ontvangen; Telegoon gebruikt geweld, en kwetst Ulysses doodelijk in een gevecht, dat er op volgde. Na Ulysses' dood komt de dichter op Eneas, wiens lotgevallen hy naer andere schryvers behandeld; want zooals hy zegt v. 1409 :

Hier laet Benoyt die jeeste bliven.

Met het uitgeven dezes stuks, waervan wylen de heer V. Gaillard reeds 181 verzen bekend maekte in de *Annales de la Société des Beaux-Arts de Gand*, 1857, hebben wy al de gekende fragmenten van den Trojaenschen Oorlog in het licht gebracht, eene brokke van 200 verzen uitgezonderd, die de bewaerder der Koninklyke Bibliotheek in 's Hage, de heer J. W. Holtrop in 1840 ontdekte, en waerover hy sprak in den *Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaer* 1840, ter bl. 180.

. . . .
Voer Troyen quam van Salamine : Bl. 1, K. 1.
« Hi was, sprac hi, met grotre pine
Ute sinen lande verdreven;
Maer in Cypres es hi bleven.
Ene stat heeft i gemaect in't lant,
Die Salamine es ghenant;
Vast ende goet es ghene stede:
Daer es hi met goeden vrede.
Oec gheviel nu mede aldus
Van minen leetsman Canopus,
Dat wi an enen lande quamen,
Daerne mi die serpenten namen.
Ic hebbe ghesijn in grotre noot,
Ende in vreesen vander doot. »
Daerna en sprac hi meer een twint;
Maer t'eersten dat hi hadde wint,
Hine maectem henen alte hant
Te Persen, in sijns selves lant;
Daer was hi met grotre joie
Ontfaen naer sinen vernoye.
Nu meer mach hem wel lusten
Met vreden leven ende in rusten;
Want hem vort van sire pine
Staet in ghemake te sine.
Orestes was gelachtert sere
Van al den volke in lanc so mere
Omme sire moeder, die hi verslouch.
Menelaus was hem fel genouch;
Dicke wile dede hine belaghen
Dat hi de moeder adde verslaghen;
Doch die beste van den lieden
Hem bespraken ende berieden :
Si souden hem met goeden staden
Alle bespreken ende beraden
Tote Athenen, in die stede,
Watter Orestes best toe dede,
Van derre vruchteliker dinc,
Daer so grote mare af ghinc;
Si willen dat men daer wise echt,
Weder hi recht adde of onrecht.
Van den Grieken al die beste
Quamen t'Athenen in die veste
Om die dinc, die ghi hebt ghehort.
Die vertrecte al die wort,
Die men daer seide et ware te lanc;

Maer dat was d'ommeganc
Dat hijs hem beriet metten Goden,
Eer hi die moeder wilde doden,
Ende sijs hem gaven den raet.
Monisteus die daer staet
Biedes den hantscoe altehant
Wil men hem ontwisen sijn lant:
« Wie, sprac hi, dat van desen saken
Desen wetteloes wille maken;
Siet waer ic vor dese liede
Vor hem hier mijn wedde biede,
Dat hine hevet, min no mere,
No lant verbuert, no lijf, no ere;
Noch dat men oec in ellenden
Om dese dinc niet sal senden. »
Niemene en dorster seggen weder;
Sine vianden sloughen 't hoeft neder.
Van deser mesdaet, des sijt ghewes, Kol. 2.
Was quite ghewijst her Orestes,
Men hiet oec dat men van derre sake
Hem geen quaet nemmeer en sprake.
Bi den rade van den heren
Hiet menne in sijn rike keren;
Men gaf hem weder die ghewelt,
Also alse die bouc vertelt.
Tote Nychene voer hi met eren,
Menisteus die dedene keren,
Ende dedene ghinder crone draghen,
Daer alle sine lieden toe saghen;
Coninc was hi menegen dach.
Nu hort wat ic bescreven sach:
Sine zustre Ergiona
Die nam hare den rouwe so na
Omme dat hi sijn lijf ontdrouch:
Soe togede dat hare in 't herte slouch;
Want soe haer selven verhinc
Omme dat hi metten live ontginc.
Doe Menelaus hadde verstaen,
Dat Orestes was ontgaen,
Ende hi ontfaen hadde sijn lant,
Verzoendi jeghen hem te hant.
Ydomeneus maecte die zoene,
Alse hi sculdich was te doene;
Omme dat soe oec ghestade blive
Gaf hi hem aldaer te wive
Siere dochter Ermiona,
(Menne vant so scone verre no na)
Die hi an Helenen wan,
Eer't orloghe van Troyen began:
Soe gheleec een deel Helenen.
Die feeste hilt hi te Nychenen,
Daer menech man was sere blide;
Dus waest vrede van den stride.
Nu meer mogede horen tellen
Van Ulixese ende sine ghesellen.
In Creten quam hi ende nemmee
Met hem danne scepe twee;
Nochtan hadde hise gehuert;
Want die sine waren ghescuert,
Ende ghenomen al sijn scat,
Dat hem en bleef no dit, no dat.
Telamoens maghe ende Ajax
Hadden hem gedaen vele ongemax;
Al sijn goet hebsi ghenomen.
Ware hi met pinen niet wech comen,
Hi ware doot of oec verhanghen;
Nochtan eist hem sijnt wers verghangen,
Al es hi der doot ontgaen;
Want Nauplus addene ghevaen.
Nemmermeer en levet man,
Die sulker vreesen ontlopen can.
Die tellen soude al die dinc,
Hoe hi daer der doot ontghinc,
Hi souder omme prisen sere:
Die grote wijsheit van den here
Mocht men wel merken daer an.
Nu sal ic tellen, of ic can,
Dien groten sorge entien vaer,
Dien hi herdde wel ·X· jaer,
Also Ydomeneus . . . . Kol. 3.
Ulixese vraghe. . . . .
So verd . . . .
Enti sine so . . . .
Vraghedi hem . . . .
Waerbi dat hi. . . . .
Hoe hi een . . . .
Ende . . . .
Ende hi so a . . . .
Van sinen tijt . . . .
Want hem ge . . . .

Hi kies het . . . .
Ulixes begos . . . .
Ende . . . .
Waer van hi die. . . . . . .
Ende waer af . . . .
Hoe hi nie . . . .
Ende hoe hi quam. . . . . .
Hoe mogende . . . .
Ende wat hi h. . . . .
Met selvere . . . .
Hoort hoe hi. . . .   .
Ulixes. . . . .
Quam. . . . .
Daer . . . .
No weder s . . . .
Niet lang . . . .
Met vreden . . . .
Wi voeren. . . . .
Aldaer voort. . . . .
Van danen. . . . .
Die storemme . . . .
Haghel . . . .
Viel het al over . . . .
Doch dri . . . .
Quamen te lande . . . . . .
Daer een coninc . . . .
Een fel ende hiet . . . . . .
Van der zee sat . . . .
Ende gheladen met . . . . .
Van onsen selvere . . . . . .
Nam hi alse vele. . . . . . .
Wine mochten. . . . .
Al hadden wi . . . .
Ene dochtre hadde. . . . . .
Die men hiet E . . . .
Alfenor een my . . . .
Wart van haer. . . . .
So dat hire omme . . . . . .
Haddic die sake . . . .
Maer haer broed. . . . . . .
Hoedendse nau . . . .
Dat mochtem g . . . .
Want doe icse ge . . . . . .
Maectic hare. . . . .
Also dat soe alt . . . .

Algader sinen . . . .
Bi miere behen . . . .
Dies wisti mi . . . .
Alst recht was . . . .
Want hem wa . . . .
Nemaer dat i . . . .
. . . . en maghen Bl. 2, K. 1.
. . . . hals gedraghen
. . . . de
. . . . e dede
. . . . moeder
. . . . haer broeder
. . . . quam te samen
. . . . ons quamen
. . . . wi daer
. . . . weende ·I· jaer
. . . . t en quam
. . . . up ons gram
. . . . ghevee
. . . . n die zee
. . . . ven verre
. . . . wordwi erre
. . . . dede ons lopen
. . . . die Cyclopen
. . . . Cecile
. . . . ene ghile
. . . . e Vulcane
. . . . eeft van Vulcane
. . . . este smet
. . . . wet
. . . . Cyclopen bi
. . . . aspi
. . . . ghelovet
. . . . hovet
. . . . een scilt
. . . . geven wilt
. . . . ane tellen
. . . . minen gesellen
. . . . si ons saghen
. . . . samen jaghen
. . . . ghevaen
. . . . hande ende voeten saen
. . . . en holen
. . . . quader scholen
. . . . altèmale

. . . . . . t ghene tale
. . . . . . en in sijn huus
. . . . . . Pollifemus
. . . . . . so beghinc
. . . . . . inc
. . . . . . drincken geven
. . . . . . den soude doen leven
. . . . . . r mager waren
. . . . . . scepe varen
. . . . . . ende cypressen wijn
. . . . . . nikijn
. . . . . . ende enen dach
. . . . . . lach
. . . . . . ic mine compane
. . . . . . nachte dane
. . . . . . ec wi hem uut
. . . . . . eselijc luut
. . . . . . resen groot
. . . . . . e wint geboot
. . . . . . an Eeoly
. . . . . . eilden wi
. . . . . . die lande
. . . . . . oten brande
« Daer bi wonen twee coninginnen; Kol. 2.
Men mochte ghene scoenre kinnen :
D'eene hiet Calipsa, d'andre Cyrces.
Nemmermeer, des sijt ghewes,
Ne spreect men van sulken vrouwen;
Ic seggu waer, bi minen trouwen.
Rechten man hadsi nie die twee,
Noch gewinnen oec nemmermee;
Sine roekens niet, maer diere liden
Bi haren lande, te allen tiden,
Princen ende hoghe heren,
Pinen si hoe sise ontheren;
Die herberghen si ende ontalen;
Maer si moeten daer betalen.
So vele doen si met nygromantien,
Bi conjuratien, met toverien,
Dat sise met haerre minnen saen
Alle betoveren ende bevaen.
Dat goet dat si daer bringhen
Sal daer bliven, sulsi verdinghen;
Dus hebsi ghedaen menegen man,
Dies hem verweren niet en can.
Die daer geraect hi es verdoemt;
Want die in haren handen coemt
Es te hant also bedroghen
Bi der minnen die si toghen;
El niet en coemt in sinen zinne :
Te diere vercopen si hare minne;
Si sijn t'ontsiene vele mee
Dan al die vreese van der zee;
Si nemen't al den lieden af,
Noch sine kerens niet een kaf.
Ic ende al mijn volc te waren
Quamen in Cyrces lant gevaren;
Ic haddere af ghehoren tellen;
Dies sendic voren mine ghesellen.
Met haren crude dat soe hem gaf
Maecte soere zwine af.
Doe gingic na mine ghesellen;
Soe waende mi also bedwellen;
Maer doe soe mi sach so scone
Peinsde soe ene andere hone,
Dat soe mi soude emmermere
Te manne nemen ende t'eenen here.
Van mi hadsoe vernomen tale;
Mijn volc ontbant soe altemale;
Anne mi leidsoe al hare atente,
Hare herte, ende hare conjuramente
Waren soe staerc dat soe verwan
Mi ende icse minnen beghan.
Bi hare laghic te waren here,
Ic minnedse ende soe mi mere.
Oec seggic't u, want ic wel weet,
Eer die naeste maent gheleet
Dat soe bi mi drouch ·I· kint,
Daer te voren nochte sint
Ne wiste men dat soe ghewan
Enech kint bi eneghen man.
Conste soe toveren, ic cons mere,
So dat ics boven hare was here;
Soene conste mi gewinnen af
Niet, daer ic vele omme gaf.
Hare grote toverie, Kol. 3.
Ende hare sterke nygromancie
Ne dochten hare niet ene bone;
Up haer selven quam al die hone.
Al noch, wanic, dat die vrouwe

Om mi hevet groten rouwe.
Van dien goede dat icker vant
Haddic meneghen bisant,
Dat namen mi die van Salamine,
Nauplus, entie maghe sine;
Daer ic bi seerre vremder dinc
Hem beeden metten live ontghinc.
Cyrces ontfoeric al, Godweet;
Maer waest mi lief of leet
Ic quam aldaer was Calipsa,
Daer bleef ic langen tijt daerna.
Dese deelde mi menech spel,
Daer mi taerchste af ghevel;
Want soe was mi al te vroet.
Een deel verwan soe minen moet;
Ic bleef met hare in grotre noot,
Alsoe langhe alsoe't gheboot.
Soe maecte mi met consten so dore
Dat ic mi lievere 't lijf verlore,
Daent noch gheduurde; maer dats ·I· doget
Dat noint man scoenre joghet
In dese werelt je ghesach.
Deus! wat delite in hare lach;
Maer dat soet te diere vercochte,
Ic waent niet anders sijn en mochte,
Hare nature es so ghedaen
Datter quaet af dede staen.
Hoe mochte mi ghelux mee ghescien
Dan dat ic hare mochte ontflien.
In conste niet die dinc bekinnen,
Daer ic hare herte bi mochte verwinnen;
Man en was noch nie so vro,
Alsic was, doe ic hare ontflo.
« Daer naer quamic t'ere kerke,
Die wilen maecten vroede clerke.
Daer antwoordde men elken man
Die dinc, daer hi af vragen began.
Mine sacrificie maectic daer,
So ic best conste; hort hier naer:
« Ic vraghede waer dat van den lieden
Die zielen voeren, alsi verscieden. »
Het was mi ghedaen te verstane;
Sciere daer na so sciedic dane.
Ic moeste liden, wildijt kinnen,
Dordie wilde merminnen.
Hens geen scip, coensijt ghesien,
Dat hem iet mach ontflien.
Hen sijn niet dinghen twee
Meer t'onsiene in al die zee.
Haer zanc dochte mi ingle sanc;
Noint horde man sulc geclanc.
Wat man diese hort zinghen
Hine mach sinen zin niet bedwingen.
Daer waert dat mense zingen hort
Es al die vreese ende al die mort.
Een man peinst om dinc ne ghene
Dan om haren zanc allene.
Doe ic 't wiste, woude of en woude, Bl. 3, K. 1.
Dat ic daer bi liden soude,
Hiet ic mi binden harde vaste
Met goeden linen an die maste.
Minen volke hiet ic hare oren
Met pecke stoppen wel te voren,
Ende hiet hem hoe so ic gebaerde
Dat si emmer haerre vaerde
Henen voeren al die passage;
Daer sceent wel dat ic was saghe.
Ic seggu dat in waren dinghen
Dat ic se so scone horde zinghen,
Haddic gebonden niet gewesen,
Nemmermeer warix ghenesen;
Want wi adden met onsen scaren
Alle onder hem ghevaren,
Sone waerre niet een ontgaen;
Wi souden ebben ghesijn ondaen
Van haren zanghe also sere,
Wine adden ons verwert nemmermere.
Ic wane wire, al sonder ghilen,
Dusent slougen in cortre wilen;
Want si an dien scepe hinghen,
Ende waenden 't onder dwater bringhen.
Dese vreese geduurde ons langhe;
Wi ontfoeren hem bi bedwanghe.
« Naer dese dinc begonste al
Nochtan mijn meeste verdriet,
Alsic peinsde hoe 't mi mesfel
Mochticker omme weenen wel;
Want ic miere doot was so na
Tusscen Caribdis ende Cilla:
Dat sijn die navele vander zee.

Men magre liden nemmermee
Binnen ·XV· milen ghehende;
Al datter coemt doet sinen ende.
Men can, met gere dinc te waren,
Coemt mer in, der doot ontfaren.
Caribdis zwelget somwile de zee,
Dan werpet up, no min no mee,
Dan oft den hemel soude dorvaren.
Ic seggu waer daer an te waren,
Diere bi sijn binnen ·XV· milen
Vliegenre toe ghelijc den pilen,
Diemen uten boghen sciet :
Hier an en lieghic u niet.
Ic met allen minen ghesellen
Quam daer ghi mi af horet tellen;
Bi ghere vreesen, bi ghere sorghen,
Daer ic mi niet af mochte ontborgen,
Noch gescuwen die quade steden,
Die mi grote pine deden;
Mijns volx quamer in so vele
Dat mi ginc al uten spele.
Ic verloes up ghenen dach
Wel alf mijn volc daer ic toe sach;
Mine scepen saghic versinken,
Ende mine liede mede verdrinken.
Mi was te moede so onsochte,
Ja, wors dan ic geseggen mochte,
Metten ghenen die mi bleven,
Ende ontdroughen haer leven.
« So quamen wi al te hant Kol. 2.
An der quader Fenicen lant.
Dit's volc dat ghene Goden en kent;
Dorperlike es hi ghescent
Die daer coemt; want si striden
Up alle die ghene die daer liden,
Ende nemen 't hare ende doen hem wee;
Altoes liggen si up die zee;
Over waer, seggic, u dat.
Si hadden te lesten al minen scat,
Mine rijcheit ende al mijn doen.
Si worpen mi in haer prisoen,
Ende daden mi die meeste scade.
Sijnt daden si mi doch ghenade;
Si lieten mi ende mine liede
Varen, in weet hoe 't ghesciede.
Aldus eist met mi comen;
Aldus es mi mijn goet ghenomen;
Dus hevet mi gheleet d'aventure,
Die mi fel es ende sure;
Soe hevet mi ghesijn ·VI· jaer
Pijnlijc, fel ende arde zwaer.
Al mijn goet hevet soe gherovet;
Hijs dul *die* an hare ghelovet :
An hare ghelovic nemmermere,
Dus quamic hier gevaren, here. »
Alse Ulixes hadde ghetelt
Hoe hi ·X· jaer adde gedwelt,
Was daer niemen hine ads wonder
Dat hi also was comen t'onder;
Ydomeneus hadt wel verstaen;
Met grotre eeren hevet hine ontfaen;
Hi heeftene onthaelt met vrouden,
Ende een stic met hem ghehouden.
Twee scepen dedi hem ghereeden,
Alse hi danen wilde sceden,
Dat si emmer waren ghereet
Of gaf hi hem groet goet, Godweet;
Gheleede gaf hi hem in 't lant,
Ende sendene danen al te hant
Tote Altenoen, enen coninc,
Diene harde wel ontfinc.
Van hem ende van sinen treken
Haddic dicken ghehoert spreken;
Hi dedem over grote eere,
Ende gaf hem gerne goets mere.
Daer wanic dat eerst mare cande
Ulixes van sinen lande,
Dat ·XXX· ridderen ende mere
Hadden ghepijnt harde sere
Om te hebbene sijn wijf;
Maer so ghetrouwe was haer lijf
Dat soere ghenen wilde ontfaen;
In hare trouwe wildsoe vulstaen,
Die soe eerst gaf haren here.
Om hem riep soe in lanc so mere.
Doch sprac soe enen die daer lach,
Die hare seide dat hine sach.
Oec brachti Ulixese die mare
Dat hi soude vinden dare
Hem, die met vryene daden wee

Sinen wive Penolopee,
Ende dies dor hem niet wilden laten. Kol. 3.
Dies balch Ulixes utermaten;
Hi bat den coninc Altenoen
Dat hi dor God wilde doen
Dat hi hem helpe den overmoet
Wreken, diemen sinen wive doet;
So vele bat hi dat hijt dede.
Ulixes bespiede die stede
Heimelike, waer si waren,
Die om der vrouwen lachter varen.
  Telamacus horde mare
Dat sijn vader comen ware,
Ulixes, dies was hi vro;
Te hem quam hi ende vlo
Die ghene die vrijeden Penolopee.
Hi seide hem, no min, no mee,
Dan bi namen sinen vader,
Wie si waren alle gader,
Die hare daden dat bedwanc.
Twi soudic 't u maken lanc,
Des selves nachts also saen,
Alsi waren slapen ghegaen,
Heefse Ulixes so belopen
Dat sijt alle moesten becopen.
Alle slouch hise te doot
Des nachts, clene ende groot.
Doe men 't daer hadde vernomen
Dat Ulixes was comen,
Haer gherechte here, van Troye;
Alle maecten si grote joye :
Met grotre joyen ebben sine ontfaen,
Die hem waren onderdaen.
Selve was hi harde blide;
Van hem ginc die mare wide;
Men brachtem menege scone ghichte,
Menegen steen die daer lichte.
Hi pijndem utermaten sere
Sinen wive te doene eere,
Om dat soe hare hilt so wel
Sonder loesheit ende fel,
Ende was van so hoveschen doene.
Ulixes sprac an Altenoene,
Dat hi sire dochter gaf sinen sone,
Nausica so hiet die ghone;
Die vriendscap was gemaect aldus .
Ulixes sone Telamacus
Nam Altenoens dochtre met groten goede,
Die scone, die hovesche entie vroede.
Upten dach dat hise troude,
So was daer feeste ende grote vroude.
An hare wan Telamacus
Eenen sone, hiet Polliborbus;
Des was al 't geslachte blide.
Van desen sprac men harde wide;
Want sijn geslachte, dat was geval,
Wart daer bi verheven al;
Dus sijn Ulixes dinc vergaen.
Nu mach hi in vreden staen;
Nu es hem sine aventuren
Sere wel vergaen ter cure.
Soe drivet dmesfal van hem verre;
Maer sciere sal soe hem wesen erre.
Het en mach altoes na desen Bl. 4, K. 1.
Niet wel lange gheverst wesen,
Hine sal liden eenen vaer,
Die sinen live sal gaen te naer.
  Nu meer so suldi verstaen
Hoe 't met Pirruse es vergaen,
Waer hi doolde ende waer hi quam,
Also alsic 't in 't walsch vernam,
Dat hi den groten storm ontbrac,
Daer men hier te voren af sprac.
T'eere havene quam hi met groter pine,
Ende mettem die liede sine;
Sire scepen waren gescuert;
Selve was hi gheaventuert.
Ten lande, daerse de wint an brochte,
Dede hise maken, so hi eerst mochte;
Alle die masten waren gecorven;
Want si waenden sijn bedorven.
Ontroedert waersi ende adden verloren
Haer ghetouwe, dies adsi toren.
Daer quam hem mare dat Acastus
Sinen oudervader Peleus
Verdreven adde uten lande,
Ende hem gedaen oec grote scande;
Dat hi oec van hem hoede groot
Leide omme te slane doot.
Van Peleuse waest hem leet,

Ende oec mede dat so steet,
Dat Acastus was Tetis vader.
Dus waren si hem beede gader
Even na; maer al't ghevecht
Quam van Acastus, dies addi onrecht.
Twee boden senddi in Tessale,
Die't besochten altemale
Waeraf dat die dinghe eerst quamen.
Aldus waren hare namen
Cyprus ende Arastus.
Si quamen in eens heren huus,
Hiet Assandrus, die hem al
Van eersten seide waent tongeval
Entie nijt algader quam;
Also alsic't in't walsch vernam.
So begonst in Cyroens hus,
Daer die coninc Peleus
Sine feeste van Tetis dede,
Met grotre overmoedichede;
Maer doch ebben si verheest
Dat die schulden waren meest
Acastus; want hi was arde fel.
Si daden alse boden wel,
Ende quamen weder t'haren here,
So si eerst mochten emmermere.
Si seiden dat si hadden vonden
Assandrus, ende bi siere orconden
Wisten si die waerheit das
Dat Acastus scult algader was.
Pirrus was utermaten gram
Om die scade die hi nam,
Ende om dat hem die wint te waren
Benam sijn haesten ende sijn varen.
Oec waren die liede van dien lande
Altemale sine viande.
Doch doe sine scepe gemaect waren, Kol 2.
Ne was daer geen langere sparen,
Hine voer henen, al dat hi mochte.
Die wint was hem harde onsochte;
Met grotre vreesen, met grotre ande
Quamen si alle an enen lande,
Die havene hiet Cephalidoen,
Alse mi bouken verstaen doen.
Daer haddi harde na verloren
Al sijn volc, dies haddi toren;
Want si up die roetsen staken,
Dat si alle in sticken braken,
Ende verloren meneghen man,
Eer men die havene ghewan.
Pirus claget dat hem mesgaet,
Ende hem die zee es also quaet.
Hi maectem henen over lant,
Daer hi die beste straten vant.
In't wout vant hi ter selver tijt
Eenen pit diep ende wijt,
Vul van dornen ende van bramen,
Van eglentieren al te samen.
Een padekijn sach hi dat hem dochte,
Daer men cume dor liden mochte.
Hoort hier vremde aventure :
Daer vant hi in, ter selver ure,
Peleuse, sinen oudervader,
Die 's lands verdreven was algader;
Daer ontbeidde met rouwen de oude,
Wanneer Pirrus comen soude.
Doe hijt wiste dat hijt was,
Haddi grote vroude das,
Ende clagede hoe dat Acastus
Hem hadde genomen lant ende hus;
Wat helpt, daerne was geen langer spreken;
Pirrus swoer hi sout wreken.
In dien woude quamen hem ghinder
Te ghemoete Acastus ·II· kinder,
Sine ome, ende soudene belaghen;
Die hevet hi beede doot geslaghen.
So dat Tetis die mare vernam
Dat Pirrus haer neve quam,
Ende hare broederen doot waren,
Haer vader mochte oec niet ontfaren.
Mettien soe dus roepen began :
« Felle quade, valsche tyran,
Nu en condi niet ontfaren;
Ghine blijft emmer doot te waren.
U neve Neoptolomus
Hevet doot Menalapus,
Ende Plistenese uwe kinder :
In genen woude ligsi ghinder;
Hu doot en sal niet lange merren,
Ghi hebtene so gedaen vererren.
Het's recht, hadde u wille ghesciet,

Hine ware u ontgangen niet.
Siet waer hi coemt gereden sere
Met ·CC· ridderen ende mere. »
 Acastus siet dat es gedaen,
Ende hi der doot niet mach ontgaen :
Sine kindere eefti verloren;
Hem wille 't herte ontwee scoren.
Hy dreef rouwe ende groet ontfaerm; Kol. 3.
Tetis nam in haren aerm
Haren neve ter selver stont,
Ende custene an sinen mont;
Es hi hare verre ofte bi
Hare dinct dat Achilles si.
Doch dat soe met aerbeide
Aldus te haren neve seide :
« Lieve neve, wet dat ghereede,
Ghi hebt doot mine broeders beede;
Dit's mijn vader Acastus.
Al hevet hi mesdaen aldus,
Wildine dor mi laten leven,
Hi sal u die mesdaet vergeven
Van sinen kinderen, di gi ebt doot.
Het ware redene ende recht groot
Dat het ware verzoenet wel.
Hi hevet ons gewesen fel;
Ontheert heeft hi ons allegader;
Maer doch eist mijn rechte vader.
Al hevet hi ons onrecht gedaen,
Mi ware leet sagickene verslaen.
Mi hevet so sere ghelanct na u,
God danc dat ic u zie alnu.
Omme uwes edels vaders doot
Hebbic gehadt den rouwe groot;
Maer doch so hevet mi u leven
Een deel troests daer af ghegheven.
Neve, eist dat also vergaet
Dat ghi minen vader slaet,
Ende ghine dodet vor minen oghen,
Hoe soudic't emmermeer gedoghen;
Verkeert mine bliscap niet in sere;
Dies biddic u, neve ende here,
Vergevet hem, hi saelt vergeven.
Dus magic met vrouden leven. » —
« Ic doet gherne, sprac Pirrus,
Men hale ons danne Peleus;
Ic doe dat hi wille daermede. »
Doe hi was comen bat hi den vrede
Sinen neve, ende up ghenade
Dat hi den zweer niet en mesdade.
Al haddi hem gewesen zwaer,
Si waren nochtan gemage naer;
Het souden seggen aldie liede
Dat groot quaet daer an ghesciede;
Dus liet hijt dor Peleus bede.
Si zoendent ende maecten vrede;
Al die mesdaet es vergheven,
Vort sullen si in vrede leven.
Si ondercusten hem alle drie;
Van groten jammere weenden si.
 Vro was Acastus omme 't ghint;
Hi sach dat hi was sonder kint,
Ende peinsde in sijn gedochte
Wiet tlant na hem behouden mochte.
Pirruse gaf hi in die hant
Castele, porte ende lant.
Here maectine van sinen goede
Met harden, groten, hoghen moede,
Omdat hi out was ende cranc;
Des wistem Pirrus groten danc.
Oec seide : « Wet wel, here, Bl. 5, K. 1.
Dat ic u sal emmermere
Tote an minen stervedach
Doen al die ere die *ic* mach;
Die saken sijn vergaen aldus.
Tetis ende Peleus
Voeren met vrouden altemale
Met haren vrienden in Tessale.
Achter lande ginc die mare
Dat Pirrus gemaket ware
Here van Acastus conincrike.
Die lieden quamen ghemeenlike,
Ende hebben hem manscap gedaen,
Ende haer goet van hem ontfaen;
Hulde zwoeren die ghenoot;
Want Acastus hem gheboot,
Crone dedi hem spannen,
Ende maectene here van sinen mannen;
In goeden vrede was hi coninc.
Hier na coemt hoe't hem verginc :
Van Troyen was met Pirruse comen

Die hi te wive hadde ghenomen,
Hectors weduwe, Andromaca,
Alsic't in Virgilise versta,
Ende Prians sone Helenus.
Pirrus Neoptolomus
Gaf hem borghe ende lant,
Ende trouwede hem in sine hant
Sijns broeders weduwe, dies was vro
Dat hem beeden quam also.
Helenus maecte met yoien
Eene stat, entie hiet hi Troyen,
Ende ene andere stede arde scone,
Die hi heeten dede Caone;
Want Caoen sijn broeder was,
Waest alsic't in Virgiliuse las.
Pirrus en dede ghene daet
Dan algader Helenus raet,
Om dat hi hem was getrouwe.
Andromaca der scoenre vrouwe,
Dier dedi eere ende lieve genouch,
Om dat soe kint bi hem drouch,
Ende hildse werdelike ende wale
Beede gader in sine zale.
  Daerna in enen tijt so quam
Pirrus heimelike ende nam
Orestes wijf te Nychenen,
Hermionam, dochter Helenen.
Mettem voerde hise in sijn lant,
Ende trouwedse al te hant.
Hi minnedse utermaten sere,
Dies dedi hare te meerre eere.
Orestes ende sine maghe
Leidere omme menege laghe,
Omme te wrekene sijn verdriet;
Maer hine mocht vulbringen niet;
So dat Pirrus eens seide te waren
Dat hi *te* Delfos wilde varen,
Ende daer danken Apolline
Dat hi bestaet heeft sine pine,
Dat Parijs verslegen es,
Ende gewroken Achilles.
Ten eersten dat hi was ghereet, Kol. 2.
Wanic, dat hi danen reet.
Andromaca es ghinder bleven,
Die hi hoedde al sijn leven;
Maer Ermiona ende si
Waren ghevee, ic seggu twi:
Menelaus dochter dochte
Datse Pirrus niet minnen en mochte,
Omme dat hi so sere minde
Andromaca, die ginc met kinde;
Hier omme haetse Ermiona.
Nu, hoert hoe dit vergine hierna.
Doe Pirrus danen was gevaren,
Ontboot soe haren vader te waren.
Soe clagede dat soe niet een twint
Van haren man ennes ghemint;
Maer Andromaca hadde al
't Geluc daer af ent geval.
Den vader nam soe in den aerm,
Ende bat dat hijs hadde ontfaerm:
« Siet, sprac soe, waer Landomaca gaet,
Dat Hector wan dat onrene quaet;
Bi sinen mordadeghen vader
Es ontheert onse geslachte algader! »
  Menelaus hort wat soe meent;
Hi siet dat sijn dochter weent.
't Kint wille hi slaen dor haer minnen,
Ende als hi dies sal beghinnen
Warts geware Andromaca;
Haer kint nam soe Landomaca,
Ende liepere mede in die port:
« Ghenaden! riep soe, et blijft vermort,
Ghi heren, mijn kint, ghine sieter toe,
Dat men 't doch behouden doe! »
Mettien al 't volc ginder quam.
Up Menelause waersi gram,
Haddi hem oec niet ontlopen
Si hadden 't hem ghedaen becopen.
Die vrouwe hebsi in die stede
Ghehouden met goeden vrede,
Ende daden hare lieve ende eere,
So si meest mochten emmermere.
Orestes die es ghinder comen;
Want hi mare hadde vernomen
Dat Pirrus uten lande ware,
Diene leven dede sware.
Eer Menelaus danen sciet,
Quam hi daer ende en liets niet.
Over een so spraecsi saen

Dat si Andromaca souden verslaen,
Waert dat hem iemene bename,
Si slougene mede wat sore af quame;
Maer doe si dat beghinnen souden
Entie vrouwe doden wouden,
Weredse al 't ghemene diet :
Dus en mochtsijt vulbrenghen niet.
Orestes die sendde nadien
Omme Pirrus ende deden spien
Waer hi ware; want sonder waen
Wilde hine sekerlike verslaen.
Alse Menelaus dat vernam
Voer hi weder danen hi quam.
Toen ic . . . . Kol. 3.
Soudi weten. . . . .
Ende Orestes . . . .
Ende seiden sijn. . . . . . .
Want si gen. . . . .
Die mordaet. . . . .
Si swoeren. . . . .
Ende si van p. . . . .
Ende men hadde . . . . . .
No weder . . . .
Orestes seide . . . .
Ende siere quam. . . . . . .
Selve wilden. . . . .
Dies en wilde . . . .
Naer hem . . . .
Orestes die . . . .
Ende slougene. . . . .
Dat seiden de . . . .
Dus was ge . . . .
Ende daertoe v . . . .
Teerst. . . . .
Onder. . . . .
Nam Orest . . . .
Mettem voerd . . . .
Dus hebben d . . . .
Haren besten . . . .
Ja die doe in d . . . .
Peleus was d. . . . .
So was Tetis. . . . .
Voeren si met . . . .
Sine hadden. . . . .
T'eersten dat . . . .
Ter stat daer . . . .
Haer lieve m. . . . .
Weenden siere. . . . .
Si offerden v . . . .
Grote rijcheit . . . .
Den Goden op. . . . .
Wanen mach . . . .
Dinc comen . . . .
Hem rouwede . . . .
Si vrageden . . . .
Of men Orestes . . . .
Si seiden : ja si . . . .
Dat hi daer w . . . .
Dat hijt was . . . .
Meneghen dach . . . .
Over enen. . . . .
Helenen dochter. . . . . . .
Bleef sijn wijf . . . .
Hem en rochte. . . . .
Sijnt hi sinen . . . .
Tote Epych . . . .
Quam Peleus . . . .
Si sagen and. . . . .
Swaer ende . . . .
Bi haren. . . . .
Si namene. . . . .
Hectors kint. . . . .
Men vant so scone. . . . . .
Ende waren da . . . .
Want si Orestes . . . .
. . . . schen . . . . Bl. 6, K. 1.
. . . . echten dach
. . . . droucht crone
. . . . verre so scone
. . . . rs kinde
. . . . hen minde
. . . . el ghelijc
. . . . enlijc
. . . . some
. . . . waersi blome
. . . . ninghe
. . . . allen dinge
. . . . en an hare
. . . . jare
. . . . e

. . . . d . . .
. . . .
. . . .
. . . . keert
. . . . heert
. . . .
. . . .
. . . . van Troyen
. . . . er joyen
. . . . er na
. . . . omaca
. . . . Acastus
. . . . Pirrus
. . . . altemale
. . . . van Tessale
. . . . et hem nam
. . . . Andromacam
. . . . rmidoene
. . . . in desen doene
. . . . wille de saken ,
. . . . maken
. . . . r en wondert u niet
. . . . ort dat verdriet
. . . . 't lijf verloos
. . . . altoes
. . . . ingoem
. . . . droem
. . . . men ontbiede
. . . . goede liede
. . . . en ghinc
. . . . n alre dinc
. . . . staen
. . . . ghedaen
. . . . ach gheen
. . . . en et scheen
. . . . nature
. . . . e hemelsce figure
. . . . e ghedane
. . . . ghewane
. . . . n recht wesen
. . . . die van desen
. . . . die side
. . . . sere blide
. . . . bet naer
. . . . groet mesbaer

. . . . luste
. . . . dat ic 't custe.
Dien wille haddickere toe so groot Kol. 2.
Dat ic hem mine hande boot;
Nie en begherdic sijnt no ere
Sake so utermaten sere.
Utermaten ic hem bat
Dat wi ghehelset adde ghehadt,
Maer omme niet so badic des :
«« Wet, seide te mi, here Ulixes,
Wet dat wel dat ghi nu siet,
Entie dinc die hier ghesciet
Betekent rouwe ende jammer groot,
Vreese ende vruchtelike doot;
Van derre dinc sal u comen
Die dinc die u sal verdomen. »»
Van rouwen waendic bederven;
Ic bat hem harde menech werven
Dat het mi doch dor ghenade
Dese dinc te wetene dade;
Hier omme dedic grote bede :
Het togede mi een tekijn mede
Alsulc alsic u seggen mach;
Want ic 't metten ogen sach.
Het togede mi enen spiet,
Ende boven dat hout, merct ende ziet,
Een been van enen vissce min no mee
Ghevoet in die zoute zee.
Dit zagic; maer in wiste niet
Wat saken daerbi was bediet.
Het sprac, doe't van mi sceden soude,
Met versuchtene menech foude
Dat dat een vortekijn ware,
Onbedect ende openbare,
Dat het daer bi ware becant
Dat ic ware sijn viant,
Ende het emmer wesen soude
Mine doot, woude of en woude;
Dus spraect te mi een twint mere.
Hier af bem ic vervaert sere
Wat mi sal ghescien van desen.
Het sal emmer mijn vrient wesen,
Ware hier iemene van ulieden,
Die mi dit mochte bedieden;
Sijn loon en soude niet sijn cleuc. »

Doe seiden si alle ghemeene
Dat het emmer bediet ellende,
Scande, doot ende meswende.
Si rieden hem dat hi hoede
Altoes sijn leven als de vroede
Vor sinen sone; si weten wel
Dat hem d'aventure es fel.
Ulixes, die grote here,
Was versaget harde sere
Om dat hem was doen verstaen.
Sinen sone vinc hi saen
Om dese dinc, Telamacuse,
Ende leidene in enen vasten huse,
Dat stoet uptie zee, gevaen,
Daer hi hem niet en mochte ontgaen,
Ende nemmermeer en mochte comen
Hem te scaden noch t'onvromen.
Hine ontsach hem dinc neghene
Sonder sinen sone allene;
Maer dien haddi so vaste doen spannen Kol. 3.
Ende bevolen sulken mannen,
Dat hine niet ontsiet een twint;
Tusschen vader ende kint
Ne was nochtan nie lieve so groot;
Maer hi wille sine doot
Bescuwen dat soe niet en ghesciet;
Dat's eene dinc die niet en diet.
Telamacus die dreef mesbaer,
Als hi was ghevaen aldaer;
Over den vader maecti claghe,
Beede bi nachte ende bi daghe.
Hi seide dat hi hem dede scande;
Want hi nie van hem becande
Dat hine iet wilde ebben ghehoent;
Qualike heeft hijt hem gheloent.
Alle die lieden vanden lande
Sprakens hem grote scande.
Ulixes dien dochte das
Dat hi niet wel seker en was;
Daeromme nam hi sijns ghoem,
Omme te scuwene sinen droem;
In ene wostine die verre lach,
Daer niemene te wandelen plach,
Voer hi wonen dor die saken,
Dat hi hem seker wilde maken.
Niemen en moeste mettem varen
Dan die hem alre heimelicst waren.
Eene vaste stat heeft hi ghenomen,
Daer hem niemen toe mochte comen;
Eene borch staerc ende dure
Maecti daer met menegen mure;
Daeromme maecti grachten diep,
Ende ene haghe die 't al beliep :
Porten, muren ende thorele
Wel bewaert entie cantele :
Het was een die staercste veste
Van der werelt entie beste.
Die porten entie wikette
Wanic dat hi also besette,
Datter dor lieve no dor minne
Niemen en mochte comen inne.
Sine knapen ende sine garsoene
Swoeren sijn ghebot te doene,
Ende datter niemene in ne ghinghe
Dor ghene vriendscap, dor gene dinghe;
Maer hoort doch waer an dat lach
Sine aventure ende sijn sterfdach.
Cyrces, daer ic af sprac ene stonde,
Die de lieden verkeren coude
In harder meneger gedane,
Als ons Ysis doet te verstane,
Hadde an Ulixese een kint ghewonnen,
't Scoenste dat was onder der zonnen;
Telogonus hiet hi, dat's waer,
Ouder was hi dan XV jaer;
Niemen en wiste die waerheit des
Dat sijn kint was dan Cyrces.
't Eerst dat hem dochte dat hi verstoet
Redene quaet ende goet,
Vragedi hare wie ware die man,
Dienan haren live wan,
Weder hi ware hoge man so laghe, Bl. 7, K. 1.
Ende of hi levede nu bi daghe.
Hier omme riep hi ende screide
So lange dat hem die moeder seide
Wie hi ware ende sijn lant gheet;
Nochtan waest haer te doene leet.
Telogonus die wilder varen;
Dat en wildi niet laten te waren.
Dies levede Cyrces onsochte;

Want soe't benemen niet en mochte,
Soe wiste wel hi souder gaen,
Ende bat hem te keerne saen.
Ulixese, haren lieven druut,
Ontboot soe bi hem groot saluut.
In ommacht viel se doe hi wech ginc;
Niemene voer metten jongelinc:
Hine wilde oec niet sonder waen
Dat iemene mettem soude gaen.
Ghecleet was hi van enen sticke
Rood was 't laken, te maten dicke;
Roc ende mantel haddi ane,
Wel naer coninx kint ghedane.
Graeu waren sine ogen ende 't haer blont;
Nese, voerhovet ende mont
Haddi vulmaect sonderlinghe;
Bloeme waest van enen jongelinge.
Up enen cursael staerc ende snel,
Teldende utermaten wel,
Liet soene sciere danen varen,
Met groter haest, al sonder sparen;
Dachvaerden maecti groot ende lanc,
Omme te haestene sinen ganc.
Van vissche drouch hi een tekijn
Om te togene lijctekijn fijn
Wanen dat hi was gheboren.
Ghescepen waest na enen toren,
Dat was up een spere gesteken;
Want men doe plach sulker treken.
Voer een man uut sinen lande
Men dodene of men dedem scande,
Hen was dat men over hem vant
Dat tekijn dat was in sijn lant.
Men wiste dat wel overwaer
Dat langre dan dusent jaer
Gheent tekijn was in Cyrces lant;
In meneger steden waest becant.
  Telogonus sine vaert vernam,
So dat hi *in* Acayen quam;
Daer vragedi arde menichfoude
Waer waert dat hi vinden soude
Ulixes, diemen verre prijsde,
So lange dat men hem wijsde;
Daerwaert haesti hem so
Blide ende utermaten vro;
Want hine sien waende sekerleke.
Upten eersten dach vander weke
Quam hi daer; maer diene sagen,
Die knapen, en wildens niet verdragen;
Si werdene ten porten saen:
« Ghi heren, seit hi, laet mi gaen,
Of God wille en sal niet dieden
Dat ghi mi wilt verbieden
Minen vader te siene ende minen here. Kol. 2.
Hi sal mi herbergen te nacht mere,
Gesocht hebbickene van verren,
Ic wilne sien, sonder merren;
Twi soudijt mi te doene weren?
Met rechte maecht mi sere deren
Dat ghi mi wilt doen sulke aende.
Ghesocht ebbickene twee maende:
Noint en sagickene noch en sprac,
Beneemdijt mi, dat's mijn ongemac;
Ic wille sijn vrient sijn, ende sijn knecht,
Alset redene es ende recht. »
Die knapen daden die porten sluten,
Ende seiden: « Ghi blivets daer buten,
Ghine coemt nemmer in dit hus. »
Dies was gram Telogonus;
Hine mochte die porte niet breken t'sticken.
Sere bat hijs ende dicken
Dat si hem niet doen sulke onnere;
Maer laten hem doch sien sinen here.
Noint dede volc dulheit so groot
Dat 's mans kint uter porten sloot,
Die sinen vader wilde sien,
Cussen, helsen, mochtem ghescien,
Ende so meneghen bliden dach,
So sochten hi noit eer en sach.
En diedde niet al dat hi bat;
Maer si zwoeren wale dat
Dat hine hadde, groot no clene,
Kint dan Telamacus allene.
  Hi zwoer: « Ghine wetens niet ·I· twint;
Te waren ic ben Ulixes kint. »
Sine achten niet sijn gheluut,
Met fellen moede staecsine uut.
Telogonus was harde gram;
Wet dat wel dat hem mesquam.
Hi hads den wille, addijs de macht,

Dat hi daer mort hadde gewracht;
Nochtan en conste hi die onnere
Ghedoghen no gheherden mere.
Buten stont hi an die weech,
Ende en maecte negheen gedreech;
Maer enen dies hem maecte mals,
Dien slouch hi ontwee den hals
Dat hi doot ter erden vel;
Aldus es begonnen dat spel.
Twee so stac hire met crachte
Neder in die diepe grachte;
Al te hant so waersi doot;
Want daer was dat water groot.
Sere erre nam hi een zwaert;
Want hi was stout ende onvervaert :
Hi caerf hem hovede ende ziden,
Been, handen in dien tiden.
So staerc es hi ende so ziene
Dat hire doodde wel XV.
Dan mochte sijn nemmermere
Sine wondden weder sere
Ende quetsten den jongelinc;
Niet en wetic hoe hi ontginc.
Elc man mages ebben wonder groot;
Maer hi doet hem sulke noot,
Dat hise jaghet vander brugge. Kol. 3.
Hine hevet hovet, hant no rugge,
Daer en liep uut dat rode bloet :
Nu merct dan ocht hem wale stoet.
  Ulixes horde dat mesbaer,
In siere herten haddi vaer,
Alse hi horde ende verstaet
Dat men sijn volc so verslaet.
Hi waende dat Telamacus dade,
Ende hi pijnde omme sine scade
Omme dat hine hadde daen doen
Binden in een vast prisoen.
Hi peinst in sinen besten wane
Dat hi coemt om hem te verslane.
Neder loept hi alte hant
Met eenen spiete in die hant,
Scaerp ende staerc, ende harde goet;
Hi haddem menegen dach gehoet.
In den strijt quam hi gelopen :
Dat wanic dat hi sal becopen.
Den jongelinc dat hi vercoes,
Daer hi 't leven bi verloes.
Sine lieden sach hi doot,
Dies haddi rouwe harde groot
Om sine scade; maer hine ads gare,
Waendi dat hi comen ware.
Metten spiete dat hi scoet
Naer hem; hi addene gerne doot.
Buten rebben geraecte hi den man,
So datter dbloet ute ran;
Haddi der scoten niet ontweken,
Mettem waer gedaen dat spreken.
Telogonus, blive daer 't blive,
Hadde vaer van sinen live;
Dicken siet hi sijn rode bloet,
Daers niemen die hem eere doet;
Met beeden handen nam hi dat spere;
Manlike sette hi hem ter were.
Den vader dorliep hi te waren
Die menegre vreesen was ontfaren,
Ende uut menegen ghesture;
Maer dusdaen was sine aventure :
Neder viel hi up dat gras,
Alse een daer 't mede ghedaen was;
Sterven moet hi in corten tide.
Vro was hi ende arde blide
Dat sijn droem hem eeft ghelogen,
Ende hi waent ebben bedroghen
Die ghescienesse ende gemaect niet,
Die up sijn kint hem was bediet,
Dat hi minde also sere.
Andere dinc en vruchti mere
Danne sijn kint Telamacus
Gedoot soude ebben in sijn hus;
Maer daer en was negeen ontvlien,
Die saken die souden gescien
Moesten hebben haren ganc,
Alwaert alder werelden ondanc.
  Ulixes verblijdde hem daer mede
Dat hem een ander man dat dede.
Sijnt dat also moeste gaen,
Sijn sterven bevoeldi saen;
Maer eer hem die tale ontfel, Bl. 8, K. 1.
Sprac hi, daer hi an dede wel :
« Van wat lande bestu geboren,

Of wie sijn si die di toehoren?
Van wat lande, sprac hi te hem,
Dat ic aldus dijn viant bem?
Wanen quam di 't geluc so groot
Dattu Ulixese heves doot,
Die so wel bekent was ende so vroet,
Entie ghehadt heeft so groet goet,
So grote ere, so grote glorie,
So grote weelde, so grote victorie?
Hier, daer ic was in mine zale,
Hoe dorstu 't oint begripen wale,
Dattu mi hier souds bestaen,
Wonden ende te doot slaen?
In horde nie noch ander liede
Seggen dat noch nie gesciede,
Bi enen kinde sulc ongedout;
Du moges wel vroet sijn ende stout. »
  Telogonus hoort ende verstaet
Dat hi gedaen heeft groet quaet.
Hi siet dat es aldie noot
Dat hi hevet den vader doot.
Hi weent, hi screyet, hi mesbaert,
Sine herte was also vervaert;
Sijn haer, dat scone es ende blont,
Trecte hi al ute in cortre stont;
Neder viel hi in dat gras.
Ic wane noit man daer en was,
Daer hi sulc mesbaer ie gesach.
Ten vader sprac hi daer hi lach :
« Edel vader, wat doe ic nu?
Ter quader wilen sochtic u.
Mijn herte soude mi te rechte breken
Dat ic minen toren an u soude wreken.
O wi! aermen, dat ic u zie
Sterven dus jammerlike van mie.
Ghi sijt mijn vader Ulixes;
Mijn moeder es die wise Circes,
Die wel geborne coninginne,
Die gebonden was van uwer minne.
Hu kint bem ic, lieve here,
Maer nu en willic leven nemmere;
Want inne worde nemmer vro,
Sijnt ic u doot hebbe also! »
Vanden lande danen hi was geboren
Brochti hem dat tekijn voren;
Daer viel hi bi hem in onmacht,
Ende lach langhe al sonder cracht.
Ulixes die bekende daer,
Dat hi hem seide waer.
Hi kent dat tekijn vanden lande;
Van jammere wranc hi sine hande.
Hi sach wel dat het was vergaen,
Also hem sijn droem dede verstaen;
Ende dat hi hevet verkeert
Dat hem in drome was geleert.
Om sinen sone Telamacus
Senddi, ende als hi quam in hus,
Ende hi den vader sach emmer doot,
Dreef hi rouwe ende jammer groot.
Telogonuse wildi verslaen; Kol. 2.
Maer Ulixes riep : « Laet staen,
Hi deet bi sinen ondancke.
Ic wille dat pays van allen wanke
Emmermeer si onder u tween.
Die aventure wart over een,
Die 't mi in drome dede verstaen;
Bidi so haddic di ghevaen
Omme dat ic di hebbe ghemint,
Ende ic altoes anders geen kint
Nemmee zoude hebben ghehat,
Ende ic di wilde benemen dat
Dattu niet slouchs dinen vader. »
Die liede vanden lande algader
Waren droeve om haren here;
Drie daghe leefdi ende nemmere :
Aldus staerf hi als ghi hort.
In sine alre beste port
Maecte men hem een graf van prise,
Hogelike na coninx wise.
  Telogonus genas vanden wonden
Ende vanden quetsene in corten stonden.
Sere droeve was Telogonus,
Dat die dinc was vergaen aldus.
Te siere moeder Cyrces voer hi;
Daer was hy lange coninc vri.
Cyrces weende menegen traen,
Want soene minde; dus eist vergaen.
Na ghene mare en louch soe nie;
Dus eist comen, seghemen mie.
Aylaes! daer wilen Troyen was,

Nu waster bloemen ende gras;
Al was Troyen die stat te broken,
Het hevet die aventure gewroken
Up die van Grieken harde sere.
Ghine horet nemmermere
Volc so dorperlike riesen,
Noch hare eere also verliesen,
Alsi an beeden ziden daden.
Wetti twi men van derre scaden,
Ende van derre overdaet
In kerstijnhede lesen laet?
Want het waren an beeden siden
Algader heidine in dien tiden;
Omme dat elc man merken sal
Hoe onreene dat over al
Hoerdoem es, ende hoe groot quaet,
Datter af te comene staet;
Want Troyen ende des coninx vrient
Ne hadden des lachters niet verdient,
Sonder dat God utermaten
Hoerdoem wilde wreken laten,
Ende kerstijnheit oec daer bi leren
Dat het daer af hem soude keren.
Hier laet Bonoyt die jeeste bliven;
Maer ic wilt vordere bescriven,
Also alsic 't u behiet,
Hoe Eneas van Troyen sciet,
Ende hoe dane wijs dat ic 't vernam
Dat Rome van Troyen quam.
Eneas alsic 't u liet verstaen Kol. 3.
Es te scepe comen saen;
Met groten weene ende met vernoye
Ruumdi dat lant van Troye;
Dat lant custen si metten monde.
Ansises hiet ter selver stonde
Dat men die zeile up trecken soude,
Ende voere daer d'aventure woude.
Der scepen waren twee waerf ·X·;
Daer was in menech deghen ziene,
Die ic som hier na sal noemen,
Alse hare aventuren comen.
Eneas sach den brant so groot;
Ansises lach in sinen scoot,
Die niet wel en mochte sien.
Eneas weende ende riep mettien :
« O wi, Juno, wat's dat ghi doet!
Hoe sware coeldi uwen moet
Om dat u die appel was ontwiset,
Ende miere moeder, die menech priset,
Venuse, ghegheven waert.
En eist niet genouch dat dat swaert
Al verslaet groot ende smal,
Ghine verbernet te pulvere al
Die stat, daer men u in diende,
Ende maghe in hadt ende vriende!
Ay edel stat, du best verloren!
Alwaerstu scone hier te voren,
Nu so moetstu werden heide,
Ende daertoe der beesten weide.
Dine kerken ende dine maisieren
Werden al den wilden dieren.
Wi moeten varen ende niet wenden,
Daer ons d'aventuren senden! »
Dus clagede Eneas al den dach,
So lange dat hi nemmee en sach
Dat lant van Troyen entie stede.
Hi ende sine gesellen mede
Dreven ongematen rouwe :
Daer was menege edele vrouwe,
Die men verhogen niet en mochte.
D'eerste havene, die hi sochte,
Of daer hi eneghe kennesse vant,
Dat was an Pollinestors lant;
Daer wilde Eneas wel saen
Ene nieuwe stat maken bestaen;
Die stat hiet Eneadas.
Daer bi dat soe begonnen was
Waert hi eens graefs geware;
Lijctekijn vant hire openbare,
Gemaect scone ende arde wel;
Eenen zaerc daer up ende niet el.
Daer stoeden an gescreven wort
Dat die man ware vermort.
Hi peinsde hoe dat mochte wesen;
Uut dien grave riep een met desen :
« Eneas, vlie uut desen lande...

WILLEM VAN HILDEGAERTSBERGE.

—

1350-1408.

Ik laet hier eenige gedichten van dezen schryver volgen, daer zy my, zoo wegens inhoud als vorm, verdienstelijk toeschynen. Ik was voornemens al de werken van Hildegaertsberge, naer het Brusselsche HS. in dezen bundel op te nemen; maer toen ik den heer M. Campbell schreef, om de varianten van het Haegsche HS. te bekomen, vernam ik dat de heer W. Leendertz sinds eenigen tijd er aen werkte, en met de uitgave dezes HS. door de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leiden belast was. Ik zag dan van die onderneming af, en besloot slechts eenige dichtstukken, vijf in getal, die ik reeds overzien en bereid had, hier in te voegen, daer dit de volledige uitgave in geenen deele kan hinderen, in tegendeel naer de volkomene kennis des dichters zal doen verlangen.

Willem droeg den naem van het dorp Hildegaertsberge in den omtrek van Rotterdam, waer hy het eerste daglicht zag, zooals hy in onderscheidene gedichten meldt, onder andere in het hier onder medegedeelde : *Van der Heligher Kerken*, waerin hy op het einde zegt :

Want Willem wil u dat beste raden,
Die van Hildegaertsberge is geboren.

Het jaer zyner geboorte is niet gekend; hy dichtte en bloeide van 1383 tot 1408, gedurende welken tijd hy als spreker in de rekeningen der graven van Holland voorkomt. De heer W. Jonckbloedt denkt, dat hy omtrent 1350 moet geboren zijn (1).

In zyne werken zien wy, dat Willem, alhoewel van klein vermogen, een verkwistend leven leidde en als een groot heer leefde, waerdoor hy in ongunst by zyne verwanten kwam en tot armoede verviel. Hy doorzwierf dan vele landen, oefende

(1) Zie *Geschiedenis der Middelnederl. Dichtkunde*, III, bl. 406.

zich immer in de poëzy en werd als spreker en dichter beroemd. Onder de dichters die als sprekers of zeggers bekend staen, mag Willem by de voornaemste dezes tijds gerekend worden.

In de middeleeuwen was het zede by elke feest, vooral by gastmalen, dichters en menestrelen te doen optreden, die de genoodigden door zang en muziek vermaekten, of door het opzeggen van ridderdichten ter uitspanning verstrekten. Dit gebruik vindt men in vele oude oirkonden aengeteekend; in het hooger ingevoegde gedicht (bl. 44, v. 65) leest men :

Te diere feesten was ghenoech
Van dieren gherechten ende vele;
Elc mochter hoeren sijn ghevoech
Van sanghe ende van vedelspele.

Seger Dieregodgaf gewaegt ook van deze gewoonte in 't *Prieel van Troije* (1) :

Doen men gedweghen hadde na d'eten,
Toenden die werde menestrele (2),
Dier daer waren herde vele,
Voer den princen groet haer spel.
Elc was sijns spels meester wel,
Ende van toenne herde milde;
Elc hoerde daer, dat hi wilde,
Avontueren groet ende langhe,
Nuwe liede met sueten sanghe,
Vedelen, herpen ende andere spele;
Wat helpt dat icker noemde vele.

Gedurende de Halfvastenmerkt te Gent, werd er t'elken jare op het stadhuis een prachtig feestmael gegeven, en in stadsrekeningen zien wy dat deze byeenkomsten door dichters en menestrelen opgeluisterd werden; in de rekening van 1401-1402 lezen wy : « Item, den menestrelen, sanghers, dichters ende speellieden ghegheven in hovescheden, die t'halfvasten songhen, pepen ende dichtten in schepenencamer, 12 schell. 2 d. gr. »

In 's graven rekeningen, waeruit de heer Jonckbloedt vele uittreksels bekend maekte (III, 389 en 404), vinden wy onzen Willem negentien mael aengeduid en onder andere nog de volgende sprekers en menestrelen vermeld : Jan van Mechelen (1366); des heeren Spreker van Gaesbeke (1392); de Spreker des heeren van

(1) Zie bl. 3, *Oudvlaemsche Gedichten*, 1838.

(2) Hier wordt het woord *menestrelen* in algemeene beteekenis gebruikt om sprekers en muziekanten aen te duiden, ofschoon deze benaming meestal in den zin van pypers en vedelaers gebruikt wordt.

Gistele; de Spreker van den heer van Halewijn, by Meenen (1395); de Stadspreker van Gent; Mr Wynant; Mervrouwen Menestreel van Brabant; Godevaert van Brabant; Pieter, de Menestreel van Brugge; Hanneken van Mechelen, de Zanger, enz.

Er bestaen twee HSS. van Willems gedichten; het een berust ter koninklyke bibliotheek te Brussel, thans Nr 15659, het ander te 's Gravenhage. Beide HSS. vervatten 117 dichtstukken. Van een derde HS. zijn slechts brokken in Rostock gevonden (1).

Slechts 37 gedichten dragen den naem des meesters; de overige, weinige uitgezonderd, zijn ongetwyfeld van den zelfden dichter. Er worden twee stukken in aengetroffen die uit den *Leekenspiegel* ontnomen zijn; het gedicht met titel : *De Hondscoete,* komt ook in het Brusselsche HS. (Nr 192) voor, en werd door den heer C. P. Serrure in het *Vaderlandsch Museum* (I, 92) uitgegeven, alwaer het tot opschrift draegt : *Enen Hontsbete.*

In dezen bundel hebben wy vijf gedichten van Hildegaertsberge, uit het Brusselsch HS. overgenomen :

1° *Van den ouden ende van den jongen.* Br. HS. Nr I. Haegsche HS. Nr XXXIX.

Alhoewel dit stuk, wat de hoofdgedachte betreft, vele overeenkomst heeft met dat voorkomende in het *Belgisch Museum* (VIII, 96) : *Van den ouden ridder ende den jongen,* is het echter een gansch ander opstel.

2° *Van den ghesellen die omzeylden.* Br. HS. Nr XI. H. HS. Nr XXXV.

Dit gedicht vervat eene zedelyke bespiegeling over de gevaren, die den mensch in de levensreis omringen, ter gelegenheid van vijf gezellen, die van Arnemuide onvoorzichtig in eene kleine schuit naer Holland zeilden, en by het opsteken eens storms omgeworpen werden en ellendig zouden vergaen zijn, waren geene redders toegesneld, die ze tusschen Duiveland en Schouwen opvischten en behouden aen wal brachten. Dergelyke roekeloosheid moet men op de levensreis vermyden, zyne hulk wel toereeden en de stuermanskunst verstaen, om hetzelve trots stormen en klippen ter veilige haven te brengen.

3° *Van der Heligher Kerken.* Br. HS. Nr XXXVIII. H. HS. Nr LV.

De dichter leefde in eenen tijd dat de kerkelyke tucht diep vervallen was, tydens het verblijf der pausen te Avignon en de scheuring der Roomsche Kerk; meermaels verheft hy zyne stemme tegen het zedenbederf, dat zich van de hoofden tot de lagere klerken uitstrekte. In dit dichtstuk toont hy aen, hoe hoovaerdy, geldzucht en

(1) Zie *Handelingen der jaarlijksche vergadering van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde, van* 20 *zomermaend,* 1844, bl. 40.

gulzigheid de Kerk ondermynen en het gansche gesticht dreigen te doen instorten, indien geen spoedige inkeer het kwaed stuite en het recht herstelle; ondertusschen raedt hy den kristenen aen des predikers woorden te volgen, maer niet zyne werken,

die som (sijn) onrein,
Ende met sonden vele gemein.

4° *Een onderscheit van hilic ende ghesteliken luden*. Br. HS. Nr LX[1]. H. HS. Nr LXXIV.

Eene overdrevene voorliefde tot den ongehuwden staet met de volstrekte verachting van 't huwelijk, moet in deze eeuw by de klerken geheerscht hebben; want in dit gedicht verdedigt de dichter het huwelijk, en stelt het zelfs boven den monnikenstand :

Hilic is een salicheit,
Daer voele meer baten aen leit
Dan aen die lange cappe wijt,
Of aen hoer geestelijc abijt,
Dat si dragen of visieren.

Verder, v. 173, richt hy het woord tot degenen die de gehuwde lieden tot de scheiding aenspooren :

Bericht mi dies, ghi arme domme,
Die heimelijc wilt leiden omme
Die sulcken, dat si hoer hilic laten:
Man ende wijf dat si hem saten
Horen bant te scoren weder;
Ghi selt van hogen dalen neder.

5° *Van drierhande staet der werelt*. Br. HS. Nr LXXXVI. H. HS. Nr XCIV.

Dit stuk vervat eene ontvouwing van de plichten der drie standen : der priesters, der ridders en der landbouwers. Te Rome had het bestuer drie beelden voorgesteld, deze standen vertoonende, met de volgende opschriften :

Gy zult bidden, gy zult beschermen, gy zult arbeiden.
Tu supplex ora, tu protege, tuque labora.

Dan schetst de dichter in treffende tafereelen den verkeerden handel af, waer toe deze standen vervallen zijn, en de berisping slaet soms tot den toon des hekeldichts over.

Den geestelyken is het gebed bevolen; zy zullen

Geene hoecheit ter werelt geren;
Mer wyen, dopen, absolveren.

Thands echter leven zy met reveel, beminnen pracht, dragen ryke kleederen en ryden op hooge paerden; zy regeren wissel en tollen.

Den kryger is het zwaerd des rechts door God toevertrouwd, om de boozen te dwingen, de weduwen en weezen te beschermen; maer zy zijn ook van de rechte baen gedwaeld, en volgen de klerken in gierigheid en roofzucht na; zy slachten den havik, dien zy op hunne hand voeren.

De landbouwer of huisman zal met ploeg en spade den akker bouwen, en zynen oversten onderdanig zijn. Door slechte voorbeelden misleid, van allen raed en richtsnoer ontbloot, dwaelt de derde stand nog meer dan de twee andere.

I.

Van den ouden ende van den jonghen.

Als die somer was geresen,
Soe dat die daghe mochten wesen
Op dat lancste van den jaer:
Die nacht cort, dat weder claer,
Die vruchten vol in horen doen,
De wouden rijc, die velde groen,
Berch ende dal van douwe nat;
Doe ghinc ic enen smalen pat,
Recht als die dach begonst te glymmen;
Die leeuwercke sach men clymmen
Mit hoeren vliegen na der locht;
Hoer sanc die maecte een suet gerocht
In den velde aen allen siden;
Een truerich hert mocht verbliden
Dat noch quam op sulcken pas.
Aen enen bossche daer 't scone was
Soe lach dat padekijn gestrect;
Die nachtegael was oec verwect
Mit dat si den dach vernam:
Den anderen vogelen boven clam
Mit hoeren stemmen, met horen sange.
Na deser tijt en waest niet lange
Die dach en had den nacht verwonnen;
't Quam in 't risen van der sonnen:
Die tijt verclaerde hoer altemael.
Tusschen twee bergen in enen dael
Sach ic geselscap voele te samen,
Die oec om haer genoechte quamen
Spoelen in der morgen stont.
Der vogel sanc was hem wel cont,
Die daer 's morgens plach te wesen;
Sy brochten voer hem uutgelesen
Sangers ende meistereel,
Die wel behoren tot horen speel,
Want si alle vrolic wesen en waren.
Dat suete geluit van haren snaren,
Den sanc die si mit kelen songen,
Dat dede den ouden ende den jongen
Volgen mede in die foreest;
Mer een dinc had my wonder meest:
Doe 't al verhoecht was datter ghinc
Ende si spanden horen rinc
Op een suver scone plein,
Doe sach ic buten af allein
Een scone joffrou wel gedaen
Ter eerden neder sitten gaen
Op een suverlike stede;
Wattet jonge geselscap dede
Des en achten si min no meer;
Mer den ouden dede si eer.

Wanneer enich quam besiden,
Neven der joffrou voer te liden,
Daer toe setten si hoer gemoet
Met rechter vriendeliker groet :
Sy neech hem toe, si boet hoer hant;
My docht sijn in hoer becant
Doecht, eer ende rechte scaemt,
Als goeden vrouwen wel betaemt.
Als ic aen sach die edelheit
Van der joffrou wel gemeit,
Doe waert ic sonderlinge becoert
Om te weten doch een woert
Van der joffrou hoe sijt meynde,
Die dus van eren wegen diende
Met rechter gonst den goeden ouden,
Als wi allen billics souden.
Ic haeste my derwaerts sonder merren,
Ic neech der joffrou toe van verren;
Ic gruetese, doe ic bi hoer quam.
Sy die 't wel in 't goede nam
Antwoerde mi mit hoefscher tael :
« Seker, Willem, nu doedi wael,
Dat ghi hier comt op dese tijt.
Ic weet wel dat ghi een dichter sijt;
Laet ons te samen onderlingen
Spreken wat van nuwen dingen.
Siedi hier iet dat u behaecht?
Wie dat solcke consten draecht
Als ghi dicwil hebt geplogen,
Dien is wat nuwes goet vertogen;
Licht hi mocht daer bi verwecken
Ende een materi daer uut trecken,
Daer hi op dichten mocht hier naer. »
Ic antwoerde : « Ghi segt waer,
Joffrou, ja ic, ic heb gesien
Dat ghi hier buten hout alleen,
Ende u aen dit geselscap luttel keert
Dan dat ghi den ouden eert;
Mit oerlof soude ic geerne vragen
Hoe dat ghi meint, dorst ic's gewagen? »
— « Ja ghi, Willem, sprac die joffrou,
Ic bid u oec op rechte trou
Dat ghi van dier materien maect
Een goet gedicht wael geraect.
Men sal's u seker spreken lof,
Ende seer bedancken oec daer of;
Om dat ic wil dat dit gesciet,
Soe hoert van mi een waer bediet.
Ic sal u geerne berichten twi
Van dien, dat ghi hebt gevraecht my.
Jonc ende out sijn ongelijc
Al sijn si gemaect van enen slijc;
Elckerlijc gaet sinen pat.
Het is een rikerlijc scat
Out te wesen ende vroet;
Die joecht prijst oec hoer leven goet
Ende is genuechlijc bi te wesen.
Hoe mach yemont sijn gepresen,
Eer hijt mitter daet bewijst?
Ic waen die doecht haer selven prijst;
Want sy scijnt in 't openbaer.
Waer om ic trac die oude naer,
Ende dede hem eer, dit is die reden :
D'oude comt van goeden seden
Ende van redeliken leven.
Daer isser menich after bleven,
Die totter ouden niet en quamen,
Om dat si mitter joecht aen namen
Saken, die hem tegen droegen,
Daer si hem selven mede verslogen,
Ende mosten sterven eer haer tijt;
Hoverdie, giericheit ende nijt
Hebben menigen man verslagen,
Eer hi comt tot ouden dagen.
Overaet ende overdranc,
Luxurie sonder groet bedwanc,
Voele te waken boven reden,
Haesticheit, onnutte seden,
Dit sijn al punten ende saken,
Die selden totten ouden raken.
Wie ter ouden comen can sal,
Hi moet hem eerst regeren al;
Te maten eten ende drincken,
Ende sinen God daer in gedencken,
Ende niet te lange toernich sijn;
Gramschap is een haert venijn,
Beide den lichaem ende den sin;
Men proeft'er luttel wijsheiden in;
Mer te leven wael by besceide
Dat brenct oude ende wijsheit beide.

Hier om sullen wi ons versinnen,
Ende mitter jonger joecht beginnen
Te leven om een salich einde.
Ic waende God sinen engel seinde
Tot Noe, ende dede hem die arke bouwen;
Hi en wouts den jongen niet betrouwen
Om dat d'oude hem bat versinnen;
Die joecht heeft wael een sterc beginnen,
Mer te volheerden wort haer swaer.
Noe die wracht menich jaer
Om sijn arke te maken vast,
Mede t'ondragen alsulcken last,
Als hem God had doen verstaen.
Waer dat groote macht leit aen
Dat en docht den dommen niet bevolen;
Haer gedacht dat mocht wel dolen,
Dat sijt versuymden mitter joecht;
Al en wrocht si salicheit noch doecht,
Dat soude si lichtelijc gewagen :
Die joecht en wil geen sorge dragen.
Had men dan geen oude vroede,
Soe stont die werelt in crancker hoede;
Elc soude den anderen verdringen,
Die hem mit recht nu laten dwinghen.
Waer die vroede te rade gaen,
Daer moet recht op reden staen;
Waer dat recht op reden staet,
Daer richt men gewelt ende overdaet;
Dat maect den alre besten vrede
Te Gode ende oec ter werelt mede.
Hier bi wil ic d'oude prisen;
Ic maecht oec mitter daet bewisen
Datter doecht ende eer in steect,
Die menighen jongen voele gebreect;
D'oude heeft die avontuer beleeft,
Des die jonghe niet en heeft :
Hi heeft gehoert, hi heeft gesien
Menich dinc ter werelt gescien,
Des die jongen niet en sagen;
Het mocht enen lans here seer mishagen,
Die te stride waer gestelt,
En had hi geen oude vroede in 't velt.
Bi den ouden ende bi den vroeden
Mach men menich dinc verhoeden,
Daer scade ende smerte af comen soude,
En dede die wijsheit ende die oude.
Al sijn die jonge in stride goet,
Stercke van live ende wael gemoet,
Het moet mit wijsheit sijn bewaert;
Dattet volc te punte si gescaert,
Ende die afterhoede wel beset;
Dat weten die oude vroede bet
Hoe dat daer mede is gelegen
Dan die geen sorge en connen dregen;
Want ons salicheit ende ons eer
Comt van groter wiser leer,
Die in den ouden wort vonden;
Soe souden wi billics tot allen stonden
Den ouden eren ende loven;
In allen convent, in allen hoven
Sal ic dwaer ontbijnden slecht;
Wi en mogen hier mit genen recht
Den ouden scuwen of verwaten;
Want nyemont en wil sijn leven laten
Die wile sijn jonge dage dueren.
Waer sal hi dan yet lange ontkueren?
Wil hem God sijn leven sparen
Hi crijcht een groet getal van jaren,
Ende als die jaren hem becliven
Soe moet hi bi den ouden bliven;
Des en can hi niet ontdraeyen,
Hoe scoen hy singt of hem verfraeyen,
Die tijt die geet al ongelit.
Soe wie hem op die joecht vermit
Dat is een wanckel toe tiden;
Want si cort moet overliden.
Tot ·XX· jaren is hi kijnt,
Die tijt gaet over als een wijnt;
Sy en weet niet hoe haer is gesciet,
Eer si haer selven wael besiet,
Ende die waerheit smaken leert.
Die joecht heeft menigen man beseert,
Eer hi wist waer hi was;
Die joecht is alre best te pas,
Als si tot ·XXX· jaren lijt;
Voer af na een corte tijt
Soe crijcht si wijsheit ende cracht.
Dat men voele na dwasen wacht,
Daer in te comen wijsheit,
Dat is verloren arbeit,

Die bliven kijnt haer leven lanc.
Die joecht die staet in haren ganc,
Crijcht si siecte noch ongeval,
Tot ·XL· jaren, dat eest al;
Soe moetse totter ouden gaen
Als die menige heeft gedaen;
Wil si dan der waerheit ghien
Het jaer getal is al te cleen
Dat si brinct in rechter maten,
Eer haer d'oude comt te baten;
Want d'oude hoet hem nacht ende dach
Voer datter joecht te deren plach.
Die joecht is dicwijl ombehoet
Voer menich dinc dat wesen moet;
Al heeft die joecht een sterc berueren,
Die oude mach voele langer dueren
In goeden lyve ende gesonden;
Dat heeft men dicke waer gevonden.
Wie hem selven wil beleyden,
Daer in staet geen tijt besceiden,
Sy en mogen leven menich jaer;
Men leest ons in die bibel claer
Van ouden vaders hier te voren,
Die God in mynnen hadden vercoren,
Om dat si leefden redelijc
Haren tijt in eertrijc;
Soe spaerde se God al hier te bliven.
Soe datter voele af waer te scriven
Hoe menich jaer, hoe groet getal
Die goede vaders leefden al.
D'ander voeren haren voey,
Hijnder waert die meeste proey
Om haer quaetheit, om haer sonden,
Als 't noch gesciet tot menigen stonden.
Daer hebben oec voel jonge geweest,
Daer men alle dage af leest,
Heylige sancten ende sanctinnen,
Die in der joecht mit goeder minnen
Voer 't gelove licten dleven;
Die sijn nu mit Gode verheven.
Dat laet ic staen op sijn beloep;
Hi heeft den alre besten coep,
Die hem mit reden laet genoegen.
Mocht ic elc op 't sijn voegen,
Soe stont al buten argueren;
Ic en cap u niet al geexponeren
Hoe 't hier voermaels is gesciet;
't Is alre best een cort bediet,
Als elcke reden heeft haer lot;
Ende ic en ben oec niet soe sot
Dat ic 't naere wil ontbijnden
Dan my reden helpt bevijnden.
God mach wercken dat hi wil,
Daer af wil ic swigen stil;
Die 't versochte hi mocht dwalen.
Soude ic out ende jonc ophalen,
Daer hoerde toe een lanc termijn.
't Is genoechlijc jonc te sijn;
Mer die oude is bet te vreden,
Die sijn joncheit heeft geleden,
Die van beiden heeft geproeft.
Ic waen die siel oec wel behoeft
Dat men peinst om 't henen varen.
Die joecht wil joechtelijc gebaren,
Sy en denct niet wan si comen es;
Die joecht wil dragen sweert ende mes,
Ende lichtelic om saken striden,
Dat die oude laten liden;
Die joecht is stout ende seer behagel :
Hinc se aen enen vasten nagel
Sonder ongestadicheit,
Wat batet reden voel geseit?
Als elc man leest in sijn partye,
Men vijnt meer wijsheit ende cleregye,
Die die oude hebben bescreven
Dan die van den jongen is bleven;
Hier om blive ic op mijn woert :
Ic wil die oude prisen voert. »
  Om dattet mi die joffrou leerden,
Die altoes den ouden eerden,
Soe houdic noch in mynen sin,
Ic wensche haer heil ende goet gewin;
Want ic en sach se sijnder nye.
Ende nu ic in die oude sie
Doecht, eer ende redelichede,
Scaemt, trou ende wijsheit mede,
Nu wil ic's bi der joffrou bliven,
Ende voert bi allen goede wiven,
Die der joffrou leer onthouden,
Dat si altoes den goeden ouden

Doen alsoe die joffrou dede,
Daer men mach eer verwerven mede;
Die den ouders eer bewisen,
Die mogen selve in eeren risen.

II.

Van den ghesellen die omzeylden.

Wie dat varen wil ter zee,
Die sal sijn seil, mast ende ree,
Ende al sijn getouwe doen besorgen
Voer weder dat hem is verborgen,
Ende onversienlijc comt bi vlagen,
Ende doet een scip onsachte jagen
Aen een sant of op een slijc,
Daer 't hem staet herde ongelijc;
Menichsins soe maecht gescien
Dat grote vrese comt onversien.
Hier om souden wi ons tot allen stonden
Wachten van groten swaren sonden;
Soe waert alleens wanneer wi storven.
Daer is menich scip in die zee bedorven,
Ende binnens lant bi avontueren,
Daer 't volc die doot mosten besueren,
Des si clein hadden vermoet;
Dus is hi wijs, van sinnen vroet,
Die hem set tot goeden leven,
Misselijc wat God wil geven;
Wijsheit hoert tot allen dingen.
Die roekeloos te scepe ghingen,
Daer si in anxte mosten varen,
Die mochten 't liever bat bewaren,
Ende onversien mit neersticheit
Waer orber ende baet aen leit:
Orber eest die 't wel bewaert,
Dat men ierst die lange vaert
Oversiet voer alle dinc.
Corter dan eens ogen wenc
Hebben wi lijf ende goet verloren;
Die siel in anxt voer groten toren,
Daer si in sunden blijft besmet.
Noch wil ic ons verclaren bet
Dese materie in 't verslaen :
Ic sach eens te scepe gaen
Vijf gesellen roekeloese,
Die waenden varen sonder noze
Te Hollant waert van Erremunden.
Die wijnt was nauwer voel den zuden,
Hy was aen 't noert al buten west.
Al had hi geweit op 't alre best;
't Hadde geweest wel hoer behoeven,
Als ic u wil bi reden proeven.
Hoer scip was ydel ende cleen.
Sy en hadden ballast engeen,
Dat hoer scipken mochte stiden;
Op 't goede weder was hoer tiden,
Ende lieten dat seil op 't hoechste dragen;
Mer die felle somer vlagen,
Die die stuerman wachten moet,
Daer waren si luttel voer behoet,
Als ic u hier te voren ruerde.
Daer quam een vlage in corter ure,
Die 't seil bespreide rechte voert
Datter water ghinc ten boert,
Ende die stuerman waert vervaert.
Doe hielt hijt scip te wijnde waert
Dattet weder richten soude,
Ende si becoelden alsoe houde
Dattet seil sloech aen den mast.
't Scip en was oec niet soe vast
Dattet die stuerman mocht bedwingen,
Den mast en most in 't water swingen
Mitten seil in dat becoelen.
Doe ghingen si hem van den swete spoelen,
Al waest qualijc hoer begeren.
Elc man waende sijns lijfs ontberen;
Doch si bleven al behouden :
Tusschen Duvenlant ende Scouden
Worden si gevist mit enen boet,
Ende geholpen uter noet.
Al waren si nat in allen siden,
Van der vaert soe worden si blide,

Doe si den lande mochten naken.
't Is wonder boven allen saken,
Die eens alsulcke vrese lijdt,
Dat hi na ter ander tijt
Wagen dar ende avontuert
Dat hi soe swaerlijc heeft besuert;
Doch wi wagen des gelijc :
Al hier in dit eertrijc
Worden wi menich werf gevreest
Mit siecte, mit liden, mit tempeest;
Ende als ons God geholpen heeft,
Onlange men des in vreden leeft,
Wi en vergeten al te hant
Dat God ons eenwerf heeft genant,
Ende hijt wel anderwerf mach doen;
Al sijn wi op dit leven coen,
Aldus cort maecht omslaen
Onse boetkijn, als dat heeft gedaen,
Daer die gesellen in misvoren.
Laet u reden soe beroeren
Dat ghi rechte mate kent,
Als u God die doot toe seint
Dat ghi te voren sijt bereet;
Want ghi tijt noch stonde en weet,
Hoe of waer 't ons sal gescien;
Dus eest een wiselijc voersien.
Die in weldoen ende in dogen
Dat ewige leven heeft voer ogen.

III.

Van der heligher Kerken.

Ic wil altoes prisen ende loven,
Ende in mijn gedachten setten boven
Der heiliger kercken fundament;
Want God die alle dinc bekent
Fondeerde selver die heilige kerc,
Daertoe priesters ende clerc,
Die die kercke regeren souden
Om ons gelove daer bi te houden.
Die heilige kerc is onse moeder,
Ende si is spiegel ende roeder :
Onse gelove staet daer mede.
Ons sacrament, ons kerstenhede
Moeten wi ter heiliger kercken halen,
Als men 't gelaech sal hier betalen;
Die heilige kerc is ons begeren.
Nu maecht elken kersten deren
Dat si dus verre in dwael is comen;
Want in 't begin heb ic 't vernomen
Dat si was mate van eertschen goede;
Nochtan leefden si in oetmoede,
Ende namen dat hem God toe seinde :
Si doechden commer ende misweinde,
Daer toe anxt ende vrese groet.
Oec smaecten daer voele die doet
Voer der heiliger kercken recht.
Wil men den bodem tasten slecht,
Noch soude men des gelike doen;
Waren't princen of baroen,
Men soude hem allen seggen 't waer,
Ende selver leven oec daer naer;
Want hieten si ons den lichaem dwingen,
En wils natuer hem niet gehengen
Dat si selver daer na leven,
Hoe mogen si recht exempel geven?
Doch eest waer dat si leren;
Wel hem, die daer hem toe keren!
Doe die kerc was dus in liden,
Doe warender heren, in dien tiden,
Dies langer niet en wouden liden,
Om die doecht, die si daer in sagen,
Si en gaven der kercken sulke gaven
Van renten ende van eertscher haven,
Dat se mocht in eren staen.
Woude men den selven pat noch gaen,
Dat men doecht daer in vernaem,
Noch waert den volc wel bequaem,
Ende der kercken groet gewin;
Want si was erm in 't begin,
Ende rechtveerdich al daer bi.
Hier om maecte se Kaerle soe vri,

Ende Constantinus hier te voren
Dat se nyemont en mochte storen,
Si en bleef mogende ende rijc.
Nu sciet der kercken ongelijc,
Als ic u wel bewisen mach.
Hoer begin stont menigen dach
Rechtveerdich, als 't God had bevolen;
Oec weet men 't wel al onverholen
Dat se was van goede mate.
Daer na quam si in hogen state;
Dit was drievoudich na minen woerde;
Wanttet hoer mit recht toebehoerde :
Arm te wesen in den geest,
Rechtveerdich te bliven ende dat voleest
Rijc te wesen om te wederstaen.
Worde hoer ongelijc gedaen,
Deser saken hadde si noet.
Nu wil ic 't waer ontbijnden bloet
Wat ongelijc der kercken gesciet;
Dese drie namen heb ic bediet,
Die hoer mit rechte toe behoren.
Nu regeerse sommich doren,
Ende makender aen den vierden strenc.
Ic rade dat elc hem wel bedenc,
Eer hi my straf in mijn bedieden,
Sijn 't papen ofte leke lieden;
Want ic wil die waerheit ontbijnden
Van desen strenc, die si daer aen vijnden,
Die nyemont en coemt tot genen pas
Dan den ruwen Sathanas,
Die altoes staet na onsen scaden.
Desen strenc is van soven draden
Te samen geslagen al soe vast
Datten nyemont en can mit last
Weder versceiden noch gebreken
Dan God, die al onrecht sal wreken,
Die heeft selver die macht alleen;
Anders is ons hulpe cleen.
Den eersten draet, dat is Hoveerde,
Die Sunte Peter niet en geerde,
Die wijl hi was in sinen tiden.
Nu willen si hoge peerde riden
Opter heiliger kercken goet,
Ende verteren der armer bloet
Gulsichlijc sonder ontsien.
Doe God selver den iersten steen
Aen Sunte Peter had geset,
Hi was van hoverdien ombesmet :
Hi en geerde pellen nochte bont;
Nu versamenen si menich pont
Die gierige van der heiliger kercken,
Om hoer hoverdie mede te stercken;
Want sonder hoverdie mit armoede
Soe stont hoverdie in cranker hoede.
Den anderen draet dat is die Nijt,
Die brenct hem gramschap ende strijt;
Want si dragen scarpe knyve,
Ende ander wapen op horen lyve,
Die si niet sculdich en sijn te dragen
Dan voer der heiliger kercken clagen.
Nu moeten si vechten ende kiven
Om die wreetheit, die si driven.
Waren si rechtich ende goedertieren,
Wie soude dan arch op hem visieren?
Al wilde 's hem yemont onderweinden
Hi soude soe grote were vijnden
Tot allen tiden, waer hi quaem
Dat hem vergangen soude die blaem.
Elc goet mensche stont hem bi
Om die kerc te houden vri,
Die nu in groten vrese staet
Om dattet regement is quaet.
Die dorde draet is Gierichede,
Al daer die kerc verdonkert mede,
Ende onsen gelove eest een groet hijnder;
Mer Sathanas ende sijn kijnder
Die helpen dreyen desen draet;
Want wie ter giericheit hem saet,
Die heeft ter sceemten cleinen roeck;
Mer loes is hi ende cloec
Om goet te winnen mit ombesceide;
Want hoverdie, nijt die eischen beide.
Wie hoveerde ende nijt sal houden staen,
Die moet al buten rede gaen,
Ende versmaden Gods gebot,
Die alre doecht is een slot.
Den vierden draet is Symonye,
Daer Lucifer ende sijn partye
Herde lieve wort aen gedaen.
Bi desen draet suldi verstaen

Dat si geestelijc goet vercopen
Al daer die arme op souden hopen;
Want men placht om God te geven
Om datter arme bi souden leven.
Nu is ontfermicheit gestorven,
Ende caritaet in hem bedorven;
Ongenade buten reden
Die rijst in hem te menigen stede;
Dat siedi dicwijl openbaer
Aen hem die geestelijc recht bewaren,
Daer moet men gelt ter palmen brengen
Sal men recht yemont gehengen;
Want si vragen ende si wisen,
Ende wat si seggen, dat moeten wi prisen.
Daer ongenade dus is geresen,
Dat mach die vijfte draet wel wesen;
Want weder dat recht of onrecht si
Brengdi gelt, so weerdi vri,
Hoe swaerlic dat is gewonnen :
Al hadder dat arm wijf over gesponnen;
't Is al te samen wille come.
Den sesden draet, wil ic u noemen :
Dat is oncuisselijc te leven,
Al daer si bi in sunden sneven,
Ende weerden van reden ombekent;
Want der heiliger kercken rent,
Die den armen souden bliven,
Die weerden verteert mit wanckelen wiven
Onnuttelijc, als ghi wael siet;
Dat is der kercken groet verdriet,
Dat Lijsken, Trijsken hebben verworven
't Goet, daer God om is gestorven
Oetmoedelijc aen den cruis.
Die heilige kerc dat is sijn huis,
Ende hi heeft se gerent mit sinen bloede,
Al staet se nu in crancker hoede;
Want si die herders soude wesen,
Ende die scaep te gader lesen,
Om des avonds totter coeyen te brengen,
Die weerden wolve in horen dingen.
Die scaep die bliven ombewaert;
Want wie oncuische genoechte begeert,
Die wort gulsich ende traeghe.
Dit is der kercken grote clage
Dat die herders dus verdolen,
Die God sijn scaep heeft bevolen
Om wel te bewaren tot allen stonden.
Nu is die sovende draet gevonden,
Die vierde stranc is oec volmaect;
Waer hi ergent iet misraect
Dat den strenge mochte deren,
Noch wist ic draets genoch te sceren;
Mer ic wil 't hier mede laten bliven,
Ende raden noch ons, arme catyven,
Dat wi ummer voerwaert meer
Altoes volgen des priesters leer;
Want hoer woerde die sijn claer;
't Scrift bewiset openbaer.
Al sijn hoer werken som onrein,
Ende mit sunden voele gemein,
Daer en suldi u niet houden an;
Want si en sijn niet knecht daer van;
Ende al traden die knechte buten passe,
Nochtan moet sijn saet wel wassen,
Ende al seit men uten argen corve,
't Weer quaet dat saet daer om bedorve;
Want sijnt desen vierden strenge quam,
Is ons gelove worden soe lam
Dat wijt mit rouwen mogen tellen;
Mer wildi scuwen den pat der hellen,
Soe loeft altoes die woerde Gods,
Ende ontsiet der kercken geboets.
Al is die vierde strenc geslagen,
Men mach hem nergent liken tegen
Dan Lucifer, dien hoert hier toe,
Ende wil u seggen alsoe hoe
Waer die strengen te samen horen;
Die vierde is meer dan half verloren
Al woude mer cost aen leggen voert;
Want der heiliger Kercken oert,
Die heeft drie name, als ic seide :
Die vierde vergaet hoer al te leide;
Want wi dwase daer op micken,
Ende dwalen mede in enigen stucken
Dat onser sielen is een anxt.
Ic waen hi seer oneffen danst,
Die verre uter maten sprinct;
Soe wie hem selven niet en dwinct
Die dwaelt al buten maten oerde.
Elc man volge sijns priesters woerde,

Ende dwinge hem selven totter doecht,
In 't lest wort hi daer bi verhoecht,
Ende van sunden oec ontladen;
Want Willem wil u dat beste raden,
Die van Hildegaertsberge is geboren,
Dat sijn die woerde Gods te horen,
Ende mit begeerten daer na te leven,
Soe worden die sunden ierst vergeven.

IV.

Een onderscheit van hilic ende ghesteliken luden.

Die wil is een al daer ment telt,
Ende waer men duitsch te rechte spelt,
Daer staet den wil als een genoemt,
Daer wonders voele ter werelt uut comt;
Want elc heeft sonderlingen wil,
Ende nummermeer en staet hi stil,
Hi en werct in desen of in dien,
Ende wat hi biet dat moet gescien;
Men salt mit crachten wederstaen.
Die wil blijft wel ongedaen,
Al daer die wise hem laet geraden;
Mer waer dat domheit is geladen,
Daer gaet den wil sinen ganc;
Staet hi vri sonder bedwanc
Om dat die wil is menichsins,
In woerden, in werken, in gepeins,
Soe worter in der werelt opgeheven
Menigerhande staet van leven;
Want elc mensche dunct 't sijn goet,
Daer hem die wil in leven doet.
Dus crigen wi lollaerts ende beginen,
Nonnen, die oec heilich scinen,
Sartroses, swesteren ende bogaerden,
Ende ander geestelike haerden,
Die ons leren ende wisen,
Soe dat se ons billics staen te prisen;
Want wat si leren in 't sermoen
Ons dat gaen si selver doen,
Dus geven si goet exempel mede.
Sy sijn gewijt op die bede
Carmelien ende Augustinen;
Minderbrueders ende Jacopinen
Sijn oec om salicheit geset;
Want leren si wel, si leven bet,
Dat is in 't oegesien openbaer,
Liege ic niet, soe seg ic waer;
Ontbreect er iet dat vervulle God :
Daer wort sulc wijs gescouden sot.
Alle dese goede heilige lude,
Die ic hier ruer in mijn bedude;
Leven si wel in horen saken,
Wie mach se dan mit rechte laken?
Mer si die heimelike gaen leren
Dat man ende wijf van ander keren
Hoer genoecht ende horen wil,
Die mochten liever swigen stil;
Want wederwil ende ongenoecht,
En wercken salicheit ende doecht.
Hilic is een salicheit,
Daer voele meer baten aen leit
Dan aen die lange cappe wijt,
Of aen hoer geestelijc abijt,
Dat se dragen of visieren.
Dit prueft men waer in voele manieren;
Want si sijn selver van huwelijc comen,
Hoe heilich dat wi daer enich noemen.
Waer was ter werelt ie heer soe groet,
Of paus soe heilich sijn genoet,
Hi en had moeder ende vader,
Die vleischelike beide gader
Malc bi ander mosten wesen,
Eer si ye ter werelt resen.
Wat sal dan ruynen ende raden
Dat men hilic doet versmaden?
Willen si goet exempel geven,
Dat dunct my dat alre beste wesen
't Volc ter doechden mede te trecken;
Hoe soude men beter leer ontdecken?
Meechden, knapen, mannen, vrouwen
Dan si 't goede leven scouwen,

Dat die wise voer hem gaen,
Genoeget hem si nemen 't aen;
Want die wille staet aen hem,
Wat eest anders dan een sciem
Dat ons voer den ogen scijnt?
Scoen gelaet, als 't herte gerijnt,
Of van binnen is geveinst.
Die wise ruict wel of hi peinst
Weder men siedet of dat men braet
Al daer hi voer die coken gaet.
Nu moechdi vorder vragen my,
Wien ic mein of waer bi
Dat ic spreec al sulke woerde.
Ic heb geweest al daer ic 't hoerde;
Begeven luden, moniken, nonnen,
Die nuwe staet hebben begonnen,
Die niet en was bi ouden tiden,
Al daer si hem selven in verbliden,
Ende meynen dat si heilich sijn.
Oec hoep ic in der herten mijn
Dattet ummer is alsoe;
Want twivel maect den mensch onvroe,
Wil hi hem der hope ontyen.
Si prisen desen ende dien,
Hoer eygen leven alre meest;
Mer wittich hilic ende sulke feest
Laten si dicke ongeprijst,
Daer voel mere baet af rijst
Dan van al desen doet,
Die die werelt ende d'eertsche goet
Voer den ogen seer versmaden,
Oec wat si heimelijc laden.
Alle dese oerden, die wi tellen,
Cloesteren, clusen ofte cellen,
Die en sijn soe nuttelijc niet versiert
Als hilic, daer men wel hanteert.
Man ende wijf, dat is een oerde,
Die mitten gotteliken woerde
Was gemaect alhier te voren,
Eer Jesus Christus was geboren,
Vijf dusent jaer of daer bi;
Mer doe die soen ons maecte vri
Uten sunden van Adaem,
Doe sette hi voert in sinen naem
Priesters oerde ende sacrament;
Hi is wijs die wel bekent
Wat hem God geboden heeft,
Op dat hijt hout ende daer na leeft.
Wise priesters ende wel geleert
Die en sijn ter domheit niet gekeert,
Dat si sulke dinc iet laken,
Dat nyemont beter en can gemaken.
Oec hoe voel wijsheit dat hi conde
Wi willen eertsche slaen van monde,
Ende prisen dat ons wel behaecht;
Bleven alle die vrouwen maecht,
Die mannen priesters ende knapen;
Souden nonnen ende papen
Die werelt wel staende mogen houden
Ongestraft bi horen scouden?
Soe wilde ic nocht ter scolen gaen,
Ende die oerden laten staen,
Die alre oerden moeder is.
Ghi moecht my wel geloven des,
Dat ic thaertste mein te laken,
Op dat ic dat beste can geraken;
Op die goede en spreec ic niet,
Die doen als hem 't scriftuer bediet,
Of der heiliger Kercken gebode;
Want si verenen hem mit Gode,
Ende wie mit Gode hem wilt verenen
Die mogen hogen loen verdienen :
Die en wil ic laken noch straffen;
Mer man ende wijf die mogen scaffen
Goeden orbaer na costuym,
Ende nochtan paden ruym
Op te gaen te hemelrijc.
Men loent den mensch niet al gelijc
In der eerden hier beneden;
God die kent oec wel reden :
Wie wel doet die sal wel vijnden,
Naere en wil ic 's niet ontbijnden.
Daer sijn voel woninge bereit
In 't rijc sijns vaders, heeft hi geseit;
Die in 't middel wort gevoecht
Of in dat alre laetste mede,
't Is reden dat hem wel genoecht;
Want elkerlijc is wel te stede,
Wie van Gode wort geloent.
Al is een keiser hoech gecroent,

Hi besit eens keisers scat
Die huisman ende mede sat,
Al is hi niet soe hoge geseten;
Hoe God sijn hemelrijc wil meten,
Dat heeft hi ons verborgen al
Op wie hi hoechste wisen sal.
Sijn si oec sot die daer na lesen,
Hilic mach wel salich wesen,
Op dat men 't hout na rechten reden;
Want waert enen vijftich jaer geleden
Dat nyemont hilic en had gedaen,
Hoe sout dan in die werelt staen?
Bericht mi dies, ghi arme domme,
Die heimelijc wilt liden omme
Die sulcken, dat si hoer hilic laten;
Man ende wijf dat si hem saten
Horen bant te scoren weder.
Ghi solt van hogen dalen neder;
Ten doet dat ghi u bat voersiet,
Bi goeden hilich datter sciet.
Hoe mach die werelt in eren bliven?
Bi hilic let men menich kiven,
Het valt oec nijt van groten heren;
Mer hoe ghi sult te hilic keren,
In wat maten of aen wien,
Dat suldi vragen of besien.
Die wise man die denct te voren
Wie hi is of wan geboren,
Of hoe si hoer goet hebben gecregen,
Daer hy 't sijn sal mengen tegen.
Dicke vaerttet hijnder waert
Dat men onnuttelijc verspaert,
Of dat qualic is gewonnen;
Hier om sijn si dicke besonnen,
Die 't te voren ondervijnden,
Eer si in hilic hem verbijnden;
Want man ende wijf sijn quaet te sceiden :
Noet en moet se daer toe verleiden,
Of nutscap bi hoers priesters rade;
Anders sullen si vroech ende spade
Rechtveerdiclijc in rein gedacht
Te gader sijn nacht ende dach,
Die in hilic hem bestellen,
Ende tot geenre sotheit snellen,
Daer si scoren hoer gespan.
Sijn si vrouwen ofte man,
Elc sal dragen sinen bant,
Die die stoel mit des priesters hant
Gebonden heeft mit weerdicheden,
Soe dat men doecht van hem seden;
Mer wie hoer echtscap qualic houden,
Die weerden sot ter werelt gescouden,
Oec mit sunden seer besmet;
Want God heeft selver hoer oerden geset
Dat si malcander sullen minnen
Tusschen middel ende beginnen,
Ende voert ten einde van horen dagen,
Ende geen vreemde minne en dragen,
Daer sunde of scande uut can gespruiten;
Hier mede wil ic dit dicht besluiten.

V.

Van drierhande staet der werlt.

Als dat nuwe jaer begint,
Die 't hem te rechte wel versint,
Die mach den hoechsten dancken seer
Van sulker gaven ende eer
Als hi ons doet in alre tijt;
Want die werelt wort seer verblijt
Als dat nuwe jaer bestaet :
Van vrouden drijft men groet beraet
In die werelt, dat geeft natuer;
Want den couden winter zuer
Daelt dan vast van dage te dage.
Al brengt hi menige felle vlage
In 't nuwe jaer, die men siet bliken,
Dat vergeet men lichteliken,
Want den hope verdrivet al
Dat die somer comen sal,
Die die werelt seer verhoecht.
Dat nuwe jaer mit sijnre doecht

Doet die cleine vogel singen;
Men siet die son hoger dringen
Dan si daer te voren dade;
Aen beiden side van den pade
Spruytet gras in corten tiden;
Mit recht mogen si hem verbliden
Vogelkijn ende ander dier.
Hier om peinse ic ende versier
Dat wi God wel dancken mogen
Ende sijn doecht hebben voer ogen,
Die hi in minnen ons bewijst,
Want 't nuwe jaer daelt ende rijst;
Nochtan brenget sulke vrucht
Mit sueten douwe, mit ander lucht,
Al daer die werelt bi wort gevoedt,
Die ons aldus voel eren doet:
Hoe souden wi hem ummermeer volloven?
Nu is die mensche alsoe verscoven,
Ende versteint in 't herte binnen,
Dat hijs niet en can versinnen
Overmids des duvels zaet,
Dat in drierhande staet
Is geseit in eertrijc;
Des wil ic togen een gelijc,
Ende seggen ons van elken wat.
Wilneer was die roemsche stat
Boven al der werelt heer,
Ende si stont in sulker eer
Men wiste nergent hoer genoet;
Want wat die stat van Romen geboet
Daer en dorst nyemont over doen.
Doe geviel 't in een sisoen
Dat die wijsheit sprac te samen,
Ende oerdineerden t'onsen vromen,
Dat si drie beelde deden maken,
Daer elckerlijc van sinen saken
Goede exempel mocht aen leren,
Beide papen ende heren,
Ende die huisman daer beneven.
Ende elc waert sinen staet bescreven
Hoe hi leiden soude sinen tijt;
Daer na vormde men hoer abijt.
Dat ierste beelt liet men houwen
Na enen priester; die mocht men scouwen
Bevormt in priesterliker gewade,
Als die wijsheit waert te rade
Dat enen priester toe behoerde,
Ende men screef van woerde te woerde
Boven hem al sonder beiden
Hoe hi sijn leven soude leiden.
Als dit beelde waert volreit,
Doe waert dit ander toe geleit
Als een ridder mit sinen gesmide,
Ende een sweert op sijnre siden.
Boven hem soe screef men daer
Wat gerechte ridderscap waer,
Ende hoe hi wapen soude hanteren.
Daer na ginc men voert visieren
Torde beelde in dier gevoecht
Als een huisman mitter ploech,
Ende recht soe screef men boven desen
Wat sijn leven soude wesen.
Als dese drie beelde waren volwrocht,
Doe was die wijsheit soe bedocht
Dat si seinden wilden scier
Aen elke stat enen misselgier
Dat si te hoven souden comen,
Ende verstaen tot horen vromen
Elkerlijc in sinen moet
Wat binnen Romen gescreven stoet
Boven den beelde, daer ic af seide,
Op dat alle mit besceide
Horen tijt hanteren souden,
Alsoe als die van Romen wouden.
Aldus soe scicten si horen raet,
Ende seinden bode aen elken staet,
Dat si mit vlite hem souden reiden,
Ende comen te hove sonder beiden;
Dit sprac die bode, waer hi quam.
Als elkerlijc die waerheit vernam
Doe versamende si t'enen stonden,
Waer alre wijste die si vonden
Van elken staet, uut elken lande,
Die si te Romen mochte sanden,
Beide heren ende papen,
Daertoe ander wise knapen,
Die voer den huisman soude spreken.
Aldus sijn te Romen gestreken
Om te vernemen 't rechte waer
Wat bedude dese nuwe maer;

Ende als si Romen dus hebben versocht
Worden si in den tempel gebrocht,
Daer dese drie beelde gehouwen stoeden;
Doe ginc men elcken 't sijn bevroeden.
Die gene die priesters souden sijn
Die lasen daer die letteren fijn,
Die si daer sagen gescreven staen,
Die beduden sonder waen,
Dat si souden alle gader
Bidden aen den hemelschen vader
Voer den staet der werelt al.
Oec waen ic dat men hem beval
Dat si geestelijc souden leven,
Op dat si exempel souden geven
Van horen woerden mitten werken,
Om dat gelove oec te stercken
Onder 't volc in allen steden.
Oec beval men hem al bloet
Geen hoecheit ter werelt te geren
Mer wyen, dopen, absolveren;
Daer souden si horen sin toe saten
't Volc te houden in caritaten,
Mit haere leringe, die si wisten,
Van den vier ewangelisten
Bescreven, uten monde Ons Heren;
Die souden si prediken ende leren
Ende selver beleven dat si seiden;
Soe mochten si 't volc te hemel leiden,
Waer si quamen t'allen steden;
Al vonden si 't volc van crancken reden,
Die souden si mit exempel dwingen
Dat si daer mede tot doechden gingen;
Want als si geen ondoecht en sagen
Si souden 't voele te noeder wagen
Sonde te doen in horen tiden;
Dus mocht 't volc aen allen siden
Comen totter hoger sael,
Al daer die menige nu blijft in dwael
Bi quaden exempel, die si sien
Totter werelt nu gescien.
Als 't dus den priester was beduyt
In 't gemein al over luyt
Wat horen leven toe behoert,
Doe riep men daer die ridders voert,
Ende die bedude men ongespaert
Hoe si voeren souden 't swaert,
Dat den keyser onverholen
Van Gods wegen wort bevolen,
Ende dien van Romen bi ouden tiden.
't Sweert is sceerp aen beide siden,
Daer bi mach men 's mit rechte vresen;
Dit sal voer weduwen ende wesen
Scerp snyden sonderlinge.
't Sweert sal oec den boesen dwingen,
Die ter doecht is ongeraect;
Hier om wordet 't sweert gemaect,
Ende oec om ander saken mede.
't Sweert sal voer die rechtichede
Sceiden waer dat is te doen.
Een ridder die sal wesen coen
Op ten boesen t'allen stonden;
Want ridderscap waert ierst gevonden
Bi groete coenheit die si doen,
Bi doechden ende bi edelheiden,
Als men van Sunte Jorijs scrijft,
Die buten scouden waert ontlijft,
Ende gepijnt in sinen leven;
Nochtans en wilde hijs niet begeven,
Hi en hielt 't sweert altoes in eren.
Oec soe ginc men den ridders leren
Dat si papen souden vrien,
Daer roevers waren ende quadyen,
Soe dat die goede mochte wanderen
Sonder vrese tot malcanderen.
Die rechte ridderscap bekennen,
Men can 's volscreven mit genen pennen
Hoe edel dat hoer wesen is.
Sonder dwanc, sijt seker des,
Hebben si mit vrien wil gestreden
Voer des keisers sweert al onvermeden,
Soe dat den keiser waert bekent,
Ende dede hem geven alsulc present
Dat si souden ridders name
Altoes houden sonder blame.
Hier bi soe mach een ridder weten,
Ende mitter waerheit daer na meten
Wat sijn eygen naem beduyt;
Die en can ic prueven ander niet
Dan als een kemp na mynen verstaen,
Die voer sinen here te crijt wil gaen

Om sijns heren recht te houden.
Soe waen ic dat noch ridders souden
Voer die gerechticheit kiven;
Soe mochten se in eren altoes bliven
Elc ridder waer hi henen weinde;
Als haer leven quam ten einde,
Soe soudse God hier boven cronen,
Ende mit sinen hemelrijc lonen.
Als dus den heren was bericht
Na der scrift, die waerheit slecht
Hoe sijt mochten hier beginnen
Mitten sweerde lof te winnen,
Ende na der tijt die hoge scat;
Doe waert die huisman sinen pat
Na der letter oec bediet,
Hoe hi hem treden soude of niet.
Dus set men elc na sijnre weerde :
Den huisman hiet men opter eerden
Metter ploech sijn acker bouwen,
Ende sinen God daer toe getrouwen
Dat hijt wel al vervullen mach.
Die huisman die sal sijn bejach
Sueken in dit eertsche dal,
Alsoe als God Adam beval,
Doe hi viel bi Yeven rade.
Metter ploech ende mitter spade
Sal hi die werelt al generen :
Hi sal spaden ende eren
Om sijn saet ter eerden te brengen.
Die huisman sal in allen dingen
Rechtveerdelijc ummer bliven,
Ende in hoveerde niet hoger cliven
Dan sinen staet behoerlijc is.
Oec soe las men hem een les
Dat hi soude oetmoedich wesen,
Ende onderdanich allen desen,
Die priesterscap hadden ontfaen;
Den heren oec te dienst te staen,
Want si mogen hier op eerden
Voer hem striden mitten sweerde,
Ende hem staen alsoe in staden
Dat sise bescermen voer den quaden.
Aldus bewijsde men elc mit reden
Hoe men wilde dat si deden.
Nu, priesters, ridders, ackerman,
Hier moechdi exempel nemen an
Of elckerlijc wel heeft gehouden
Dat roemsche gebot, na dat si souden.
Van desen gebreken mocht men maken
Noch wel ander nuwe saken;
Mer Willem, die en dar's niet wel beginnen
Van Hildegaertsberge, men wout versinnen
In doechden of hijt brochte voert;
Soe node heeft hi sijn tael gestoert.
Gebrec is ierst in 't fundament
Dat men te luttel reden kent;
Dat doen die priesters, dat is 't hoeft,
Dar onse gelove bi wort verdoeft
Ende verblijnt, dat is jamerhede;
Want het geboet die roemsche stede,
Des hebdi wel gehoert een deel;
Nu willen si leven mit riveel,
Dit is waer, ic hebt vernomen;
Waer men weet dat clesi comen
Dat wilt al in feesten leven.
Oec heb ic die waerheit beseven
Dat si duerbaer cleder dragen,
Daer toe riden hoge pagen
In hoveerden, die God verboet;
Sal ic 't waer ontbijnden bloet,
Si willen des keisers recht bewaren,
Dat siedy dicwijl openbaer;
Want si sijn der heren raet,
Dat hoer wel tot horen staet.
Willen si den heren 't scrift ontdecken,
Ende na der waerheit te doechden trecken,
Alsoe 't behoert tot hoere leren,
Soe souden si doecht voerwaert keren,
Ende buten banen niet te rollen :
Regeren si wissel ofte tollen,
Dat hout die scrift voer onrecht goet;
Want God die maket selver vroet
Sunte Matheeus die hi sach
Tollen bewaren op sijn bejach.
Nu mochti antwoerden op die stede,
Dat ic ruerde die heerlichede,
Dat en doe ic niet, condijt gegronden,
Ic heb die rechte waerheit ontbonden;
Waer die huisman niet verladen
Dan hi sijn goet most geraden,

Soe worde alder werelt genoch;
Wat sal meer dan in 't gevoech?
Ende most die coepman ombelet
Varen daer men tollen set,
Soe waren alle die lande rijc,
Ende die heren des gelijc;
Want wat die huisman trect te samen,
Dat 's oec den heer tot sinen vromen,
Wanneer hi wil, 't is wel recht;
Want si sijn alder heren knecht.
Nu heeft die giericheit gewelt
Die clesi alre ierst bedwelt;
Dit sal in 't einde luttel vromen :
Nu is si onder die heren comen;
Want si wil al die werelt verdoven.
Een havic, die hem geneert mit roven,
Voeren die heren op hoer hant;
Des gelijc worden si becant
Dat si die havic slachten som;
Want sijn bec is voer crom :
Hi mach scoren ende breken.
Oec willen die heren t'samen reken
Groten scat, als men ons seit,
By concent der giericheit;
Dat ummer is die sake
Daer men bi comt ter helscher wrake;
Want si is voer Gode ommaer.
Die huisman slacht al openbaer
Dat hem die heren luttel comen
Tonge baten ofte vromen,
Die se van recht souden bescermen.
Oec wat se clagen ofte kermen
Die huisman moet gelaech betalen;
Nu die heren dus verdwalen,
Ende die huisman buten pade.
Nu glijdt die huisman van den grade
Menichwerf mit ombesceide,
Ende hi dwaelt meer dan dander beide.
Waer die huisman alsoe vroet
Dat hi regeerde sijn eigen goet;
Die mit reden waer te cussen,
Die heren lieten wel berusten.
Nu is die huisman also dol :
Geen en doet den anderen vol
In reden noch in voerwaerden;
Mer si climmen mit hoveerden,
Ende elc wil anders beter sijn;
Dit is den huisman al die pijn
Dat hi hem selven dus vergeet;
't Soude hem in 't einde lonen bat
Dat elc den anderen reden dede :
Die heren souden 's hem gonnen mede.
Nu wil d'een den anderen scaden,
Ende voer die heren helpen verraden
Op dat hi hem brenct in laste swaer.
Die huisman volcht den here naer
Om scoutheit te wesen of baeliu;
D'een eest echter, d'ander nu,
Ende elc doet onrecht ende gewelt,
Dus comen die heren aen des huismans gelt.
Woude die huisman t'samen spreken,
Daer en waer paep noch deken,
Die se t'onrecht soude bescatten;
Nu is die huisman goet te matten;
Want hi selver versiet den staet;
Wat baet dat ic die heren laec,
Die huisman heeft die meeste scout;
Want hi selver dat roeder hout,
Ende dat scip laet omme seilen.
Soe wie dat rechte waerheit wil deilen
Die sal den sin te voren verstaen;
Wie mach hier 't fat bat omme slaen
Dan die 't selver heeft in die hant?
't Is den huisman wel becant
Dat die hout op een;
Al vallet dat die heren twien,
Si en houden ewich geen contraer;
Want die soenen wel daer naer,
Ende doen malcander doecht ende eer,
Dit en acht die huisman min no meer;
D'een die slaet den anderen doot;
Sulc wil boven sijn genoet
Climmen in sijn overmoet,
Ende brenct hem selven onder die voet;
Dit weet hi wel, al en laet hijs niet.
Dit gebrec ende dit verdriet
Heeft hi in die werelt gespreit,
Die nummermeer geen doecht en seit,
Dat is die viant van der helle;
Wat bat dat ic u lange telle?
't Is best dat elc man wederstaet
Dit gebrec, dat is mijn raet.

ALEXANDER (1).

FRAGMENT.

Het onderstaende fragment van 't gedicht Alexander, door Jacob Van Maerlant vervaerdigd, verscheen reeds ten jare 1841 in het Tweede Deel der Oudvlaemsche Gedichten. Ik gaf het uit naer een perkamenten HS. in-4°, uit de XIV° eeuw, berustende ter provintiale archiven te Gent; het vervatte vier bladzyden en iedere bladzyde twee kolommen van 38 verzen elk. By het heruitgeven dezes stuks had ik begeerd nogmaels het oude HS. met 't gedrukte te vergelyken; maer vruchteloos werd er naer gezocht; by het overbrengen der archiven in eene andere zael, zal het verlegd geweest zijn, en is tot dus verre niet teruggevonden.

Ik voeg hier de varianten by, voorkomende in het HS. van Munchen, en hierdoor geholpen zullen vele plaetsen kunnen hersteld, en eenen beteren tekst geleverd worden. Uit hetzelfde HS. heb ik de opschriften der hoofdstukken overgenomen. De mededeeling dezes HS. heb ik aen de bereidwilligheid van den heer Dr Snellaert te danken, die als lid der Koninklyke Akademie gelast is met de uitgave van dit poëma.

Hier begint dat vijfte boec ende sprect wie coninc Alexander vacht iegen Daris, ende weelke tijt van dien jaer was, ende van dien dage dattie strijt begonste.

. . . .
. . . .
M. HS. v. 5811. Daer wanic wel dat et gesciede
Up des conincs Daris liede,
Dat die profete Daniel
Hadde voorseit te voren wel.
Hi seide dat en buc soude comen
Uten nordoesten ende verdoumen
Die tue horne van den weder,
Die sal hi breken al ter neder.
Die buc bediet Alexander,
Die onwaenliker was dan en ander.
Daris die bediet den ram,
Die groet was ende scade nam.
Sine tue horne sekerlike

(1) Zie Mone, *Uebersicht der Niederlaendischer Volks-Literatur*, bl. 83.

Het HS. van Munchen heeft : V. 1. Daer wenic wel dat gesciede. — 2. Op dies. — 3. Prophete. — 4. Vorsegde. — 5. Boc. — 6. Ute nordoesten ende soude verdomen. — 7. Twe. — 8. Breken terneder. — 9. Die boc dat es Alexander, Die onwaenlike dan een ander. Daris, hi bediet den ram, Die den groten scaden nam. — 13. Twe.

Bedieden sine tue conincrike,
Dat was Persen ende Meden,
Die de Grieken al dorereden.
Dit was Gods wrake wet ic wel,
Want het segde Daniel.

Wie die ierste was die iegen Alexanders liede street.

Aristomies, die Inde,
Seiden de gene die ne kinde,
Was die d'erste joeste dede
Jegen Alexanders lede.
Hi was en riddere vermeten
Up enen olifante geseten;
Met ere geselen van ·X· cnopen
Dede hi gene beste lopen.
Met enen genendegen spere
Stach hi den coninc vor al dat here,
Dat het voer al dor den scilt,
Die den coninc voer hem hilt,
Mar hine mochtene niet gewonden.
Die coninc stac weder tien stonden
Dien olifante al dore die lanken.
Doe faelgierden hem die scranken,
Ende gaf enen groten val.
Aristomines becocht al;
De coninc makedene hofdeloes :
Dits die eerste diere dlijf verloes.
Die Grieken riepen : Den zege es onse!
Enne vloech noint soe te genen stonden
So dicke als daer die spiete ende die schich*te*
Na den coninc vlogen gedich*te.*
Hi sloech nochtan al doere en doere
Dar halpem sere die Anatin . . .
Hi ginc smeden alse met an . . .
Ende het ginc daer harde ban . . .
Hi dorstac oec Elifas,
Die *des conincs* Faraos sone was;
Eenen anderen sloech hi metten *swerde,*
Ende reed over hem metten *perde*
Dat was Orcanis, sone Farao*es;*
Dien makedi van den hofde *loes.*
Van Egipten was Elifas;
Ic wane Faros van Cirien was;
Dat lant dat lange lach ver*droget*
Wart metten roden bloede *gesoget.*
An beden siden lach menech *man*
Die hic niet genomen ne *can.*
Doe stonden dar Daris man,
Enos ende Cainam.
Enos slouch met sinen suerden
Enen griec toter aerden,
Dat hi ginder bleef aldus,
Ende hi hiet Ecifilus.
Cainam slouch Lavoemedoene
Met ere hantacx, alse die coene.
Doe Lavoemedoene was ver*slegen*
Quam Filiocas dar der jegen.
Cainam ende oec Enos
Makedi van den live los.
Mettien so quam en gigant

V. 14. Twe. — 15. Percen ende oec Meden. — 16. Dor reeden. — 19. Aristonimes van Inden, Seiden diene kinden, Was die die ierste. — 22. Liede. — 23. Een ridder. — 24. Op enen olifant. — 25. Met eenre swepen met ·XX· knopen, Dede sijn knape die beeste loepen. Met enen gevenijnden spere Stac hi den coninc vor dat her, Dat voer. — 30. Den Alexander vore eem hielt, Mar hien mochten. — 32. Stacken. — 33. Sinen olifant dor die sijden. Doen begonsten eem die been te miden, Ende hi gaf. — 36. Astronimes hi becochtet al; Die coninc maectene huefdeloes. — 39. Die Grieken riepen : Die sege es onse! En es so menich stake te Donse, Alse daer spiete ende schigte. — 43. Al durenture. Daer was met eem die aventure; Hi dorstac oec Elysas. *De verzen 45 en 46 ontbreken.* — 48. Pharoens soen was; Enen sloech. — 50. Ende overriectten metteem perde. — 51. Soen Pharoes; Dien macte hi oec huedeloes. Van Egypten was Elyphas; Ic wene dat Phoras van Surien was. — 55. Was verdroget. — 56. Met roden. — 57. Aen beiden sijden bleef menich man, Die ic genomen niet en can. Doen stoeden daer ·ij· Daris man, Enon ende Caynan. Enon sloech met sinen swerde Enen griec al toter erden. — 65. Caman sloech Lamedoen Met eenre handax als die coen. Doen Lamedon. — 68. Philotas oec daer iegen. Enon ende oec Cayman Sloech hi te doet, die edel man. Mettien quam daer een gygant

Jegen Alexandere al te hant,
Een van der roder *zee*.
Hen sin so lanc niet si *twe*
Thusscen hir enter Solanen.
Sin moeder was, na minen wane,
Ene wule slore,
Ende sone wan bi enen moer.
Hi was groet gelic der moeder,
Al en was hi en tuint niet te vroeder.
Van hude was hi suart al gader
Dus geleec hi sinen vader.
Some hontsagen si sine gedane,
Some de cracht van sinen slane.
Dese hadde Alexander doet;
Maer dat daventure verboet.
Enen colve hadde hi van ·iij· cnepen.
Vijftien hevet hire mede belopen
Van den Grieken ende geslegen;
Doe quam Alexander jegen.
Groet wonder hadde die coninc das
Dat die viant so groet was.
*Die col*ve hief hi up mettien,
Alse hi den coninc hadde gesien,
Ende si was roet van den bloede.
Dan riep Geon, met groten moede :
« *Alex*ander, grote here,
We waerstu verwoet so sere,
*Dat*tu jegen enen gigant
Souts comen, die es din viant?
*Du he*ves gelesen dat min geslachte
Den hemel wilde winnen met crachte :
Jupiter hontvlo hem cume. »
Doe hi dit seide liep hem die scume
Over sine leppen bede.
Die coninc lonet hem met lede :
Hi roctene ter selver stont
Metten spere in den mont,
Ende nagelde hem die tonge
Sinen roest ter selver tonde.
*Die co*ninc hortene met cracht;
Geon stoet ende beet den scacht
Metter borst van sinen parde
Dat hi viel neder up die arde.
So groten slach gaf hi, te waren,
Alse ene eke van ·C· jaren,
Die met aren telgen vallet.
Die Grieken quamen toe gewallet
Ende dorstakene hondert fout,
Ende doedene met gewout.

Wie Clitus, coninc Alexanders ridder een, vacht an dier slinker sijden.

Die rechtere schare vacht aldus;
An de luchtere vacht Clitus,
En de beste van sinen live,
Die hoint geboren wart van wive.
Sin suster sogede den coninc,
Ic wane his quaden loen ontfinc;
Der Persen sluch hi menech en,
Ende gaf hem en quaet leen.
En van Damasch hiet Sanga,
Hi was Clituse so na
Dat hi hem sach slaen sinen broeder,

Jegen Alexander te hant, Geon vander roder zee. En sijn so lelic niet si twe Tusschen hier ende die Losane. Sijn moder was, na minen wain, Een gygantinne, ene slore, Ende si wannen bi enen more. Hi was groet gelijc der moder, Al en wes hijs niet te vroder. — 82. Gelijct. — 85. Some ontsagen si sijne gedaen, Some die cracht van sinen lichgaem. — 86. Die aventure. — 87. Colven. — 88. Hier nu. — 89. Nu verslegen; Doen quam eem die coninc iegen. Groet wonder hadde Alexander das. — 93. Heef hi op. — 94 Heeft versien. — 96. Geon riep met. — 97. Edel heer. — 100. Comen souts. — 102. Dien hemel winnen woude met crachte; Jupiter hi ontvloe cume. « Dit sprac hi, ende eem liep die scume. — 107. Hi stacken soe. — 109. Ende nagelde eem die tonge Aen sinen roest ten selven spronge. Geon stont ende beet den schacht; Die coninc stecen (stac-en) metter cracht. — 113. Perde. — 114. Erde. So groten val viel hi, te waren. — 116. Eike. — 117. Die met eren telgeren vallet. — 118. To. — 119. Menichfout. Dus moeste hi sterven met gewout. — 121. Die rechter scaer vacht aldus. An die slinke vacht Clitus, Een dier bester. — 124. Di nu. — 125. Sijn scoen suster Alacrine Soegde Alexander met pine. Der Percen slocch hi menech een, Die van Darise heelden leen. Een. — 130. Die was Clitus comen so na.

Sins vader kint ende sire moeder,
Ende hi versuchte sere drie warf.
Doe hi sach dat sin broeder staerf,
Scoti up Clitise drie spiete;
Nochtan pinedi al met niete.
Mettien scoet hi up den wagen,
Ende hevetene metten suerde dorslagen,
So dat de helm was geclovet;
Die coifie bescermet 't hovet,
Anders ware hi daer bleven.
Clitus hevet hem gegeven
Metten suerde enen slach
Dat hi voer sine voete lach.
Meta harre tuier vader,
Hi sach die al t'enen gader;
Hi wart van rouwen so out
Dat hi verloes al sine gewout,
No hine mochte wenen niet.
Dicke eist also gesciet
Den rouwe die den meinsce dert
Dat so de tranen al verwert.
Die oude man versuchte sere,
Ende wart blec, ie lanc so mere,
Hi adde den rouwe so dore groet,
. . . .

Wie noit here gesciet die ere als Alexandere die van Babilonien deden.

. . . .

M. HS. V. 6854. Doe vachte hi te Tolette in [Loreine,
Dar hi den pris bejagede alleine,
Ende verwan den hertoge echt;
Het volgen ridders ende cnecht,
Ende verslougen haren ere;
Dus hadde Julius die ere.
Julius wan binnen dien jare,
Dat hi van Rome was gevaren,
Al 't lant, dat leget nu
Benorden brugge Mongu.
Doe keredi weder te Rome wart;
Ponpeius die was vervart:
Hine dorste niet ombeiden,
No jegen hem ter were riden,
Ende vlo tote Brandis;
Dus hadde Julius den pris,
Ende volgede met crachte.
Doe vlo Pompeius bi nachte
In Egipten, in die Romeine.
Julius sach *dat* hi alleine
Mochte ebben Rome ende Lombardien,
Ende al dat lant van Normenie,
Ende al dat lant van Romenie.
Ende kerde weder in die stat,
Ende nam al Ponpeius scat,
Die hi binnen Rome hadde gelaten.
Darna vor hi sine straten
In 't lant van Spengen, dar hi vacht
Echt jegen Ponpeius cracht.
Dar verloes so menech 't leven,
Dat noint 't getal ne was gescreven.
Ponpeius was verwonnen echt;
Fontinus, en onwert cnecht,
Nam Ponpeius sin leven,

132. Sijnre. — 133. Ende hi suchte. — 134. Als hi sach dat sijn broder starf Hi scoet op Clitus drie spiete, Noehtan pijnde hi al met niete. Mettien stoent een opten wagen, Ende heeftene met deme swerde geslagen, Dat eem die helm was gecloeft; Mar die coyfie. — 141. Anders weer hi doet bleven. — 142. Eem. — 144. Vor sijne. — 145. Maer eerre beider vader, Di sach dit. — 147. — Cout. — 148. Al sijn. — 149. No. — 151. Den rouwe die den menschen deert Dat hi al die traene verteert. — 154. Bleec, so lanc so mere, Hi hadde den rouwe dor groet. — 156. Te Dolc in Loreine, Daer hadde hi den zege alleine; Hi verwan. — 159. Doe torneden hem ridder ende knecht, Ende verslogen den hertoge; Dies was Julius verheven hoge. — 162. Binnen ·X· iaeren Dat hi van Roem was gevaren, Al dat lant. — 165. Bi norden berge van Moniou. Doen keerde hi te Romen wert. Pompeus hi was verveert, Ende vloe tote Brandijs. — 171. Dien prijs; Want hi volchde eem met crachte. Pompeus vloe echt met nachte In Epiren ende die Romeine. — 176. Mochte hebben Roem ende Lombardien, Ende al dat lant van Romanien. Hi keerde weder. — 181. In Rome. — 182. Ende voer enweech siere straten. — 183. Spanien. — 186. Dat ic 't getal noit en sach bescreven. — 188. Fortunus Tholomeus knecht. —

Ende hi hevet sin hovet gegeven
Juliuse, den groten man.
Julius, die keiserike, wan
Met groten cracht Egipten-lant.
Hi makede vroue alteant
Cleopatrem, dat scone wif;
Darna nam hi menegen 't lif
In dat lant van Afrike,
Die tjegen hem adde crachtelike
Met Ponpeiuse gevochten,
Dat si alle sere becochten;
Ende den coninc Juba
Volgedi harde verre na.
Doe vor hi te Spangen weder;
Daer slouch hi menegen ter neder.
Ponpeius nam hi oec 't lif,
Dus makedine keitif,
Ende dore sins selver vrome;
Dat was d'erste keiser van Rome.

Wie die keiser Julius doet bleef binnen dier stede van Rome.

Doe dat Julius adde gedaen,
Kerde hi weder te Rome saen,
Ende was ontalt harde scone;
Ne ware die feste van Babilone,
Die was scoenre hondert warf.
Nu hoert hoe dat die keiser staerf :
Hi dede groten lachter Rome
Dar men onthalde in so scone;
Daeromme balch dat herschap sere.
Doe hi ·ij· jar ende nemmere
Hadde in Rome stille gelegen
Was hi jammerlike geslegen.
·XXiiij· groter wonden
Waren hem gegeven ten selven stonde;
Calterus deet ende Cassius :
Die hoge heren wilden 't aldus.
Mettien vloen si in Mutina;
Antonis die volgede na,
Ende hadde dar beseten.
Doe lieten si't te Rome weten;
Doe coes men Octaviane
Dat keiserike t'ontfane,
Ende men sende Ircus ende Pamsa
Toter port te Mutina,
Dar si Antonise souden verdriven.
Ircus moeste ginder bliven,
Ende Pamsa vaert daer gewont,
Daer hi starf in corter stont.
Antonis voer in Egiptenlant,
Ende liet sin selves wif te hant,
Augustus suster, Octavia.
Hi nam cortelike darna
Cleopatrem t'enen wive.
Dat becochte hi metten live;
Want die keiser volgedem na,
Al toter port Mutina,
Ende dedem groten lachter.

190. Ende hevet sijn hoet gegeven, Julius, den hogen man. — 192. Die keyser. — 194. Ende maecter vrouwe inne altehant. — 196. Daer nam hi menegen sijn lijf, Ende int lant van Affrike Sloech hi menegen degenlike; Want si [met] Pompeius vochten. — 201. Ende oec den coninc Juba Volchde hi lange wile na. Doen voer hi in Spanien weder; Daer sloech hi menegen neder. Pompeius swager nam hijt dleven; Dus esser menich by eem doet bleven, Ende al dor sijns selves vrome; Dit was die eerste keyser van Rome. — 209. Doen Julius dit hadde. — 211. Ontfaen herde. — 212. Maer die feeste. — 213. Si was. — 214. Nu hoert we die keyser starf : Hi dede Rome groten lachter, Want hi dreef die vrieheit achter. Daerom balch eem die cenaet sere. Doe hy ·ij· jaer oft meere. — 220. Wart hi jammerlike verslegen. ·XXXiiij· dorgaende wonden Gaf men eem ten selven stonden; Brutus deet ende Cassius; Want die senaet wout aldus. Si vlouwen enweech in Mutina; Anthonis hi voelchde na, Ende hadde si daer beseten. Dit lieten si te Rome weten; Doe koes men daer Octavianen. — 230. Te ontfaen, Ende men seinde Yrcuse ende Pamtsa. — 232. Porten. — 233. Dat si Anthonise souden verdriven. Yrcus. — 235. Wart soe gewont, Dat hi starf. — 237. Antonijs. — 238. Sijns selves wijf. — 240. Die nam. — 242. Dat becocht hi mettien live; Want Augustus voelchde eem achter, Ende dede eem groten lachter.

Dit gesciede menech jar ir achter :
Hi sconfirde al sin here,
Ende al dat hi brochte ter were.
Cleopatrem, die scone vroue,
Hadder omme so groten rouwe,
Ende was van herten oec so gram
Dat so ·ij· serpente nam,
Ende dede se hare selven suelgen doet.
Antonis hadde den roue so groet;
Hi doede hem selven met venine;
Aldus ende sine pine.
  Doe kerde hi te Rome weder,
Ende leide alle orloge neder,
Ende was here ·XL· jar,
Sonder orloge, dat was war.
Doe hi te Rome quam die here,
Was hi ontfaen met sulker eren,
Ende de stat gemaect so scone;
Sonder tote Babilone,
Dar hic tersten af liet bliven,
Ne sach noint man die feste driven.
Al waren die festen alle te samen,
Die oint binnen Rome quamen,
Of hiewer binnen al erderike,
Sine waren sekerlike
Algader niet so scone
Alse die feste van Babilone.

Wie dien meester recht dunct wesen dat men Alexander vor·allen heren prijs sal geven.

  Het dochte mi recht wesen,
Wil men alle bouke lesen,
Ende den genen mest pris geven
Die mest dede in sin leven.
Alder hogen coninc gesten,
Ende al dat si mochten gelesten,
Dat nes mar en spel
Jegen dat desen man geviel.
Bede te sinen ·Xij· jaren
Begonsti orlogen te waren,
Ende als hi was ·Xvj· jar out
Vachti met groter gewout.
Het es recht dat helc man wondert
Dat Alexander niet hondert
Man en hadde t'ors no te voet,
Doe hi vechten erst bestoet
Jegen die heren van erderike,
Ende hi se duanc geweldelike.
Hine was hout mar ·Xij· jar,
Bedi seggic u over war.
  Wille men merken sine joget,
Ende die hovesheit van sire doget,
Ende met ho clenre herecracht
Hi de werelt al vervacht,
Al de pris die Julius wan
Ende Augustus, die edele man,
Ende alle die keisere van Rome,
Dat es gelic enen drome,
Dar men nomet desen here;
Bedi ebben sis crancke ere,
Die bouke makeden van Arture
Ende van den coninc Sornagure,
Sine hadden des mans daet gescreven,
Ende hem groten pris gegeven,
Hadde hi gelevet, na minen wane.
. . . .

Hi scofflerde eem alle sijn here, Beide bi lande ende bi mere. Cleopatra, die scone vrouwe, Hadde dar om soe groten rouwe. — 252. Dat si twe. — 253. Die dede si eer sugen te doet. — 255. Dat hi eem dode met venine; Aldus corte hi sine pine. Augustus voer te Rome. — 258. Al. — 259. Ende was van al der werelt heerre ·LV· jaer ocht mere. Doen hi quam te Rome binnen. — 262. Met selker minnen. — 265. Daer ic u tierst af liet bliven, En sach nieman. — 267. Al te samen, Die noit binnen Roem quamen, Ochte ieweren binnen al eertrike, Si en. — 271. Niet also scoen Alse die feeste. — 273. Oec recht. — 275. Meest prijs. — 276. In sinen leven. Alder hoger coninge geesten. — 279. Dat en es mar eens kinds spel. — 280. Gevel. — 282. Begerde hi orloge te waren, Ende alse hi was Xviij jaer out, Orlogede hi met siere gewout. 285. Dats elken man wondert ·XLm· ende vijf hondart Hadde hi volcs t'ors ende te voet, Doen hi striden ierst. — 289. Eertrike. — 290. Dwanc geweldelike, Hi en was here maer ·Xij· jaer Bedi wetic wael vor waer. *De vier volgende verzen ontbreken.* — 297. Al den prijs. — 301. Daer men noemt desen here; Daer bi hebben sijs cranke eer, Die boeke maecten van Arture, Van Partonopense, van Sornagure; Si en hadden des mans daet bescreven, Een groten prijs gegeven. — 307. Dat es mijn waen.

WOORDENLIJST.

A.

Abel, schoon, goed. Lat. *habilis*. Eng. *able*. Bl. 38.

Abite, kleed. Fr. *habit*. 27. v. 908.

Achemant, getooid, versierd. *Oudfr*. Acesmer, versieren. 44. v. 4.

Achteren, achterstellen. 17. v. 20.

Achter lande, in het land, door het land heen. 18. v. 98. 109. — 19. v. 210. — 34. v. 1568. — 53. v. 736. enz.

Adde, hadde, had. 58 v. 30. — 59. v. 114. enz.

Ads, hadde des, had des. 63. v. 463.

Aerbeide (met), met moeite. 66. v. 689.

Aernet, van aernen, dat ploegen, oogsten beteekent; hier is ongetwyfeld aerret, erret, te lezen. *Hi aerret sere*, hy dwaelt of doolt zeer. Hd. *irren*. Eng. *to erre*. Kil. heeft irren, *errare*.

After, achter. 80. v. 116.

Afganghen, afgaen, verlaten. 18. v. 126.

Al, alse, als. 55. v. 848.

Alacrine, var. L. Hellanice. 96. v. 125.

Albloet, *adv*., stellig, duidelijk. 91. v. 126.

Alder, aller, alre. 18. v. 127. — 27. v. 880.

Alfenor. L. Elpenor. Elephenor. 60. v. 171.

Almen, ww. Zie Halmen. 32. v. 1351.

Alme, *subst*. alme geven. Zie Halmen. 26. v. 837.

Alsijs, alse si des. De var. heeft: Alse soes. 41. v. 207.

Altenoen. L. Alcinous. 63. v. 475. 499. 538. 543.

Ambacht, bediening. Lat. *officium*. 24. v. 672.

An, 3ᵉ *pers. praes*. jont, gunt. 48. v. 268.

Ande, aende, beleediging. 65. v. 625. — 71. v. 1185.

Anne, *praep*., an, ane, aen. 61. v. 295.

Anschine, duidelijk. 43. v. 314.

Ansises, Anchises. 74. v. 1430. 1438.

Apolline, Apollo. 67. v. 803.

Arastus. L. Aratus. 65. v. 595.

Arch, kwaed. 85. v. 114.

Arde, harde, herde, *zeer*. 65. v. 607.

Argen, *adj*. ergen, slechten, kwaden. 86, v. 205.

Atente, aendacht. Lat. *attentio*. 61. v. 295.

B.

Balch, belgde; *imp*. van belgen, verbelgen, vergrammen. 64. v. 498. — 98. v. 217.

Bant, bond. *Imp*. van binden. 33. v. 1458.

Baraet. Beraet, bedrog, ydelheid. 30. v. 1171. — 54. v. 795. — 89. v. 8. Ofr. *Barat*.

Bat, bet, beter. 20. v. 280, 281. — 21. v. 394, enz.

Bat, L. baet. 93. v. 378.

Bate, boete. 32. v. 1388. Zie Kil.

Becant, bekend. Mi docht sijn in hoer becant, my dacht dat in haer gevonden werden. 80. v. 56.

Bede, beide. 19. v. 175.

Bedi, bidi, eigenlijk, bi dien, omdat, want, daerom. *Passim*.

Bediet, bediede, uitlegging, verhael. 1. v. 13. — 80. v. 98.

Bedwellen, bedwelmen. 40. v. 123. — 61. v. 288. — 93. v. 300. Zie *Bilderdijks Geslachtlijst*. V. *Walm*.

Begaert, begeert. 24. v. 676.

Began, begon, *imp*. van Beginnen. 18. v. 122. — 31. v. 1296. Zie Begonde.

Begeven luden, kloosterlingen; geestelyken die de wereld begeven hebben. 88. v. 85.

Beginen, geestelyke dochters, die geene beloften afleggen. Aldus genaemd, volgens Du Cange, naer hun hoofddeksel of sluyer in 't fransch *beguin*, en niet naer Sinte Begga, als eenige schryvers beweren. 87. v. 21.

Begonde, begon, *imp*. van beginnen. 26. v. 787. — 30. v. 1179. 43. v. 292. 309.

Begripen, berispen. bestraffen. 17. v. 47.

Behacht, vereenigt. *De var. heeft* bedacht. 41. v. 196.

Behaghel, bevallig, behagelijk. 44. v. 4. dapper. 82. v. 299.

Beheten, beloven. *Imp*. behiet, beloofde. 74. v. 1471. *part*. beheten, beloofd, 31. v. 1256. — Heeten wordt hedendaegs gebruikt in den zin van *bevelen* en *noemen*.

Bejach, hetgeen men bejaegt; voordeel. Op sijn bejach, tot zijn voordéel. 92. v. 282.

Bekinnen, bekennen, bemerken. 18. v. 96.

Belaghen, lagen leggen. 58. v. 29. — 65. v. 659.

Beliep, imp. van beloopen, omringen, omsluiten. 70. v. 1088.

Beloep, uitgebreidheid. 82. v. 271

Belopen, aenvallen, achterhalen. 64, v. 519.

Bem (Ic), ic ben. 69. v. 1030.

Bequame, bequaem, passend, nuttig, aengenaem. 18. v. 146. — 84. v. 46.

Beraden, helpen. 25. v. 743. — 27. v. 954; berokkenen, verwekken. 18. v. 110; raed geven, 58. v. 34.

Berecht, van berechten, onderricht. 45. v. 108. — 49. v. 365. — 54. v. 833.

Berecken, besturen, richten. 41. v. 169. 219.

Berren, bernen, branden. 53. v. 658. 669. 695.

Berste; ic hebbe berste, breke, ik heb behoefte, gebrek. 22. v. 446.

Beroeren, beroeren, *subst.*, werkzaemheid, neerstigheid, vaerdigheid. 82. v. 245.

Bescuwen, schuwen, vermyden. 70. v. 1061. Zie v. 1076.

Besien, onderzoeken. 32. v. 1324, 1356, 1362. — 89. v. 186.

Bespreide, imp. van bespreijen, nederspreijen, ontvouwen. By Kil. Bespraeyen, bespreyen, *consternere*. 83. v. 55.

Bestaet, ptc. van bestaden. 67. v. 804.

Bestaet, 3e pers. sing. prs. *aenvangt*. 89. v. 7.

Besueren, lyden, uitstaen; de dood bezuren, lyden, ondergaen. 83. v. 16.

Bet. Zie Bat.

Bevroeden, onderrichten, uitleggen. 91. v. 112. **Hem bevroeden**, begrypen, 55. v. 844.

Beweven, verwerven, door eigen werk verkrygen. 42. v. 265.

Biden, beiden. 31. v. 1290. Mogelijk te lezen *bidden*.

Biet, gebiedt, beveelt. *Goth.* Biudan. 87. v. 8.

Billics, billijk. 80. v. 66. — 81. v. 198. — 87. v. 26.

Bisant, bysantijnsch goudstuk. 62. v. 318.

Bispel, byspel, voorbeeld. HD. *Beispiel*. 49. v. 383.

Bloet, *subst.*, bloed. 86. v. 94. Ende verteren der armen bloet. Figuerlijk voor *de inkomsten, het goed der armen*.

Bloet, *adj.*, bloot, naekt. 21. v. 341.

Bloet, *adj.*, blood, vreesachtig, beschroomd. 31. v. 1280. — 32. v. 1385. — 36. v. 1755.

Blouwen, slaen, *part.* **te blouwen**, geslagen. 47. v. 199. Hd. *blaüen*. Eng. *to blow*.

Boech, boog, *imp.* van **bogen**, buigen. 41. v. 187.

Boedscap, boodschapte. 37. v. 1788.

Bogaerden, geestelyke broeders van S. Franciscus-orde; mogelijk is het woord verwant aen het engelsche *to beg*, bidden. 87. v. 23.

Bolghe. *Als of si hare bolghe niet*, alsof zy zich niet vergramde. *Imp. conj.* van **Hem belgen**. 28. v. 696.

Bone, boon; **niet ene bone**, niet eene boon, niet eene zier. 61. v. 313.

Bonoyt. L. Benoit. 74. v. 1419.

Brandis, *var.* **Brandijs**. Brundisium, Brindes. 97. v. 170.

Broken (Te), verbroken, part. van **te breken**, verbreken. 38. v. 21. — 48. v. 345. — 74. v. 1397.

Brugge. L. *berge*. 97. v. 165. Mone (*Uebersicht*, 83) verstaet **be-rugge**, *rückwarts*; maer de var. heeft waerschijnlijk de echte lezing.

C.

Calipsa. L. Calypso. 61. v. 251. — 62 v. 325.

Calterus. L. Brutus. 98. v. 223.

Can (Ic), ik ken. 48. v. 266.

Cantele, kanteelen. 70. v. 1090.

Caone, stad, naer Chaon genaemd, zoon van Priam en broeder van Helenus. 67. v. 778.

Castien, kastyden, berispen, straffen. 25. v. 706. 715.

Catyven, **katyven**, ellendigen. 86. v. 194. Lat. *captivus*, Ital. *cattivo*, Fr. *chetif*.

Cecile, Sicilië. 60. v. 205.

Cirien, var. **Surien**, Syrië. 95. v. 54.

Cilla, Scylla, 62. v. 404. Tusschen Charybdis en Scylla.

Cleregye, **clergie**, **clesi**, geleerdheid. 82. v. 304. — 92. v. 262. — 93. v. 300.

Clerke, geestelyken. 19. v. 165. — 36. v. 1706. *Leke ende clerke*, wereldlyken en geestelyken.

Cliven, **klyven**, **kleven**, klimmen, stygen, klaveren. 92. v. 230.

Complexie, lichaemsgestel. 50. v. 462-465.

Coeye, kooi, stal. 86. v. 179.

Conde (Hi), Hy kende. 88. v. 123. Zie **Ic can**.

Cont, **cont maken**, bekend maken, verkondigen. 25. v. 755, 757. — 49. v. 369.

Coken, keuken. 88. v. 80.

Coenhede, **coenheit**, dapperheid, moed.

28. v. 962. — 32. v. 1329. 1332. — 91. v. 171.

Coen, stout, vermetel. 91, v. 168.

Coensijt, connen si het. 62, v. 361.

Conformeren, confirmeren, bevestigen, inzegenen. 19, v. 187.

Cosenne, cosen hem, kozen hem. 19. v. 169.

Crighel, grammoedig, hardnekkig. 48. v. 338.

Cranck, klein, gering, zwak. 21. v. 364. — 28. v. 969. — 41. v. 177. — 91. v. 138.

Crijt, krijt, perk. 91. v. 198.

Cume, nauwelijks, met moeite. 21. v. 360. — 39. v. 75. — 51. v. 560, 583, enz. Hd. *Kaum*.

Cure, ter cure, juist. 64. v. 556. Kil. heeft wel ter keure, *exquisite, egregie*.

Cursael, paerd, harddraver, *equus cursorius*. 71. v. 1143.

Cussen, custen, ghecusten, te vrede stellen, genoegen. 93. v. 329.

Cyprus. L. Chrysippus. 65. v. 595.

D.

Daen doen, gedaen doen. 72. v. 1251.

Daer waert. L. Daer waer. 62. v. 369.

Dane, danen, van daer. 62. v. 358. — 63. v. 470. — 67. v. 808. 819. 833.

Dar, darf, dorf, van *dorven*, behoeven, moeten. 31. v. 1283. — 37. v. 1799. — 43. v. 311.

Das, des, dies, gen. van *dat, dit*, dezes. 22. v. 479. — 29. v. 1076. — 34. v. 1495. 65. v. 613. 652, — 69. v. 999. — 70. v. 1073.

Deet, hi deet, hy dede het. 73. v. 1367.

Deelde, *Dese deelde mi menich spel*. Deze veroorzaekte (gaf) my menige moeilijkheid. 62. v. 327.

Deghen, held, krijgsman. 74. v. 1434. As. *Thegen*.

Delfos, Delphes. 67. v. 802.

Delite, vreugde. 62. v. 338. Lat. *Delicium*. Eng. *Delite*.

Derre, dier, dezer. 59. v. 65. — 69. v. 1005. — 74. v. 1404. 1405.

Despijt, verachting. 43. v. 338. Lat. *Despicatio*.

Dic, dicke, dikwijls. 28. v. 1028. — 38. v. 8. — 40. v. 118. — 53. v. 708, en eld.

Dienan, diene an; die hem aen. 70. v. 1116.

Diet, volk. 68. v. 861.

Diet, van 't ww. dien, dyen, wassen, gedyen, helpen. 70. v. 1062. — 71. v. 1176. 1205.

Dietsche, duitsch, nederduitsch, nederlandsch, vlaemsch. 17. v. 13. — 17. v. 22. — 17. v. 30. Eng. *dutch*. Fr. *thiois*.

Diere, te diere, te duer. 62. v. 339.

Diere, kostbare. 39. v. 49. — 45. v. 66. Diere stene, edelgesteente.

Dierne, meid. 40. v. 131. — 41. v. 173.

Dmine, het mine, het myne. 19. v. 201.

Docht, doocht, doech, 3e p. sing. ind. praes. van doghen, deugen. 39. v. 52. — 81. v. 155.

Dochte, scheen. 18. v. 94.

Doemen, oordeelen. 35. v. 1604. — 42. v. 242.

Doemsdaghe, domesdach, oordeelsdag. 27. v. 881. — 30. v. 1140. — 32. v. 1383. — 35. v. 1592.

Doen, *subst.* goed, goederen; have. 63. v. 445.

Doer, der, om, ten gevalle van, om den wil van. 29. v. 1078. — 36. v. 1729. — 37. v, 1800. — 70. v. 1079.

Doghen, doeghen, *imp.* **doghede**, **doechde**, lyden. 34. v. 1569. — 38. v. 35. — 39. v. 46. — 40. v. 104. — 42. v. 246. — 51. v. 564, 592. — 84. v. 22.

Doghet, deugd. 18. v. 116. 120.

Dole, *in den tekst* Tolette. 97. v. 156.

Donse, *var.* Deinze. 95. v. 40.

Dorde, derde. 85. v. 123.

Dore, dwaes. 62. v. 333. — 85. v. 72.

Dorper, eigenlijk *dorpsbewooner*, hier in den zin van *valschaerd, loos mensch*. 18. v. 101.

Dorperheit, snoodheid, onbetaemlijkheid. 47. v. 232.

Dorperliker, **dorperlike**, *adj.* snood. 26. v. 866, *adv.* slecht, verraderlijk. 27. v. 870. — 63. v. 438.

Dorren, durven; **ic dar**, **ic der**, ik durf; **du dors**. 27. v. 876. — 29. v. 1076. — 32. v. 1330, 1365, 1366. — 46. v. 168. — 48. v. 274. — 84. v. 79. — 92. v. 249.

Dregen, dragen. 81. v. 194.

Dreyen, draeyen. 85. v. 127.

Druut, *subst.* getrouwe. 71. v. 1129.

Duerbaer, kostelyke. 92. v. 265.

Dure, duerzaem, sterk. 70. v. 1085.

Duerenture, door en door. 22. v. 452. — 36. v. 1687.

Duvelien, duivelaryen, wat door de kracht des duivels geschiedt. 21. v. 382.

Dwaen, wasschen. *Imp.* **dwoech**. 20. v. 258. — 45. v. 32. 36.

Dwoeghen. Zie **Dwaen**. 45. v. 32.

E.

Ebben, hebben; **ebben ghesijn**, hebben geweest; **gi ebt**, gy hebt; **eefti**, heeft hy. 62. v. 390. — 64. v. 527. — 66. v. 007, 697.

Echt, **echter**, dan, naderhand; **nu ende echt**. 40. v. 133. — 93. v. 346. — Daerna, nogmaels. 97. v. 158. 184, 187.

Echter. Zie **Echt**.

Eenpaerlike, **eenpaerlijc**, *adv.* gestadig, bestendig. 28. v. 1015. 1024. — 30. v. 1199, 1210. — 35. v. 1609. — 37. v. 1834.

Effenen, gelyken. 42. v. 260.

El, *adv.* anders. 18. v. 138. — 61. v. 275.

Ellende, ballingschap. 59. v. 59.

Eninghe, vereening, vereeniging. 46. v. 152.

Entien, ende dien. 59. v. 123.

Enture, *var.* Ende du er. 39. v. 93.

Ere, ener, eene. 31. v. 1261.

Eren, **aernen**, ploegen. Lat. *arare*. 92. v. 226.

Ergiona, Erigone. 59. v. 77.

Ermiona, Hermiona. 59. v. 91. — 67. v. 811. 817.

Erre, gram, vergramd. 64. v. 558. — 72. v. 1229.

Erremunden, **Erremuden**, Arnemuiden, haven in 't eiland Walkeren. 83. v. 39.

Et, het. 58. v. 45.

Evel, *adv.* slecht. 23. v. 586.

Evelemoet, overmoed, gramschap. 25. v. 692. — 31. v. 1306. — 35. v 1.607.

Eyghijn, lijfeigen, slaef, dienstman. **Des duvels eyghijn**. 21. v. 385. — 23. v. 544. — 24. v. 634. 644.

F.

Faelieren, **faelgieren**, bezwyken, missen, falen. Oudfr. *falloir, fallir*. 48. v. 292. 339. — 49. v. 372. — 95. v. 34.

Fat, vat. 93. v. 360.

Filiocas, lees Philotas, als in de var. 95. v. 68.

Fijn, *adj.* schoon. 44. v. 16. — 46. v. 171. — 91. v. 114.

Fijn, *subst.* einde, 53. v. 672.

Foreest, vorst, woud, bosch. 79. v. 39.

G.

Gare, gere, begeerte, of ware, acht, zorg. 72. v. 1265.

Garsoene, knaep, knecht, jongen, dienaer. M. Lat. *garcio* en *garsio*. 70. v. 1097.

Gediede, geringen, onderhoorigen. *Di daden ere rike ende gediede.* De ryke en gemeene lieden deden u eer aen. 38. v. 17 *var.* De Heliand heeft gethiudo. Zie Theowe by *Schilter* en *Van Maerlant Sp. Hist.* IV. bl. 52, v. 12.

Gedreech, dreiging. 72. v. 1220.

Gedwelt, gedwaeld. 63. v. 462.

Geere, doodkleed; *eigenlijk* een schuins gesneden doek. 39. v. 89.

Geerde, gheerde, begeerde. 19. v. 195. — 85. v. 90.

Geboet, *ptc.* van hoeden, op zyne hoede zijn. 72. v. 1258.

Gelachtert, gelasterd. 58. v. 25.

Gelaech, gelag. 84. v. 14.

Gelesten, geleesten, doen, leveren; *hier in den zin van* verrichten. 99. v. 278.

Gelijc, *subst.* gelykenis, vergelyking, voorbeeld. 90. v. 42.

Gemage, magen, verwanten. 66. v. 726.

Gemeit, wel gemeit, welgemoed. 80. v. 60. Ook ghemeet, verheugd, vrolijk, in de *Oudvl. Ged.* I, bl. 60, en in het Nevelingenlied door professor C. P. Serrure uitgegeven in het *Vaderlandsch Museum,* 1855. 29. v. 50.

Genant, niet gevant, begenadigd. 84. v. 88. Zie Hel. v. 8521. *Nathu. Nand.* Graff. II, 1025.

Genendegen, stouten. 95. v. 27. De var. heeft gevenijnden.

Generen, voeden, zich onderhouden. 92. v. 225. — 93. v. 304. Neren, generen by Kil. : *Pascere, nutrire, fovere, alere, educare,* enz. Hd. *nähren.*

Genesen, *met den gen.* herstellen. 19. v. 208.

Geren, begeren. 91. v. 127.

Gerent, met renten, inkomsten voorzien. 86. v. 175. Of gereint, gereinigd? Oudv. *Hrenon, Hrenan.* Hel. v. 2625.

Gerijnt. 88. v. 76. Mogelijk te lezen grijnt, weent? of van het *ww.* gerinen, aenraken, roeren.

Gerocht, gerucht, geruisch. 79. v. 12.

Gesach, zach. *Imp.* van ghesien, zien. 73. v. 1333.

Gescouden, gescholden. 87. v. 38. — 89. v. 212.

Geseit, gezaeid. 90. v. 41.

Gesmide, juweelen, tooi. 90. v. 71.

Gesonden, gesonde, gezondheid. 82. v. 247.

Gespreit, verspreid. 93. v. 375.

Gesten, daden. Lat. *gesta.* 99. v. 277. Zie *Jeeste.*

Geten, geëten. 45. v. 70.

Geverst, *ptc.* van *versten, vorsten,* uitstellen, 64. v. 560.

Gevreest, beangstigd. 84. v. 83.

Gewagen, wagen. 81. v. 159.

Gewallet (Toe), toegesneld. 96. v. 118.

Geweit, gewaeid. 83. v. 42.

Godweet! uitroeping. 63. v. 472.

Gone, die gone, degene. 19. v. 169.

Ghebeidich, lankmoedig; van beiden, wachten, uitstellen. 25. v. 768, 773.

Ghebordelike, als een last, als een pak. Van **borde**, Hd., *bürde;* Eng., *burden*. 30. v. 1177.

Ghebreken, ontbreken. 30. v. 1149. Ook in den zin van *behoeven*. 27. v. 880.

Ghebrekenesse, gebrek. 52. v. 607, 609.

Ghedincte, ghedinctu. 32. v. 1333.

Ghedinghe, rechtsgeding. 27. v. 883.

Ghedochte, gedachte. 19. v. 220, 221.

Ghedoghede, *imp*. van **ghedoghen**, doogen, dulden, lyden. 19. v. 152.

Ghedopet, gedoopt. *Ende ghedopet heves ghesijn;* en gedoopt hebt geweest. 28. v. 991, 1006.

Gheent, dat. 71. v. 1161. Zie **Ghint**.

Gheet, **geet**, gaet, ww. *gaen*. 81. v. 213.

Ghehalmt, zie **Halmen**. 32. v. 1337.

Ghehende, naby, omtrent. 63. v. 407. Nog gebruikelijk in *heinde en ver*.

Gheherden, **herden**, harden, verdragen, uitstaen. 72. v. 1218. Zie **Herdde**.

Ghehunc, geschreeuw. 43. v. 302.

Gheloienden, gloeijenden. 43. v. 289.

Ghemate, matig, behoorlijk. 47. v. 239.

Ghemieden, **ghenieden**, in den zin van *verstouten*. 29. v. 1076.

Ghemoeten, **ghemoet**, ontmoeting, bejegening, *overdrachtelijk* hulp, ondersteuning. 30. v. 1148.

Gheninden, *werkw*. verstouten. 34. v. 1527.

Ghenint, *subst*. stoutigheid, stoutmoedigheid. 32. v. 1381.

Gheonneert, gehoond; *ptc*. van **onneren**, Fr. *honnir*, hoonen, onteeren. 37. v. 1793.

Ghepleghen, **gheploghen**, *ptc*. van **pleghen**, plien, oefenen,| doen. Wil den gen. *der zonden plegen*. 20. v. 255. — 80. v. 79.

Gheradich, met raed behulpzaem. 18. v. 64.

Gheraect, wel **gheraect**, schoon, geschikt, beleefd, voortreffelijk. 18. v. 87. — 45. v. 22, 73. — 50. v. 522. — 51. v. 549. — 80. v. 94.

Ghere, **gere**, geener. 63. v. 409, 421.

Ghereet, **ghereit**, *adv*. dadelijk, terstond, haestig. 20. v. 249. — 23. v. 548. — 53. v. 728. — 66. v. 691.

Gheschepen, van 't *ww*. **scheppen**, vormen, maken. Overdrachtelijk in verschillende beteekenissen gebruikt. 17. v. 39. — 26. v. 828. — 27. v. 950. — 39. v. 86.

Ghescoffiert, verslagen, overwonnen. Oudfr., *desconfire*. 46. v. 113.

Ghescuert, *ptc*. van 't ww. *scuren, scoren*, gescheurd, verbroken, vernield. 59. v. 104. — 64. v. 571.

Ghesijn, *ptc*. van *sijn*, geweest. 58. v. 13.

Ghestade, *subj*. van **ghestaden**, toestaen, ondersteunen, helpen. 20. v. 296. — 28. v. 960, 962. — 29. v. 1131. — 34. v. 1543.

Ghesture, stoornis, verwoesting. mhd. *stürn*, stooren. 72. v. 1281.

Gheval, **goet gheval**, geluk; *ongeval*, ongeluk. 17. v. 38. — 30. v. 1169. — 35. v. 1605. — 49. v. 366. — 64. v. 550.

Ghevee, oneenig, vyandig. 67. v. 812. Verwant aen *vee, veete*, hy Kil. *odium*, en komt volgens Weiland van het oude *ww*. *vyen*, haten.

Ghevelt, *eigenlijk* nederwerpen, *hier in* den zin van *beroofd*. 21. v. 354.

Ghevoech, voordeel, weelde. 41. v. 190. Genoegen, lust. 45. v. 67. **In 't gevoech**, naer behooren. 93. v. 290.

Ghevoechte, begeerten, wenschen. 25. v. 730. Zie **Ghevoech**.

Ghevroeden, **vroeden**. Verstandig han-

delen, bekwaem zijn. 29. v. 1073. — 46. v. 130. — Verstaen, begrypen. 46. v. 146, 150.

Ghewaghen, gheweghen, bewegen, leiden, brengen. 45. v. 91.

Ghewan, won. *Imp.* van gewinnen, winnen, krygen. 61. v. 305. 309.

Ghewelt, macht. 59. v. 69.

Ghewesen, geweest. 21. v. 353.

Ghewoech, gewaegde, sprak. *Imp.* van ghewaghen. 46. v. 114.

Ghichte, gichte, gift, geschenk. 18. v. 135. — 54. v. 778, 781, 793, enz.

Ghien, bekennen, belyden. 82. v. 237.

Ghilen, sonder ghilen, zonder spot. 62. v. 393.

Ghint, gheent, dat. 66. v. 735.

Ghoem, acht; ghoem nemen, zorgen, acht geven. 70. v. 1075.

Grade, graet, trap. 51. v. 569, 576, 581, 589. — 93. v. 324. Lat. *gradus.*

Graeu, grauw, grijs, blauw. 71. v. 1139.

H.

Hadsi, hadden si. 61. v. 255.

Haerden, heerden, herden, herders. 87. v. 24.

Haertste ('t), waerschijnlijk te lezen: 't Haercste, archste, ergste, slechtste. 88. v. 135.

Halme, 1e *pers. praes.* van Halmen; hem Gods halmen, God verzaken, verloochenen. 24. v. 641. — 32. v. 1337, 1351. — Alme, *subst.* halm. 26. v. 837. In het *Gentsch Charterboekjen* door K. Diericx, bl. 74, lezen wy: « De werpinge was betrekkelyk tot eenen halm, *un brin de paille,* 't gene in de symbolike traditie van onroerlyke goederen of die dusdanig aenzien waren, gebroken en weggeworpen wierd door den vervreemder in aenduiding dat hy in dat goed geen recht meer was hebbende. »

Halp, hielp, *imp.* van helpen. 33. v. 1468 1477.

Hant, te hant, seffens, terstond. 19. v. 171.

Hare, haer, hier. 36. v. 1714, 1716, 1718, 1720, enz.

Harentare, hare ende dare, hier en daer. 44. v. 18. — 45. v. 94. — 47. v. 235. — 48. v. 324. Zie Hare.

Hebsi, hebben si. 59. v. 109. — 61. v. 269.

Hele, 1e *pers. praes.* van helen, verhelen, verzwygen. *Imp.* hal. 18. v. 105.

Helst, omhelst. 41. v. 195.

Helt, *imp.* van houden; ook hilt, hield. 36. v. 1675.

Hen, het en. 19. v. 214. — 62. v. 363, enz.

Hens, het en es. 32. v. 1377. — 62. v. 361.

Herde, zeer. 18. v. 99, 111, 154, enz.

Herdde, *imp.* van herden, uitstaen, lyden. 59. v. 124.

Het, er. *Het was een man goet ende rike.* 17. v. 59. — 20. v. 311.

Hiet, heette, *imp.* van heten, heeten, bevelen, gebieden. 40. v. 108, 128. — 62. v. 375, 379.

Hilic, huwelijk. 87. v. 49, 64. — 88. v. 96.

His, hi des. 96. v. 126.

Hijnderwaert, onvoorspoedig. 82. v. 262. — 89. v. 191. Hijnder, nadeel. 85. v. 125.

Hoede, hinderhoede, hinderlaeg. 64. v. 583.

Hoet (Onder den), in het geheim, bedektelijk. 18. v. 112.

Hoet, hoeft, *hood, hovet,* hoofd. Eng. *Head.* 31. v. 1259. — 92. v. 255.

Hoer, haer; hoeren, horen, haren. 80. v. 69. — 79. v. 21. — 92. v. 272.

Hoer, L. hoert, hoort, behoort. 92. v. 272.

Hone, hoon, bedrog, schande. 61. v. 290, 314.

Hope, hoop, *spes;* soms van het M. geslacht by de ouden. 30. v. 1186.

Horen, gehoerzamen. *Dattu souts heten ende ic horen.* Dattu souts bevelen ende ic gehoorsamen. 40. v. 128.

Hortene, hortte hem. 96. v. 111.

Houde, alsoe houde, spoedig, weldra, seffens, terstond. 83. v. 60.

Hovesch, hoofsch, heusch, beleefd. 45. v. 21. — 45. v. 28. — 47. v. 226.

Hovescheit, L. hoveschelike, hoveschelijc, heuschelijk, beleefd. 45. v. 45.

Huisman, landman, akkerman. 90. v. 57, 78, 105, 212, enz.

I.

Idelhede, idelheit, verwaendheid, ledigheid. 17. v. 25. 29.

Iet, iets. 42. v. 262.

In, inne, ic en. 26. v. 840. — 33. v. 1407. — 63. v. 650. — 69. v. 1019.

In dien, door 't geen. 19. v. 152.

Ircus, Aulus Hirtius. 98 v. 231.

Isis, L. Dictijs. 70. v. 1106.

J.

Jet, L. Je; Je bat, hoe beter. 30. v. 1194.

Je, ye, ooit, 26. v. 791. — 62. v. 337. — 87. v. 57, 62. Jet, 29. v. 1123. — 88. v. 121.

Jeeste, geschiedenis. Lat. *gesta.* 74. v. 1419. Zie *Gesten.*

Joie, blydschap, vreugd. Fr. *joie.* 58. v. 19. — 64. v. 526, 527. — 67. v. 775.

K.

Keiserike, L. Keiser rike. 98 v. 192.

Kelnaren, kelneren, kelderen. 39. v. 55 var.

Kemp, stryder, voorvechter, kampvechter. 91. v. 197.

Kere. Buten kere, misleid. 19. v. 222.

Kerstijn, kerstine, christen. 28. v. 1005.

Kiven, stryden, twisten. 92. v. 201.

Knyve, dolken, messen. 85. v. 107.

L.

Lachter, schande. 64. v. 506.

Lachteren, schande spreken. 17. v. 19.

Laden, AS. *lathian,* Hier in den zin van betrachten, poogen. 88. v. 102.

Laghe, hinderlage. 67. v. 798.

Leden, verleden, geleden, *ptc.* van liden, voorbygaen. 20. v. 290.

Lecken. Ane di te lecken, u te vleijen. 41. v. 170.

Leet, ongevallig, onaengenaem, verdrietig. 48. v. 323.

Leide, *subst.* leed, smart, verdriet. 86. v. 222.

Leiden; *zynen tyd leiden,* gebruiken; *zyn leven leiden,* voeren. 90. v. 59, 68.

Lesen, lezen, bidden. Te gader lesen, vergaderen. 89. v. 167. — 86. v. 178.

Let, van letten, beletten. 89. v. 182.

Letten, beletten. 40. v. 151. var.

Liden, gaen, voorbyvaren, voorbygaen. 61. v. 257. — 62. v. 359, 374. — 65. v. 644. — 82. v. 298.

Liden, 89. v. 174. L. leiden, leyden, als in het Haegsche HS. Zie *Jonckbloedt, Dietsche Doctr. XVI.*

Lie, 1e *pers. enk. praes,* ic lie, var. ic lijts,

ic lie des, van **lien**, spreken, belyden, erkennen. 40. v. 117. — 41. v. 163.

Lieve, lief, geliefde, beminde, vrijster. 47. v. 251.

Lieve, liefde, genoegen. 55. v. 855. — 67. v. 785. — 67. v. 847. — 70. v. 1059, 1095. — 85. v. 139.

Ligsi, liggen si. 65. v. 672.

Lijctekijn, lijkteeken, litteeken, kenteeken, waerteeken, 71. v. 1150. — 74. v. 1474.

Lijt, van 't ww. lyden, gaen, komen. 81. v. 225.

Lijt; by Kil. *transitus, meatus, via, actus*, 43. v. 339.

Liken, gelyken, vergelyken. 86. v. 214.

Linen. **Line**, lijn, koorde, zeel. 62. v. 376.

Loes, loos, bedriegelijk, valsch. 85. v. 130.

Lollaerts, Alexianen, cellebroeders, zakkebroeders. 87. v. 21. In Engeland de volgelingen van Wiclef. Het woord schijnt verwant te zijn aen **lollen**, **lullen**, zacht zingen, prevelen. Zie Kil.

Lonet, loont het. 96. v. 106.

Losane. Zie **Solanen**.

Love, lof, eer. 36. v. 1730.

M.

Maghe, verwanten. 74. v. 1450.

Maisieren, muer, omheining; *hier in den zin van* gebouwen. 74. v. 1455. Lat. *maceria, maceries*. Oudfr. *maisiere, messiere*.

Malc bi ander, bi malc ander, by malkander. 87. v. 61.

Mals, *byw.* van **mal**, dwaes, gek. 72. v. 1221.

Manc, *byw.* ondertusschen, inmiddels. 53. v. 661. By Kil. *Inter, interim, interea temporis*.

Manscape, **manscap nemen**, trouw zweren, hulde doen. 24. v. 648. — 26. v. 848. Lat. *Hominium, homagium*.

Mate, arm. 84. v. 19.

Maten (**te**), tamelijk, behoorlijk. 71. v. 1136.

Matten, mat maken, afmatten, verwinnen, onderdrukken. 93. v. 352.

Mee, meer. 29. v. 1127.

Medesat, medezaet; Hd. *beisasz*. 89. v. 162.

Meiseniede, huisgezin, huisgenooten, gevolg. 38. v. 19. Lat. *Mansionada, mansio*. Oudfr. *Maisnie*.

Meistereel, **menistreel**, muzikanten. Lat. *ministeriales*. 79. v. 33.

Menalapus, L. Menalippus. 65. v. 670.

Meneghe (**Die**), menigte. 28. v. 1046. — 30. v. 1192. — 34. v. 1501.

Menegrande, menigerhande. 26. v. 857.

Menisteus, **Menisteus**, Mnestheus. 59. v. 50, 72.

Mer, men er. 63. v. 410.

Merken, beschouwen, overdenken. 43. v. 324.

Merren, toeven, verwylen. 65. v. 673. — 71. v. 1182. — 80. v. 67.

Mesbaer driven, misbaer maken, schreeuwen. 20. v. 275.

Meswende, **miswende**, ongeval, tegenspoed. 70. v. 1038.

Meta; te lezen als in de var. **maer**. 97. v. 145.

Mettien, met dien, met dezen, ten zelfden tyde, meteen. 24. v. 637.

Miede, geschenk, loon. 38. v. 18.

Miere, myner. 29. v. 1048.

Miden, **myden**, falen, begeven. Var. 95. v. 34.

Minnedse, minnede se, minde ze. 61. v. 300. — 67. v. 795.

Misselgier, boodschapper, bode. 90. v. 84. Fr. *Messager*.

Misselijc, onzeker. 83. v. 20.

Mochtsijt, mochten si 't. 68. v. 862.

Moede, *meerv.* van **moet**, gemoed. 46. v. 152, 153.

Mongu, *var.* **Monjou**, *Mons Jovis*, thands S. Bernaerdsberg. 97. v. 165.

Morsele, **morseel**, stuk. Fr. *morceau*. 39. v. 60. — 45. v. 46, 57.

Mouwe; **de mouwe maken**, vleijen. 41. v. 176.

Mutina, Modena. 98. v. 225, 232, 244.

N.

Naere, *comp.* van *na*, nader, nauwkeuriger. 82. v. 281. — 88. v. 152.

Nappe silverine, zilveren beker. Hd. *Napf.* Fr. *hanap*. 39. v. 56.

Nauplus, L. Nauplius. 59. v. 114.

Navele, *meerv.* van **navel**, middelpunt. 52. v. 405.

Neghene, geene. 17. v. 35. — 19. v. 156.

Neghi, neen gy. 45. v. 81.

Nemmee, niet meer. 74. v. 1460.

Nergent, nergen, nergens, 86. v. 214.

Nese, neus. 71. v. 1140.

Niegherinc, nieverinks, nievers, nergens. 46. v. 136.

Nieweloepheit, **nuweloepheit**, begeerte naer nieuws. 49. v. 432, 440.

Niewer naer, *in den zin van* op verre na, op veel na. 24. v. 657.

Nychene, L. Mycene. 59. v. 71, 96. — 67. v. 791.

Node, *subst.* nood, gevaer. Te node, in nood. 37. v. 1818.

Node, *adv.* moeilijk, ongaerne, van **ode**, lichtelijk, gaerne. *Comp*, **noeder**. 53. v. 688, 692. — 91. v. 142.

Noepte, *imp.* van **nopen**, eigenlijk stooten, aenzetten; *hier in den zin van* aenporren, wekken. 28. v. 694. — 29. v. 1082. — 32. v. 1317.

Noest, *ww.* van **nosen**, schade toebrengen, verdriet aendoen, hinderen. 27. v. 924. — 53. v. 740.

Noit, thans gebruikt men **ooit** in dezen zin. 31. v. 1284, 1288. — 39. v. 42, 67.

Noze, ongeval. 83. v. 38.

Nuweloep, *adj.* begerig naer nieuws, 49. v. 425.

O.

Oegesien (In 't), **oegesiens**, ten aenzien van allen. 87. v. 35.

Oert, **oerden**, orde, orden. 86 v. 220. — 88. v. 103, 107, 115.

Of, af. 17. v. 32.

Ombeiden, ontbeiden. 31. v. 1251.

Ombesceide, met **ombesceide**, met onbescheid, onbescheiden. 85. v. 131.

Ome, **oomen**, verwanten, neven. 137 Kil. *Consanguineus*. 65. v. 659.

Ommare, **ommaer**, *adj.* veracht, ongeacht. 38. v. 33. vergramd. 41. v. 161. onaengenaem. 93. v. 315.

Ommare hebben, verachten. 23. v. 528.

Ommate, **onmate**, buiten mate, onrecht. 27. v. 927.

Onbequame, onaengenaem. 48. v. 323.

Onderminnen, elkander beminnen, wederkeerig minnen. 50. v. 499.

Ondersien, met elkander spreken, zamen komen. 50. v. 484, 493.

Ondiere, mild, 18. v. 70.

Ondragen; **alsulcken last ondragen**, de bevelen volbrengen. 81. v. 152.

Ongelit, **ongelet**, *adv.* zonder letten, onverwijld. 81. v. 213.

Ongelet, *adj*. onvermaend. 18 v. 134.

Ongeraect, ongeschikt. 91. v. 163.

Onghedout, ongeduld, hier in den zin van *leed*. 73. v. 1321.

Ongheraecthede, ongeschiktheid. 17. v. 51. Zie geraect.

Onghiere, onghehiere, wild, schrikkelijk, ontzettend. 43. v. 285. Hd. *Ungeheuer*. Zie onguur by Weiland.

Onne, *praes. subj.* van onnen, gunnen. 45. v. 59.

Onneerde, onteerde, of honneerde, hoonde. 33. v. 1467.

Onsochte, onzachte. 65. v. 624.

Onscoude, verontschuldiging. 28. v. 974.

Onst, jonst, gunst. 53. v. 680.

Onste, *imp*. van onnen, jonnen, gunnen. 17. v. 6. — 33. v. 1435, 1480. — 45. v. 47.

Ontalen, onthalen. 61. v. 261.

Ontbant, ontbond, *imp*. van ontbinden. 61. v. 294.

Ontberne, onbaren, ontberen, by Kil. ontbæren, nalaten. 19. v. 199, 211, 216. — 26. v. 783. — 53. v. 719.

Ontbeet, *imp*. van ontbyten, nuttigen. 28. v. 1027. *Ende dat hi negheens goets ontbeet.*

Ontbrac, *imp*. van ontbreken, ontkomen. 64. v. 567. Zie Ferguut, v. 3590.

Ontdraeyen, ontsnappen. 81. v. 211.

Ontfel, ontvel, ontviel, *imp. van* ontvallen. 72. v. 1303. *Eer hem die tale ontfel.* Èer hem de sprake ontviel.

Ontheert. Zie Ontheeren.

Ontheeren, onteeren. 61. v. 260. — 66. v. 701. — 67. v. 830.

Ontkueren, ontkomen. 81. v. 206.

Ontroerdert waersi. Zy waren zonder roer. Roeder, roer. Hd. *ruder*. Eng. *rudder*. 64. v. 577.

Ontsie. Ic ontsie mi. Ik vrees. Hem ontsien. Vreezen. 35. v. 1628.

Ontwee, in tweeën. 66 v. 682.

Ontweerthebben, verachten. 22. v. 501. — 30. v. 1161.

Ontwisen, ontwyzen. 59. v. 52. *Hem sijn lant ontwisen.* Hem door een rechterlijk gewijsde zijn land ontnemen.

Ontyen, onttien, onttrekken. 88. v. 93.

Onvermeden, zonder vermyden, moedig. 91. v. 188.

Onvroet, niet vroet, onverstandig, dwaes. 19. v. 223.

Onwaerde, *subst*. onwaerdigheid. 19. v. 228.

Op een, op een houden, te samen houden. 93. v. 363.

Orbaer, orber, oorbaer, *subs*. voordeel, nut, bate. 83. v. 27. — 88. v. 145.

Orbores, 2 *pers. enk. praes.* van orboren, oorboren, gebruiken. 41. v. 174.

Orconde, *subj. praes.* van orconden, oorkonden, getuigen. 17. v. 23.

Orworme, *eigenlijk* oorwormen; *hier overdrachtelijk gebruikt voor* kwaedsprekers, lasteraers. 20. v. 317. — 24. v. 661.

Oude, elde, *subst*. ouderdom. 80. v. 114, 117, 130, 131, 140, enz.

Overaet, overate, gulzigheid in eten. 80. v. 125.

Overdoen, tegen doen, overtreden. 90. v. 49.

Overliden, voorbygaen. 81. v. 216.

P.

Page, strijdros, paerd. 92. v. 266. Zie *Ziemann*.

Palme, de palm van de hand. 26. v. 838. — 32. v. 1352. — 86. v. 151.

Pamsa, Vibius Pansa. 98. v. 231, 235.

Pas, stap, schrede. Lat. *passus*. Op sulken pas, in zulk geval, in zulke gelegenheid. 79. v. 15. Tot genen pas, tot geen voordeel. 85. v. 79.

Pellen, vellen, pelzen. Lat. *pellis*. 85. v. 99.

Peneweider, *var*. In den tekst staet pernighen. Kil. heeft pennewaere en penninckwaerde, *merx*. Hier in den zin van *zeer weinig, de waerde van vier penningen*. 39. v. 76. Zie den *Roman van Limborch* VII. 1713. IX. 500.

Penolopee, Penelope. 64. v. 496, 511.

Pinden, pijnden, *imp*. van pinen. Hem pynen, poogen, zich moeite geven. 40. v. 123. — 61. v. 260.

Pirruse, Pyrrhus. 64. v. 564.

Pit, put, dal. 65. v. 640. Kil. Put, *sax*. poel, *lacuna*, *palus*.

Plamen. *Hier gebruikt in den zin van* verlossen. 43. v. 343.

Plecht, bescherming, voogdy. 27. v. 932. — 40. v. 134. Het *ww*. plechten bediedt zich rechterlijk verbinden.

Plegen, doen, gewoon zijn. Der achtertalen pleghen, achterklap voeren. Der valsche niemaren pleghen, valsche niemaren verspreiden. 17. v. 43. — 24. v. 662. — 24. v. 611. — 48. v. 270. — 48 v. 343.

Plien, doen, gewoon zijn. Der achtertale plien, achtertael spreken. — Der doghet plien, de deugd oefenen. 17. v. 41. — 22. v. 510. — 37. v. 1765. — 45. v. 58. — 46. v. 127. — 48. v. 292. — 48. v. 317. — 51. v. 562, 576. — 54. v. 794. 832.

Poert, stad. 81. v. 131. — 21. v. 380. — 66. v. 740, 837.

Poerde, *imp. van* porren, *hier in den zin van* zich bewegen, zich verroeren. 37. v. 1836.

Polliborbus, Ptoliporthus. 64. v. 548.

Pulver, polver, stof, asche. Lat. *pulvis*. 74. v. 1448.

Q.

Quadyen, *meerv*. van quaet, booswicht, kwaeddoener, moordenaer, 91. v. 180. Zie Huydec, op M. St. I. 425.

Queleu, kwelen, kwynen, lyden. 51. v. 568. — *Var*. 52. v. 509.

Quetsene, quetse, wonde, kwetsure. 73. v. 1386.

R.

Raet setten, raedplegen. *Ende dinen raet an mi niet setten;* en my niet raedplegen, mynen raed niet volgen. 40. v. 152.

Ran, *imp*. van rinnen, vloeijen. 72. v. 1270.

Raste, rust. 22. v. 445. — 35. v. 1663. — 38. v. 3.

Ree, ra. 83. v. 2.

Redene, redenen, rekenschap, rekening. 27. v. 885, 891, 894. — 93. v. 339.

Reken, tsamen reken, te zamen raken, schrapen. 93. v. 130.

Reiden, reeden. 90. v. 95.

Ries, *adj*. roekeloos, dwaes. 23. v. 519. — 41. v. 167. — 47. v. 247.

Riesen, *subs. meerv*. van ries, een dwaes, stout mensch. 23. v. 530.

Riesen, *ww*. dwaselijk, lichtvaerdig handelen. 74. v. 1401.

Rike, rijc, machtig, veelvermogend. 98. v. 192.

Riveel, vreugde, blydschap. 92. v. 260. Du Cange heeft *Revelles*, nachtfeest. Eng. *Revel*.

Rochte, *imp.* van roeken, zorgen, zich over iets bekommeren. 21. v. 369, 406. — 22. v. 458. — 61. v. 257.

Roeder, roer, stuerroer. Hd. *Steuer*. 84. v. 10.

Roeck hebben, acht geven. Die heeft der sceemten cleinen roeck; die geeft weinig acht op de schaemte. 85. v. 129.

Roem, beroemeghe wort, pochery, zwetsery. Lat. *jactantia*. 48. v. 351. — 49. v. 356.

Ruerde, *imp.* van roeren, ruren, zeggen, er van spreken. 83. v. 53. — 87. v. 40.

Ruynen, fluisteren. Hd. *raunen*. 87. v. 63.

S.

Saen, haest, terstond, weldra. 20. v. 311. — 22. v. 436, enz. — Alsoe saen, terstond, spoedig. 31. v. 1301 enz. Eng. *soon*.

Saghe, versaegd, vervaerd, bevreesd. 62. v. 382.

Saghen, zeggen. 54. v. 758.

Sanden, zenden, doen gaen. 90. v. 102.

Sant, heilige. Lat. *sanctus*. 33. v. 1470. Santinnen, 35. v. 1601.

Sartere, charter. Lat. *carta*. 26. v. 842.

Sartroses, karthuizers; monikken der orde van S. Bruno, die een klooster in het woeste dorp *Chartreuse* stichtten, by Grenoble, waernaer zy genoemd werden. 87. v. 23.

Saten, zetten. 85. v. 128. — 89. v. 176. — 91. v. 129.

Scaffen, verschaffen, bezorgen. 88. v. 144.

Scat; de Var. heeft sat. Zich zat eten, *zich verzadigen*. 42. v. 239.

Sceiden, bescheiden. 91. v. 166.

Sceren, schertsen, spotten. 41. v. 206.

Sceren; eigenlijk is draets sceren, de draden ter ketting verordenen, verdeelen. Ketting scheren, de draden op den weefboom brengen. Noch wist ic draets genoch te sceren, *beduidt hier*: Noch wist hier draden genoeg by de vierde streng te voegen. 86. v. 192.

Scerne, scherne, scherts, spot. 24. v. 623. Te scerne driven, bespotten.

Sciem, scem, schimme. 88. v. 74.

Sciepen, *imp.* 3ᵉ *p. mv.* van sceppen, vormen, maken. Ter hellen pinen si se sciepen; ter hellen pinen si se brachten, wierpen. 43. v. 295.

Sciere, terstond, aenstonds, spoedig. 24. v. 626. — 28. v. 998. — 41. v. 192. — 45. v. 26. — 90. v. 83. enz. Wel sciere, welhaest, schielijk. 31. v. 1304.

Sciet, van 't *ww.* scieden, geschieden. 85. v. 54. — 89. v. 180.

Scincken, kwetsen; *hier in den zin van* benadeeligen, hinderen. 18. v. 112. In Fergout v. 3229 lezen wy: *Ende ghinc houwen ende schinken.*

Scoendach. L. soendach. 36. v. 1677.

Sconfirde, scoffierde, *imp.* van scoffieren, verslaen. 99. v. 247. Oudfr. *desconfire.*

Scoren, scheuren, verbreken, verscheuren. 89. v. 177. — 93. v. 309.

Scouden. Schouwen, eiland in Zeeland. 83. v. 70.

Scout, schuld. De scout ghelden, de schuld betalen. 19. v. 159. — 23. v. 542. — 27. v. 917. Bi uwer scout, door uwe tusschenkomst, door uw toedoen. 32. v. 1404. — 33. v. 1405. — 88. v. 129. — 91. v. 174. — 93. v. 355. enz.

Scoutheit, schout. *By* Kil. schoudheet, schoudheescher, *praetor*. Hd. *schuldheisz, schultze*. 93. v. 345.

Scranken, *meerv.* van scranke, steunsel. 95. v. 34.

Sechent, van 't *ww.* sechenen, zegenen. 23. v. 562.

Seint, zendt van 't *ww.* zenden. 84. v. 96.

Seit, zaeit, van 't *ww.* zaeijen. 86. v. 205. — 93. v. 376.

Sel, selc, zulk. 19 v. 178.

Sere, *subs.* droefheid, pijn. 46. v. 115. — 66. v. 715.

Sere, seere, *adv.* zeer. 62. v. 321. *Comp.* seerre, zeerder. 53. v. 702. *Superl.* serst, zeerst. 52. v. 648. 652.

Serechede, sericheit, droefheid. 30. v. 1202.

Serjant, dienaer, knecht. Lat. *serviens.* 24. v. 669. 673.

Si. L. sise. 47. v. 211.

Si wi, zijn wy. 31. v. 1230.

Sider, sijnder, sedert. 24. v. 645. — 34. v. 1515. — 37. v. 1792. — 82. v. 313.

Siere, zyner. 17. v. 7.

Sindale, Lat. *cendalum, sindalum,* zyden stoffe. 39. v. 85.

Sijnder, sedert. 82. v. 313.

Slaen van monde, er niet van spreken. *Wi willen eertsche slaen van monde.* Wy willen van aerdsche zaken niet spreken, zwygen. 88. v. 124.

Slachten, gelyken. 93. v. 307.

Slecht, *adj.* eenvoudig. 92. v. 208.

Slecht, *adv.* slechts, alleenlijk. 84. v. 26.

Sleet, *imp.* van sliten, slyten, trekken, uittrekken, uitrukken. 28. v. 1021. — 34. v. 1551, 1552. Men zegt nog *het vlas slyten.*

Sloet, sleet, slaet van 't *ww.* slaen. 21. v. 342.

Slore; Kil. heeft sloore, *sordida ancilla.* 96. v. 77.

Sluch, sloech, *imp.* van slaen. 96. v. 127.

Smal, gering, klein. 54. v. 813. Eng. *small.*

Smette, eigenlijk vlek, hier in de beteekenis van zonde. 40. v. 150.

Sniemen, spoedig, ras. 22. v. 450, 504

Sochte, zacht. 18. v. 93. — 71. v. 1204.

Soe, *byw.* zoo. 47. v. 245. Wie soe wil, hi wachtem dies. Die al seghet dat hi weet, Hi en es niet vroet, enz.

Soe, si, zy. 62. v. 333. — 72. v. 1126, 1127. enz.

Soendinc, verzoening. 28. v. 1012. — 30. v. 1219. — 37. v. 1777. — 49. v. 388. enz.

Soene, zoene, vrede. Hd. *Sühne.* 59. v. 87.

Soene, si hem. 71. v. 1145.

Soenen, verzoenen, vrede maken. 93. v. 366.

Soere, soe er, si er. 61. v. 286.

Solaes, troost. Lat. *solatium.* 46. v. 178. — 54. v. 824.

Solanen, *var.* Losane. 96. v. 75. Ongetwyfeld te lezen Polanen, als in Reinaert, v. 3023 : Tusschen Polanen ende Scouden.

Som, somen, sommigen, eenigen. Eng. *some.* 24. v. 678. — 41. v. 164. — 43. v. 299, 300.

Sonderlike, buitengewoone, groote. 33. v. 1418.

Sonder, *adj.* enkele. 85. v. 103.

Souden; na dat si souden. Na dat zy behoorden. 92. v. 246.

Soven, zeven. 85. v. 82.

Sovende, zevende. 86. v. 188.

Spanen, spaenene, verleiden, aentrekken. Verwant aen spanen, het noodige wei-

geren. 21. v. 351. Zie Verspoen, Spoen.

Spannen, gevangen zetten, boeijen. 70. v. 1055.

Spoelen, spelen. 79. v. 29.

Spoen, *imp.* van spanen, verleiden. 23. v. 534. Zie Spanen, Verspoen.

Spiet, spiets, lans, speer. 69. v. 1015. — 72. v. 1256, 1265.

Stade, gelegenheid, tijd. 55. v. 837. Staen in staden, bystaen, helpen. 30. v. 1152.

Staecsine, staken si hem. 71. v. 1212.

Starf, stierf; *imp.* van sterven. 34. v. 1570.

Stene, steenen huizen, kasteelen. 38. v. 26. Zie Dierickx, *Mém. sur la ville de Gand;* p. 2.

Stic, stuc. Eene wyle tijds. Een tijdlang. 21. v. 373, 395. — 23. v. 531. — 63. v. 468.

Stiden, sterken, styven. AS. stydan. 83. v. 47.

Stoel, stole, stool. Lat. *stola.* 89. v. 208.

Stoet, stoeden, stond, stonden. *imp.* van staen. 30. v. 1185. — 74. v. 1477. — 90. v. 88. — 91. v. 111.

Storen, verbreken, vernielen; *prt.* te storen. 48. v. 311. te stoert en te stoort, 42. v. 227.—49. v. 408, 415. verbroken, vernield.

Straf, straffe, van 't *ww.* straffen, begrypen, berispen. 85. v. 75. — 88. v. 143.

Stranc, strenc, streng. 85. v. 73. enz. — 86. v. 189.

Stuuc, stuik, stoot. 43. v. 301.

Swerte. 23. v. 566. Het rijm vergt witten; ook heeft de Fr. tekst, insgelijks naer 't latijn : *Et blans mantiaus ont affublez.*

Swesteren, zusteren. 87. v. 23; geestelyke dochters van duitschen oorsprong. Zie Dierickx, *Mém. sur la ville de Gand.* II, 226. 227.

Swingen, slingeren. 83. v. 64.

Suelgen, zwelgen. *De var. heeft* sugen, zuigen. 99. v. 253.

Sulsi, sullen si, 61. v. 268.

Sus, dus, zoo. 26. v. 820. Zie Ziemann.

Suver, *adv.* byna. 18. v. 90, 92.

T.

Taerchste, het aerchste, het ergste. 62. v. 328. Zie Arch, argen.

Teerne, teren, verteren. 21. v. 349.

Telde, *imp.* van tellen, vertellen, zeggen, spreken. 22. v. 451. — 36. v. 1687. — 59. v. 99, 117, 122. — 86. v. 209. — 87. v. 1.

Teldende, *part. praes.* van telden, tellen, telgaen, pasgaen, *tolutim incedere.* 71. v. 1144.

Telgere, telgen, takken, twygen. 48. v. 300. — 96. v. 117.

Telogonus, Telagonus. 70. v. 1109, 1123, 1163, 1213, enz.

Tere, te eener. 23. v. 571.

Tes, te des, tot dat; *in den zin van* daer, waer. 33. v. 1430.

Tide, *subs.* tocht, strijd. 72. v. 1232.

Tien, trekken. 43. v. 336.

Tien dat, te dien, dat, opdat, ten einde 21. v. 389. — Indien dat. 22. v. 486.

Tighen, tiden, tien, tygen, tichten, betichten, wyten. 17. v. 50.

Thorele, torens. Fr. *tourelles.* 70. v. 1089.

Toetiden, toevlucht; een wanckel toetiden, eene onzekere toevlucht, een zwakke steun. 81. v. 215.

Tolette, *var.* Dole. 97 v. 156.

Tonde, het rijm faelt; te lezen als in de variante: Spronge. 96. v. 110.

Tongebaten, ten gebaten (?), ten bate, ter hulp. 93. v. 318.

Torde, het derde. 90. v. 77.

Toren, verdriet, nood. 83. v. 32.

Totter, tot der, ter. 91. v. 148.

Trac, trecte, trok. *Imp.* van trekken. 34. v. 1579. — 73. v. 1330.

Treken, *meerv.* van treke, list, looze streek. 21. v. 410.

Troeste, *ind. praes.* van troesten, troosten, aensporen. 22. v. 504.

Trouwedse, trouwede se, trouwde ze. 67. v. 794.

Twaren, te waren, in waerheid, voorwaer. 35. v. 1623. — 61. v. 281.

Twi, te wi, te wie, waerom. 26. v. 790, 791, 808, 830. — 32. 1322, 1362, enz.

Twien, twisten. 93. v. 364.

Twint, en twint, niet en twint, niets, niet een zier, in 't geheel niet. 18. v. 91. — 22. v. 484. — 35. v. 1655. — 52. v. 614, enz. — Niet en twint dan, niet meer dan. 24. v. 609. — Iet en twint. 32. v. 1366, 1368.

V.

Vaet, 3ᵉ *p. ind. praes.* van vaen, vangen, vatten. 51. v. 567.

Vaert, waert, wart, werd. 98. v. 235.

Vaert te Gode, hier gebruikt als afscheidwensch, en niet in den zin van *sterven*, zooals het by de Ouden gebruikt werd: te Gode of te Woden varen. 20. v. 304.

Vaert, vaerde, reis, weg. 62. v. 380. — Metter vaert, terstond. 22. v. 478. — Die ziele voer hare verde, hare vaert. 19. v. 162.

Valt, velt, van vellen, ter nederslaen; nijt vellen, tweedracht temmen. 89. v. 183.

Valut, waerde, rijkdom. Fr. *value.* De var. heeft : *Lant, zant, huus ende scure.* 39. v. 65.

Vanden, *var.* 40, v. 151; *eigenlijk* bezoeken, gaen vinden. Dat soutstu altoos vanden letten, dat zoudt gy altoos moeten beletten, of trachten te beletten.

Vant, vond, *imp.* van vinden. 19. v. 155. 33. v. 1465. — 44. v. 2.

Vare, vaer, vrees. 30. v. 1168. — 35. v. 1625, 1626. — 40. v. 156. — 44. v. 11.

Varinc, varinghe, seffens, terstond. 24. v. 620. — 45. v. 32. — 46. v. 144. — 48. v. 272.

Varweloes, verweloos, kleurloos, bleek. 48. v. 281.

Vast, *adj.* sterk, versterkt, verschanst. 70. v. 1048, 1083. — 72. v. 1252.

Vel, vellen, viel, vielen. *Imp.* van vallen. 31. v. 1232. — 72. v. 1223. — Ontfel, ontviel. 72. v. 1303.

Venden, vinden. 28. v. 958.

Vendi, wends du, wendt gy, keert gy. 24. v. 616.

Verbert, verbernt, verbrand. 53. v. 670.

Verboude (Dat ic mi), dat ik my verstoute. 29. v. 1129.

Verde. Zie Vaert.

Verdden, verde, vrede. Fri. *ferd.* 20. v. 267.

Verdinghen, (verdinct, verdinghet), by verdrag bespreken, bedingen, bevryden. 42. v. 262, 271. — 61. v. 268.

Verdoemt (Hi es), hi gaet verloren, ten verderve. 61. v. 271.

Verdooven, bedwelmen. 93, v. 303.

Verdragen, dulden. 71. v. 1174.

Vererren, vergrammen. 65. v. 674.

Verfraeyen, fraeijer maken, ook verblyden. 81. v. 212.

Verhalen; sine scade verhalen, zijn verlies herstellen, herkrygen. 22. v. 472.

Verheest, *part.* van verheeschen, vereeschen, onderhooren, verstaen, vernemen. 65. v. 605.

Verhogen, verheugen. 74. v. 1465. — 89. v. 17. *part.* verhoecht, verheugd, 87. v. 17.

Verladen, *part.* beladen, bezwaerd, belast. 92. v. 287.

Verlaet, verlatenesse, vergiffenis, vergeving. 34. v. 1539. — 35. v. 1598. — 36. v. 1754.

Verlanghen, te lang duren, vervelen. 18. v. 125.

Vermit, vermet; wie hem op die joecht vermit, die zich op de jeugd vertrouwt. 81. v. 214.

Vernoey, vernoye, verdriet, smart, leed. 34. v. 1570. — 58. v. 20.

Verroken, *imp. pl.* van verraken, mishandelen. 43. v. 282.

Versaghen, ontstellen, bevreesd worden. Ende hi hemselven dus versaghet, beangstigt. 27. v. 936. *Part.* versaget, versaegd, bevreesd. 70. v. 1044.

Versamenen, verzamelen. 85. v. 100. — 90. v. 99.

Verscroven, verscoven, *part.* van verscruiven, verscuiven, verstooten, verachten, verwyderen. 21. v. 347. — 24. v. 605, 688. — 30. v. 1190. — 34. v. 1547. — 90. v. 36.

Verseghet, 3ᵉ *pers. ind. praes.* van verseghen, verseggheu, vooortzeggen, overzeggen. 37. v. 1809.

Versier. Zie Visieren.

Verslaen, verhalen. 83. v. 35.

Versochte, *imp.* van verzoeken, beproeven. Hd. *Versuchen*. 82. v. 285.

Verspoen, zamengetrokken van verspouwen, *respuere,* verfoeijen, verlaten. 33. v. 1451.

Verspoen, *imp.* van verspanen, verleiden, door list ergens toe overhalen, bedriegen. 26. v. 846. — 33. v. 1420. Zie Spanen, Spoen.

Vertrecte, vertrac, *imp.* van vertrecken, vertellen, verhalen. 45. v. 76. — 58. v. 44.

Vertroeste, *imp.* van vertroesten, vertroosten, aensporen, aenmoedigen. 31. v. 1232. Zie Troeste.

Vervaren, verschrikken. 29. v. 1124. Vervare di niet, verschrik niet, vrees niet. 23. v. 558. Zie *Vare.*

Verweert, *part.* van verwerden, *corrumpere.* By Willeram verwardet, in den Heliand farwarth. 24. v. 736.

Verwrocht, *part.* van verwerken, door eigen schuld verliezen. 27. v. 874, 917.

Veste, vesting, stad. 58. v. 42.

Visieren, uitdenken, bedenken, denken. 85. v. 114. — 90. v. 26, 76.

Vlo, vloe, vlood; *imp.* van vlien, vlieden. 64. v. 510. — 97. v. 173.

Vodert lien, vorder liden, verder gaen? 26. v. 840.

Voey, weg. Fr. *voie.* 82. v. 261.

Voele, vele, *adj.* talrijk 79. v. 27. — *adv.* veel, dikwijls. 81. v. 174.

Voer, *imp.* van varen, gaen; *hier in den zin van* handelen, zich gedragen. 28. v. 697.

Volcomen des, dit voltrekken, voltooijen. 17. v. 57.

Volleec, *adv.* terstond, schielijk. 21. v. 401.

Volleest, voleest, *subst.* hulp, bystand. 37. v. 1851. — volmaektheid. 85. v. 64.

Volreit, voltrokken, voltooid. 90. v. 69.

Vonden, gevonden, *part.* van vinden. 81. v. 197.

Voderne, bevorderen, 23. v. 550.

Vore, *praep.* dore, door. 38. v. 33.

Vorste, uitstel. Hd. *frist.* 20. v. 283. — 25. v. 770.

Vorstic, vorste ic, van vorsten, uitstellen. 29. v. 1127.

Vortekijn, voorteeken. 69. v. 1023.

Vorvoets, *adv.* dadelijk. 46. v. 119. — 49. v. 431. — 53. v. 663.

Vreese, gevaer. 61. v. 278. — 62. v. 370, 397. — 69. v. 1004. — 72. v. 1280. — 84. v. 77.

Vroe, vroeg. Hd. *früh.* 52. v. 628.

Vroede, vroet, *adj.* wijs, kundig, ervaren. 17. v. 15. — 23. v. 584. — 45. v. 21. Maect mi des vroet, maekt my dit bekend, onderricht my daerover. 54. v. 765.

Vroede (De), *subst.* de wyze. 20. v. 277.

Vrome, *subst.* nut, voordeel. 17. v. 58. — 22. v. 434. — 29. v. 1088, 1089. — 90. v. 52, 86.

Vromen, vramen, *ww.* helpen, baten. 27. v. 922. — 36. v. 1737. — 37. v. 1790. — 93. v. 301.

Vroude, vreugde. 63. v. 467. — 64. v. 546. — 65. v. 652.

Vruchtelike, vreeselyke, benauwde. 58. v. 37. — 69. v. 1004.

Vruchti, vruchtte hi, vreesde hi. 72. v. 1292. Vruchten, Hd. *Fürchten.*

W.

Waer ('t), dwaer, het ware, de waerheid. 81. v. 201. — 84. v. 29. — 85. v. 68. — 90. v. 107. — 92. v. 268.

Waersi, waren si. 64. v. 577. — 72. v. 1227.

Waert, wart, werd; *imp.* van worden. 92. v. 212.

Wale, wael. *adv.* wel. 17. v. 34. — 22. v. 460. — 86. v. 169.

Wallende, wellende, kokende. 43. v. 305.

Wan, waen, wanen, *adv.* vanwaer. 65. v. 598. — 73. v. 1309. — 82. v. 295. — 89. v. 188.

Wan, won, *imp.* van winnen. 67. v. 828. — 70. v. 1116.

Wanckel (wanckelen), *adj.* lichtzinnige. 86. v. 168.

Wanderen, wandelen, gaen. 91. v. 181.

Wanhaeght, mishaegt. 46. v. 135.

Wanke (Van allen), zonder wanke? 72. v. 1368. Zie sonder winc.

Ware, zorg. Ware nemen, zorg dragen. 45. v. 38.

Waren (Te), in waerheid, voorwaer. 63. v. 409, 414. — 65. v. 617. — 70. v. 1124. — 79. v. 35. Zie Twaren.

Warende, *imp.* van waernen, waerschuwen. 30. v. 1191.

Waster, wast daer, wassen daer. 74. v. 1396.

Wedde, pand. 59. v. 56.

Weder, *praep.* tegen, jegens. As. *withar.* 27. v. 929.

Weder, *conj.* of, het zy. Hd. *entweder.* 86. v. 157. — 88. v. 79.

Wederborghe, borg, *fideijussor.* 20. v. 262.

Weer ('t), het ware, *imp. subj.* van zijn. 86. v. 206.

Weerden, worden. 86. v. 165, 168, 180. — 89. v. 212. Weerdi, weert du, wordt gy. 86. v. 158.

Wendet, van 't *ww.* **wenden**, keeren. 19. v. 224, 225. — 20. v. 248. — 74. v. 1457.

Went, vent, vindt. 26. v. 786.

Were, verdediging, tegenstand. 85. v. 116. — 99. v. 248.

Weredse, **werede se**, weerde ze. *Imp.* van **weren**, afweren, tegenstaen, beletten. 68. v. 861. — 71. v. 1175, 1183.

Wers, **wors**, erger. Eng. *worse.* Mhd. *wirs.* 59. v. 112. — 63. v. 432.

Wetekey, uitroeping. 43. v. 327. Zie *Naoogst van J. H. Halbertsma. bl.* 52, 55.

Wetti, weets du, weet gy. 74. v. 1404.

Wi, **o wi!** **o wee!** 73. v. 1339.

Wies, wiens. 25. v. 747.

Wijsheit, vroedschap, vergadering der voornaemsten. 90. v. 51, 64, 82.

Wits, **du wits mi**, du wijts my. 2e *pers. ind. praes.* van 't *ww.* **wyten**, te laste leggen. 40. v. 114.

Wittich, wettig. 88. v. 96.

Wikette, *meerv.* van **wiket**, kleine deur. Fr. *guichet*, van *huis*, deur. 70. v. 1093.

Wildi, **wils du**, wilt gy. 19. v. 200.

Wildsoe, **wilde soe**, wilde zy. 63. v. 488.

Wilneer, wilen eer, weleer, voorheen. 90. v. 44.

Winc (Sonder), *var.* zonder twyfel, zonder ophouden. 52. v. 609.

Woudene, **woude hem**, wilde hem. 19. v. 192, 194.

Wrachte, wrocht, *imp.* van **werken**. 18. v. 139.

Wranc, wrong, *imp.* van **wringen**. 34. v. 1552.

Wule, mogelijk **vule**, vuile. Dit vers is ontsteld, de lezing van 't M. HS. is beter: **Een gigantinne, ene slore**. 96. v. 77.

Z.

Zale, burcht, slot. 67. v. 788. — 73. v. 1315.

Ziene, eigelijk **schoon**; hier in den zin van **dapper**, **moedig**. 72. v. 1233. — 74. v. 1434.

Zweer, schoonvader. Hd. *Schwaeher.* 66. v. 724.

EINDE.

C068934346
U.C. BERKELEY LIBRARIES